

सर्वविरतास्तद्भावेऽपि मोक्षं व्रजन्ति, न तथा देशविरतास्तेषां जवांतरेष्वेव मोक्षाजिधानादित्यनेन मय्येतेनायमधिकारः प्रस्तुयते; अथ सर्वविरतिप्रतिपादिकां द्वारागाथामाह—

॥ मूलम् ॥ वेरगं चारित्ते, । पम्भित्तिनाणविणयकिरियाल ॥ संयमज्जेया मुण्णिगुण-दि-
णकिञ्चफलाइं इह वुच्छं ॥ १ ॥ व्याग्या-न हि वैराग्यं विना सर्वविरतिरुपतिष्ठते, इति प्र-
थमं वैराग्यं, वैराग्ये सत्यपि कोऽपि परीपहादिभीक्ष्ण्यया दीक्षां न प्रपद्यते, ततश्चारित्र्ये चा-
रित्रविषये प्रतिपत्तिर्मेगीकारं, ततो यथोत्तरं प्राधान्येन ज्ञानविनयक्रियास्ततः संयमज्जेदान्
सप्तदश, ततो मुनिनां गुणान्, ततः साधोर्दिनकृत्यं, दिनचरणनाडात्रिरपि ग्राह्या, ततः सु-
पासितायाः सर्वविरतेः फलमिह चतुर्थाधिकारे वक्ष्ये इति सर्वत्र योज्यं. तत्र पूर्व वैराग्य-
स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥ रोगेण व मोगेण व । दुक्खेण व जं जम्माण उल्लसइ ॥ मग्गंति न वेरगं ।
तं विवुधा अप्पकालंति ॥ ३ ॥ व्याग्या-रोगेण वा कासश्वासादिना, शोकेन वा पुत्रवियो-
गजन्मना, दुःखेन वा वधप्रधादिकेन हेतुना जन्मानां निर्विवेकानां यद्द्वैराग्यं, धिगमुं रोग-

शोकाद्यपायबहुलं संसारमसारमिति विमर्शात्मकमुब्रसति, तद्वैराग्यं त्रिबुधा न मार्गयति,
 न स्पृहयति, सर्वविरत्यनर्हत्वात् सर्वविरत्यनर्हत्वं, तस्य कस्मादित्याह—‘अल्पकालंति’ अल्प-
 कालावस्थायित्वात्; अल्पकालावस्थायित्वं च रोगादिहेतुनिवृत्तौ नस्यापि निवर्तनात्, अत
 एव नैतद्विबुधानां स्पृहणीयमिति. अथ सर्वविरतियोग्यं वैराग्यमाह—

॥ मूलम् ॥ सुहृदस्स व दुहृदस्स व । जं वैरागं ज्ञे विवेएण ॥ पायं अपच्चवायं ।
 तं चिय चारित्ततरुदीयं ॥ ४ ॥ व्याख्या—सुखितस्य वा दुःखितस्य वा जंतोर्यद्वैराग्यं विवेकेन
 सम्यक् तत्त्वावबोधेन हेतुभूतेन ज्ञेयं, तदेवं वैराग्यं प्रायोऽप्रत्युपायमविनश्वरं विवेकमूलनया
 दुःखादिनिवृत्तावपि तस्यानिवर्तनादत एवैतत्सम्यक्त्वमूलस्य प्रथमव्रतस्कंधस्य शेषव्रतगात्र-
 स्य प्रथमादिप्रशाखस्य सकलक्रियाकलापप्रवालास्य लङ्घिकुसुमस्य मोक्षफलस्य चारित्रतरोर-
 पादकत्वाद्बीजमिव बीजं ज्ञवति. स्तुतिकारोऽप्याह—दुःखगर्जं मोहगर्जं । वैराग्ये निष्ठिनाः
 परे ॥ ज्ञानगर्जं तु वैराग्यं । तस्यैवायतंततां गतं ॥ १ ॥ प्रायोग्रहणं नंदियेणादिषु व्यञ्जि-
 चारस्यापि दर्शनात्. ननु ज्ञवदुःखात्तस्य वैराग्यं सहेतुकत्वात्सुखिनः पुनश्चिन्तान् शब्दादिवि-

पयानुपचुञ्जानस्य कथं तत्संज्ञं इत्याहुः—

॥ मूलम् ॥ जे जे जावा संसार-कारणं हुंति रागवंतानं ॥ ते चेव विरसाणं । निव्वुइ-
पहसाह्मा जणिया ॥ ५ ॥ व्याख्या—ते जे जावा स्वजनांगधनादयः सरागया बुद्ध्या विचा-
र्यमाणा रागवतां संसारकारणं भवति त एव तावंतो जावा वैराग्यबुद्ध्या विचार्यमाणा
विरक्तानां निवृत्तिपथस्य सम्यग्ज्ञानक्रियात्मकस्य साधका जणिता उक्ताः परमर्षिभिः, तथा
चागमः—जे जत्तिया य जावा । जवस्स ते चेव तत्तिया मुक्के ॥ गणणाइया पुणा । दुह-
वि लोगा जवे तुह्वा ॥ ६ ॥ सोऽयं जावः—इह न किमपि वस्तुतः संसारस्य मोक्षस्य च हे-
तुमाज्ञंयते, राग वैराग्ययोरेव तत्कारणत्वात्, नतस्तस्मिन्नेव वस्तुनि यो ममत्वकारणं रागा-
ध्यवसायः स संसारहेतुकः, यश्च मुमुक्षात्मको वैराग्याध्यवसायः स मोक्षहेतुकः, अथैक-
स्यैव वस्तुनः संसारमोक्षहेतुतां दृष्टान्तपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥ जं जत्तं पाणं वा । सरसं आसाइउण नब्बेइ ॥ तं मलमुत्तनिमिन्नं-ति क-
स्स न जणेइ वेरगं ॥ ६ ॥ व्याख्या—यद्भक्तं शब्दादि, पानकं वा सरसमास्वाद्य सद्यः

सरागो नोक्ता नृत्यति हर्षप्रकर्षजाग् भवति, तदेव नक्तं पानकं वा परिणामे मलमूत्रानाम-
 चमिति बुद्ध्या चिंत्यमानं कस्य सुमुक्षोर्वैराग्यं न जनयति ? अपि तु जनयत्येव. तदेवमेक-
 स्य नक्तस्य पानकस्य वा सरसतया मलमूत्रादिनिमित्ततया च विचार्यमाणस्य यथा राग-
 वैराग्यहेतुता दर्शिता तथा सर्वेष्वपि वस्तुषु जावनीया. एतदेवाह—

॥ मूलम् ॥—जेण अलंकारेण । अलंकिज् होइ रमणीमणइहो ॥ सोवि परमस्थनास-
 त्तिकस्त न जणेइ वेरगं ॥ ७ ॥ पासंतो फासंतो । जं रमणिं मन्नए मद्वासुखं ॥ सावि-
 कूनी कूमाणं—ति कस्त न जणेइ वेरगं ॥ ८ ॥ दवस्त जस्त कज्जे । नियए पाणे गणेइ ति-
 णरूवे ॥ सोवि खणदिट्ठनहो—त्ति कस्त न जणेइ वेरगं ॥ ९ ॥ जं पालियरज्जसिं । मन्न-
 इ अमरेसरं व अत्थाणं ॥ स नरयगइनिमित्तं—ति कस्त न जणेइ वेरगं ॥ १० ॥ व्याख्या-
 चतस्रोऽपि गतार्थाः.

॥ मूलम् ॥— एवं सन्वे जावे । जावेमाणे विरत्तिहेज्जिं ॥ को नायरिज कुसलो । परि-
 णामे सुंदरं चरणं ॥ ११ ॥ व्याख्या—एवमुक्त्या दिशा सर्वानुक्तव्यतिरिक्तानपि जावान् परि-

णामविरसत्वाद्भिरकिननकहंतुचिनांययन् रुः कुशलश्चरणं चारित्रं नाद्रियेत? अपि त्वाद्रि-
येनेवेति द्वितीयद्वारपरामर्शः. ननु सर्वजावांतःपातित्वेन चारित्रमपि परिणामविरसं जवि-
ष्यतीत्याह—परिणामे आग्रतो वक्ष्यमाणरीत्या सुंदरं प्रधानं, अयमर्थः—इह सर्वेऽपि संसा-
रिकाः शोभना जावा मुलमबुगतया किंपाकफलवदज्ञानानां रागं जनयंति परिणामद्वारुण-
त्वाच्च सज्ञानानां वैराग्यमिति. चारित्रं पुनस्तथाविधोपधवदापातकटुकमपि परिणतो द्रुण-
कारकत्वात्कुशलानां कमनीयतामेव धत्ते. परिणामसुंदरत्वमेवाह—

॥ मूलम् ॥—नाणस्स लद्धीण य होइ लंजो । जुगत्तमिदाइय वंदणस्स ॥ पत्ते चरित्ते
न जयं न चिंता । न पुत्तमित्ताइवियोगदुखं ॥ १२ ॥ वयाख्या—चारित्रे प्राप्ते ज्ञानानां म-
तिश्रुतादीनां लब्धीनां चामर्षोपभ्यादीनां साजो जवति, तथैन्द्रादीनां वंदनस्य योग्यत्वं जा-
यते, कदापि कालदोषादिद्रादयः साक्षादुपेय न वंदंते तथापि तद्वंदनयोग्यता चारित्रि-
णोऽस्त्येवोपरितनगुणस्थानवर्तित्वात्, तथा न राजचौरादिभ्यो जयं प्रादुर्भवति, अकिंचन-
त्वात्. कथमहं निर्वह्निष्यामीति चिंतारादसी न चेतोमस्ते जिह्वाजो जित्वात्. न च पुत्र-

मित्रादिवियोगदुःखं वर्धते निःप्रतिबंधत्वात्. यदुक्तं-नो दुष्कर्मप्रयासो न कुशुवतिसुतस्वा-
 मिदुर्वारिष्यदुःखं । राजादौ न प्रणामोऽशनवसनधनस्थानचिन्ता न चैव ॥ इहानातिर्लोकपूजा
 प्रशमसुखरसः प्रेत्य मोक्षाववाप्तिः । श्रामण्येऽपि गुणाः स्युस्तदिह सुमतयः किं न यत्नं
 कुरुष्व ॥ १ ॥ ततः किमित्याह—

॥ मूलम् ॥—जइ चितेइ सुहं ता । देवाणहियं दुहं तु जं किपि ॥ तंपि सुहकारणं ता ।
 उवयारेणं सुहं चैव ॥ १३ ॥ अतः कारणाद्यदि जीवः तद्वोग्यसुधाधीतं विवेकलोचनमुद्वा-
 ह्य बाह्ये लोचने द्रष्टुं निमील्य चित्तयति तदा चारित्रे प्राप्ते सुखं देवेभ्योऽधिकं वर्तते, अ-
 यं ज्ञातव्यं—इह नारकाणां तिरश्चां च का चर्या दुःखमयत्वात्. मनुष्याणां पुनः—न श्रीर्मे
 विपुला वर्धनं च मता जातायत्रा सूनुवो । जाता वा न गुणास्पदं न च मुदं दत्ते कुटुंबं मम ॥
 द्रिष्टो भूमिपतिः खलाश्च कुटुंबो देहं रुगर्त्तं सुतो—द्राहं भूरिक्लृणं तृणंति दृष्टिणां चेतांसि
 चिन्ता इमाः ॥ १ ॥ ततस्तेऽपि नात्र ग्राह्याः, देवाः पुनर्यद्यपि मुक्तरोगा इन्द्रावधि प्राप्तस-
 मग्रजोगास्तथापि चिन्तातिवियोगवन्नात्र वस्तुतस्तेऽपि सुखं वर्ज्यते. अतश्चारित्रिणां सुखं

देवेभ्योऽयुःकृष्टं चिन्तादिरहितत्वात् दुःखं तु यत्कमपि दृश्यते परिपहादिकं तदपि सुखका
रणत्वादुपचारेण सुखमेव ज्ञवति, चकारेण कार्यव्यपदेशः, यथाः तंशुलान् वर्पति पर्जन्य
इति. किंच—

॥ मूलम् ॥—कम्मगिरिगरिम असणी । जन्नरोगाणोसहिं व निम्महणी ॥ सिवनेयरगम-
णविजा । एस चिय होइ पवज्जा ॥ १४ ॥ व्याख्या—कर्माण्येव दृढत्वाज्जिरयस्तेषां गरिम्मा
प्रौढताया उद्येदनेऽशनिर्वज्जं विगुह्मा, जवा नरनारकाद्यवतारास्त एव दुःखकरत्वाद्भोगास्ते
पामोषधीव निर्मथनीकरुणेन, शेषं स्पष्टः अथास्य चारित्रस्य व्यक्तस्य फलं पुरो वक्ष्यते,
अव्यक्तस्य तत्राह—

॥ मूलम् ॥—करवत्तदारणाइ-दारुणदुक्कं सहति जस्स कए ॥ अवत्तपि चरित्तं । जं रज्जं
देइ जीवाणं ॥ १५ ॥ व्याख्या—करपत्रदारणमार्दियस्य जृगुपाताग्निप्रवेशादेस्तत्करपत्रदार
णादिकं दारणमपि दुःखं सहते मिथ्यादृश इति गम्यते, अव्यक्तं तथाविधबोधरहितमपि
चारित्रं कर्तुं तद्भाज्यं कर्मतापन्नं जीवेभ्यो ददाति. तथा च श्रूयते—पुरा प्रसृते दुर्भिक्षपुरे

बुधकाक्षामकुक्षिः कश्चिद् द्रुमकः साधूनां त्रिदशप्रोचुर्यमालोचय प्रवत्राज. स चैकदित्रसं पा-
 लितव्रतो निशि सूत्रिकया विषय सद्यस्तत्प्रजावादवंत्यां संप्रतिर्नाम नरपतिर्विभुव. इह केऽपि
 स्वजनस्नेहप्रहिलहृदया एवंविधमपि प्रवज्यांप्रत्यलसायंते तान् प्रत्याह--

॥ मूलम् ॥-तेसिं सयथाण कए । चइए को वढलं चरणलडिं ॥ जाण सिणेहो असु-
 हो । अवहुठिइ विहण्णसीलो ॥ १६ ॥ व्याख्या-तेषां स्वजनानां कृते कः कृती वत्सलां
 सकलसुखदायित्वेन तांस्विकस्नेहवतीं चरणलदमीं चारित्रश्रियं त्यजति? तेषां केषमित्या-
 द-येषां स्नेहोऽशुभो दुर्गतिबंधनत्वात्. यदाहुः-अमित्तो मित्तवेसेण । कंठे धितूण रोयइ ॥
 मा भित्ता सोहगं जाहि । दोवि गढामो दोगइं ॥ १ ॥ तथा अवहुस्वितिरदपकालजाव्येक-
 जविकत्वात्. उक्तं च-जहा संग्गाए रुक्कंमि । मिलांति विहगा वहू ॥ पंधिया पहियावासे ।
 जहा देसांतरागया ॥ १ ॥ पहासे जंति सबेवि । अन्नमन्नदिसंतरं ॥ एवं कुंभुंवासेवि । सं-
 गया बहवो जिया ॥ २ ॥ कस्सवि कोइ न इहो । इक्कंविप इह अप्पणो कज्जं ॥ कज्जाव-
 निया संसा-रियाण सबेवि संबंधा ॥ १७ ॥ व्याख्या-उत्तानार्थाः. अत्रांतरे कश्चिदाह-न

सम्भाके परगनमेष्टधारिप्रप्रतिश्रुतः, तिष्ठायमादृतो एष्टयापारजारः कथमर्थपथे मुच्यते

इति मंत्र्याह—

॥ मृत्तन ॥—इति तु एतत्तन्मन्त्रि । पुरागन्त्रेण वारमा केचि ॥ तं न वदितं न मुक्तं ।
निरर्थं विवेक्षित्वा मना ॥ १७ ॥ अगत्या—कृत्स्नं युगीना समा एतस्यापि एतस्य व्या-
पारमर्थं व्यावृत्ता व्याप्ता जयन्ति, ते न नं व्यापारक्षयं न चोदुं संज्ञाः, कृत्यम्येष्टारविद्या-
नाजसत्तान्, न च मोक्षतुल्यं सत्ताः प्रनिकं परदृष्टमान्, यथा विवीक्षिताः क्षिरं नक्तस्यं
प्राप्य नारादरात् तद्वोदुं, सोदयात् वन्मोक्षं वास्तुयंतीति, नहि पुनर्ज्ञायाः कीदृशा

प्राप्तश्चिन्ताह—

॥ मृत्तन ॥ अयं परमपरा इव । यमं परितुं समगधगिपुं ॥ यथा ग्लेण नद-
क्त । यदिदिकं मया मुक्तं ॥ १८ ॥ अगत्या—सुगमा, नरमपरे श्रीभजनमगदयः,
तुक्तं वैमल्यं चरत्प्रतिप्रतिधेति द्वागद्वयं, अथ द्वावद्वारं विपरिपुगद—

॥ मृत्तन ॥ मोक्षमर्थमर्थं । चाने वने समुद्रमनुनाले ॥ तं व्यंक्तं च उदर-पथम्

मुष्णिणो मणगयस्स ॥ २० ॥ व्याख्या-स्पष्टा, नवरं, जति यद्द्वानं मुनेर्मनोगजह्योरपथग-
तस्यांकुशवत्सन्मार्गानियनक्षममिति. अथ ज्ञानस्य मुख्यां चारित्रांगतासाह—

॥ मूलम् ॥—हियमहिं वा पढमं । जाणंति तउ समायरंति हिंयं ॥ तम्भा नाणाइ-
त्तं । मुष्णिण सयलं अणुठाणं ॥ २१ ॥ व्याख्या-सुबोधा, अथ ज्ञानोज्ञानस्य च मियो

महदंतरमाह—

॥ मूलम् ॥—मणिपथराण पुष्मि-कुहूण तद् चरुमंतअंथाणं ॥ जा होइ इह विसे-
सो । सुच्चिय नाणीण इयराणं ॥ २२ ॥ व्याख्या-योजनिका सुगमा, भावर्यस्त्वयं-यथा
मणिर्द्रव्यलक्षैरपि क्रीत्वा गृहमध्यमानीयते, प्रस्तरस्तु गृहमध्यस्थोऽपि बहिः कृष्यते, पुष्णि-
मा च पूर्णदुना दिनार्धितोयोतेति सर्वेषामिष्टानिष्टा च तमोमयीत्यमावास्या चक्षुर्मांस्तु त-
व्वस्तुस्तोमं स्वयं पश्यन् स्वतंत्रोधश्च पदे-पदे परतंत्र इति. तथा ज्ञानी सर्वेषामिष्टः स्वत-
न्त्रश्च सर्वविचारेषु, इतरस्त्वनिष्टः परमुखप्रेक्षकश्च त्रिवारावसरे इति. यद्यपि सत्क्रियः साधुः
सर्वेषां मान्यो जवति तथापि ज्ञानाधिकत्वेन विशेषमाह—

॥ मूलम् ॥—पुणो ममिव फलित । नरु जश्चप्ररित तत्राय ॥ मुद्यसंपुणो साहू । न
 न एव न यद्गदो दोड ॥ २३ ॥ व्याख्या—मुद्योषा, ननु हानंतीऽपि केचन प्रतिपन्नं तो ह
 पुष्पनः किमनेन क्षानानियोगेनेत्याह—

॥ मूलम् ॥—जइ अमुदरुमयमत्त । जाणंतो कइसिंघण मेरं ॥ न य सत्रहा विण
 म्मड । नद्वानि आमाननूइय ॥ २४ ॥ व्याख्या—स्पष्टा—, नरं 'मेरंति' चारिघमयोदो,
 न च मर्याया दिनदयनि कदाचिदात्मानं समुद्धरयेयेति. नायायः कयानरुगम्यस्संघेदं—
 मगंमयनि विम्मार—मारं राजघदं पुरं ॥ ग्रयिण्या प्रयितोऽपासी—त्तस्मिन्मय्यवार्थिय.
 ॥ १ ॥ तत्रान्यदा समाजामुः । श्रीधर्मरुचिन्नूरयः ॥ तद्विष्याः पर्यटन् मध्ये—नगरं नेरुद्धे.
 नयं ॥ २ ॥ नर प्रनारसंघत—झरिः प्रनिगुदं व्रमन् ॥ आयादभूनिनामयि—विदेश नटमघ
 नि ॥ ३ ॥ तत्रैकं मोदकं प्राप्य । निर्गतः स व्यर्चिन्नयत् ॥ अयं नायदगुगेनामी । व्रमभुः
 व्रम एव मे ॥ ४ ॥ कालीटन्य ननो नेत्रं । न तत्र प्राविशत्युनः ॥ प्राप्येकं मोदकं प्राय-
 सिंगेतः द्रुतद्रुत्यत् ॥ ५ ॥ तस्मिन्नायमुपास्याप—म्येति कृत्तव्यभूत मः ॥ प्रविशश्च नदा-

गार । मोदकं प्राप्य नियया ॥ ६ ॥ अय च म सहायेन । साधुना किल ज्ञोदयते ॥ लाक्षा
 एव मया पुंश्या-स्तटस्थेन विन्नोक्तनात् ॥ ७ ॥ इत्यशेषं परावर्त्य । रूपं वैक्रियशक्तितः ॥
 नटोक्तः प्राविशत्साधु-रहो लोभविडम्बना ॥ ८ ॥ गवाकस्यो नटः सर्व । तस्मिन्निदयस्वितयन्मु-
 दा ॥ उचितोऽस्माकमेवायं । कत्राणामिव युद्धवित् ॥ ९ ॥ लोत्रा हातीव लोलास्य । तथा
 हि विवशाः सुखं ॥ पाणिना अपि वध्यन्ते । धीरैरामिपार्यिनः ॥ १० ॥ अथैत्य मोदकैस्त-
 त्य । नटः पात्रमपूरयत् ॥ जैक्षयात्र सदागहे-रिति प्रार्थयतेस्म तं ॥ ११ ॥ अभूद् बुजुक्षि-
 तः शंरुः । क्षेत्रधारं त्वपावृतं ॥ इति न्यायान्नटस्योक्तः । साधुर्नित्यमियाय सः ॥ १२ ॥ प्र-
 विशन्ननिशं रिक्तः । पूर्णश्च परमोदकैः ॥ निरगहन्नटागारा-कूपादिव घटो मुनिः ॥ १३ ॥
 रूपगंधश्च निस्वाद-सौकुमार्यैरमोदयत् ॥ मोदकास्तस्य पंचापि । खानि स्मरशरा इव ॥ १४ ॥
 नटोऽन्यदा स्वर्नदिन्या-बन्धनादिति सादरं ॥ वत्से सोऽयं युवा कोऽन्यो । युवाभ्यां जंगमो
 निधिः ॥ १५ ॥ प्राक्कटाक्षास्ततो नर्म । ततो वक्रोक्तिजंगयः ॥ ताभ्यां मुनेर्मनो जेतुं । व्या-
 पार्यत शनैः शनैः ॥ १६ ॥ क्रमाद्वैर्यधनं साधो-वर्त्तिताभ्यामप्यद्वैत्यत ॥ यद्वा नहि गृहाया-

तो । दुर्मोषो बालयोरपि ॥ १७ ॥ तयोर्भृदुगिरोर्बाल-दृशोः सोऽप्यन्वरज्यत ॥ विश्रम्य
 चालिष्ठान् जात्रां-स्तरुतान् बह्वमन्यत ॥ १७ ॥ अन्यथा मोदकप्राप्तौ । निर्गन्धटमंदिरा-
 त् ॥ क यस्यैव तिष्ठति । ताज्यामन्ययितो मुनिः ॥ १८ ॥ गुर्वायत्तोऽस्म्यहं तत्ता-ननुज्ञा-
 प्य सुलोचने ॥ एवमेव करिष्यामी-त्युक्त्वा ॥ स्वाश्रयं यया ॥ २० ॥ एवं मनसि जाक्रांत-
 मनसं मुनिसंसदि ॥ ज्ञात्वा कथंचिद्गुरवः । कृगार्द्रा इत्यवो गयन् ॥ २१ ॥ विद्वन् विचार-
 चक्षुषा-नपि किं ब्रूशे पथः ॥ श्रुनप्रदीपहस्तोऽपि । किं वा तमसि मज्जति ॥ २२ ॥
 नायंस्ते हृदये धर्म-ध्यानधौते स्फुरंति किं ॥ तारा हि न विज्जंते । व्योम्नि सूर्योऽनुमा-
 द्विनि ॥ २३ ॥ तत् श्रुतं तत्तपः सा च । क्रिया सा च कुलीनता ॥ नारीशरीरकस्यार्धे । व
 त्स सर्वं किमुज्जति ॥ २४ ॥ चिरं चास्त्रिमाषाढ्य । किं संरुयति सांप्रतं ॥ बाहुभ्यामंबु-
 धिं तीर्त्वा । को वा मज्जति गोष्पदे ॥ २५ ॥ इतो गुरुगिरश्चेता-श्चेतो बालाष्टदूक्तयः ॥ दो-
 वारूढमिवाकार्युः । दाणं तस्य मुनेर्मनः ॥ २६ ॥ गुरुक्तीरथ निधूय । स्मरोत्तालश्चाल सः ॥
 कुजो गंजीरवेदी किं । गणयत्यंकुशाह्वतीः ॥ २७ ॥ पृष्टदानं गुरोर्मभू-दिति पश्चान्मुनेः पदैः ॥

निर्गठंति गणात्तस्मिन् । गुरुरूपे मुनोऽनिति ॥ १७ ॥ अस्य वैनेयिकादस्मा-ज्जानीमः श्र-
 मणा वयं ॥ अयं त्रयोऽपि न विरात् । समुद्धृत्य स्वमेव्यति ॥ १८ ॥ सोऽपि प्राप्तो नट-
 स्योकः । कन्यके परिणीयते ॥ विषयान् बुभुजे सारा-ह्वरानिव बुभुक्षितः ॥ १९ ॥ प्रवृत्तम-
 नुशास्तिस्म । नटः स्वतन्त्रे इति ॥ अयं जाग्यवशाच्च-भ्रतयोरजगत्पतिः ॥ २० ॥ पुनर्वा-
 वीक्ष्य दुर्धृत् । चित्तमस्य विरहयति ॥ सावधानं कुललोच-दाराभ्यस्तदयं सदा ॥ २१ ॥ य-
 या प्राक् श्रुतचारित्र-श्रीण्यां सह चित्तेल सः ॥ विपदाचारसाराण्यां । नटीभ्यां च तदा-
 तथा ॥ २२ ॥ अन्यदा कर्तुमस्त्रीकं । नाट्यमापादयति ॥ नटपेटकयुक्तेन । नृपास्थानम-
 गम्यत ॥ २३ ॥ बंधमोक्षादिव प्रीते । तदानीं तस्य बह्वन्ने ॥ मंहु मैरेयमानीया-पिपतां द्र-
 ढिताररी ॥ २४ ॥ जातिस्वभावः किल यस्य योऽस्ति । तज्जलसो तन्न सुशिक्षितोऽपि ॥
 नृत्वे नियुक्तापि चिरं विमाली । श्रुत्वास्तु शब्दं स्वलयं जनक्ति ॥ २५ ॥ नाट्यायसरमप्राप्य ।
 नृपात्कार्यतराकुलात् ॥ क्षणेनैव न्यवर्तिष्ट । नटैः सह नटाग्रणीः ॥ २६ ॥ आगतः स्वगृहं
 दृष्ट्वा । द्वाःपिधानं स शंकितः ॥ दृशं व्यापारयामास । कपाटविड्वत्सर्म्मा ॥ २७ ॥ अंतरे-

क्षिप्रं भूतात्ते । इवासंयद्वजापिके ॥ स मुक्तवसने स्वस्त-रसने वल्लभे उभे ॥ ३९ ॥ तद्दुर्धृतं
 तयोः साक्षा-द्वीक्ष्य दध्या स खिन्नवीः ॥ इदंशोचिः पुरंभीचिः-रंविता मिजगयहो ॥ ४० ॥
 यद्वाभूमे स्वजिह्वेव । त्रैरिण्यागः किमेतयोः ॥ यः स्यादृष्टे लघुरसो । वायुना नीयते वह्निः
 ॥ ४१ ॥ दीक्षा द्वाहा मयाहारि । पुराणप्यनयोः कृते ॥ पंकार्थमिदं कस्तूरी । काचार्थमि-
 दं सन्मणिः ॥ ४२ ॥ गार्हस्थ्यं पंकिलं वीक्ष्य । शुक्लपक्षो विवेकिराद् ॥ स्मगधंप्रति सोऽचा-
 ली-न्मराल इव मानसं ॥ ४३ ॥ दृशेव तस्य वैराग्यं । जानन् नातायनस्थितः ॥ उपेत्य
 स्मसुरः स्मीये । तनये इत्यवोधयत् ॥ ४४ ॥ रे रे शुष्मप्रभादेन । याति कल्पद्रुमो गृहात् ॥
 यद्यस्ति कापि शक्तिस्त-दमुं बालयतं द्रुतं ॥ ४५ ॥ अथ ते धाविते सिन्ध्या-वित्रं तं साधु-
 कुंजरं ॥ रुध्रो चतुर्विहायावां । नि.पुत्रे यासि किं प्रिय ॥ ४६ ॥ पूर्वं स्वीकृत्य नद्वृत्त । किं
 नो त्यजसि संप्रति ॥ ग्रंथेष्वेव सुवृत्तानां । श्रिये स्यादात्तमुक्तं ॥ ४७ ॥ निरक्तः सर्वथा
 स्मीति । तेनोक्ते ते अवोचतां ॥ यावज्जीवं जीवनाहं । तदेहि धनमावयोः ॥ ४८ ॥ एवं
 स त्यक्तकामोऽपि । बालाभ्यां बालितो वजात् ॥ चकार राष्ट्रपादाग्यं । नवं जरतनाटकं

॥ ४९ ॥ अत्रिसंवादिनीं जर्तु-धीरवीरकुलोद्भवां ॥ स नाट्याहामयाचिष्ट । पात्रपंचशतीं नृ-
 पात् ॥ ५० ॥ प्राप्य तावन्ति पात्राणि । नाट्यकौतुकिनो नृपात् ॥ सोऽचिराद्ग्राहयामास ।
 सर्वाजिनयचातुरीं ॥ ५१ ॥ अथाग्रे भूपमापाढो-ऽज्जिनिन्ये दिग्ज्यादिकं ॥ केवलोत्पादपर्य-
 त्तं । चरितं जरतेशिलुः ॥ ५२ ॥ तुष्टः क्षितिपतिस्तस्मै । धनमिच्छाधिकं ददौ ॥ तत्सर्वं स्व-
 यद्दे प्रेषि । पत्न्योरापाढभूतिना ॥ ५३ ॥ स्वयं च चिक्कुरौल्लुच-द्वैग्रंथं वेपमादधत् ॥ निर-
 गाद्विर्मितानंग-रंगजंगः सरंगतः ॥ ५४ ॥ नाट्यमेतन्निवर्तस्व । कयासीति नृपोदितः ॥ सो-
 ऽज्यधादेव यस्यैत-न्नाट्यं किं स न्यवर्तत ॥ ५५ ॥ मया भरतवद्भाव्य-मन्यथा नाटकं ब्रुथा ॥ स ए-
 वमालपन्नेव । सह पात्रैर्गुरुन् ययौ ॥ ५६ ॥ सम्यक्पात्राणि पात्राणि । कृत्वा तान्येव सूरि-
 जिः ॥ सोऽज्यनायि रसं शांतं । चित्रमव्यञ्जिचारिणं ॥ ५७ ॥ आयाढभृतिः स्वक्षितव्रतोऽ-
 पि । क्षेत्रे पुनः सद्गुरुजिः ससूत्रः ॥ एतत्प्रजावाद्भुतमागमस्य । नदयेत्ससूत्रा न हि सू-
 त्रिकापि ॥ ५८ ॥ इति आयाढभृतिकथा समाप्ता ॥

अथ ज्ञानभेदानाह—

॥ मूलम् ॥—आज्ञिबोहियमाह । तं पंचविहं सुएण इह एगयं ॥ सेसाइं नाणाइं ।
न हि गुरुसिखं अविखंति ॥ २५ ॥ व्याख्या—तत् प्रस्तुतं ज्ञानमाज्ञिबोधकादिकं पं-
चविधं भवति, तद्यथा—आज्ञिबोधिकज्ञानं १, श्रुतज्ञानं २, अवधिज्ञानं ३, मनःप-
र्यवज्ञानं ४, केवलज्ञानं ५ चेति. तत्र अग्नीत्याज्ञिमुख्ये, नीतिनैयत्ये, ततो गृह्णार्हवस्तुना-
मज्ञिमुखो नियतः श्रोत्रादीन्द्रियैः प्रवित्रक्तो बोधोऽज्ञिबोधः, स एवाज्ञिबोधिकं, तच्च त-
द्विज्ञानं चाज्ञिबोधिकज्ञानं. इन्द्रियमनोनिमित्तो वस्त्वबोधो मतिज्ञानमित्यर्थः, श्रवणं श्रु-
तं, आजिलापप्लावितार्थोपलब्धिविशेषस्तच्च तद्विज्ञानं च श्रुतज्ञानं १. अवधिर्मर्यादा रूपि-
द्रव्यात्मिका तेनावधिनाज्ञानं अवधिज्ञानं. इन्द्रियमनोनिरेक्ष आत्मनः साक्षाद्रूपिद्रव्यप्र-
वृण्णात्मको बोधः संज्ञिजिर्जिविः काययोगेन ३. मनोवर्गणाज्यो गृहीतानि मनोयोगेन मन-
स्वेन परिणमितानि वस्तुचिंताहेतूनि द्रव्याणि मनांसीत्युच्यन्ते, तानि पर्येत्यवगच्छतीति म-
नःपर्यायं, तच्च तद्विज्ञानं च मनःपर्यायज्ञानं, मनुष्यदेवांतवर्निसंज्ञिजीवचिंतितार्थप्रकटनपर-

इंद्रियमनो निरपेक्ष आत्मनः साक्षात्प्रवृत्तौ बोधः ४. केवलं संपूर्णज्ञेयग्राहित्वात् संपूर्णं, तच्च तदज्ञानं च केवलज्ञानं, रूप्यरूपिद्रव्यग्राहकमिति समासार्थः. व्यासार्थो महाज्ञान्यादवसेयः. एवं ज्ञानपंचकमुपदर्श्य येन प्रस्तुतोपयोगस्तदाह-इह ज्ञानशिक्षणाधिकारे श्रुतेन श्रुतज्ञानेन प्रकृतं अधिकृतं तस्यैव गुरूपदेशाहत्वात्, शेषज्ञानानां स्वावारककर्मक्षयक्षयोपशमाख्यां स्वत एव जायमानत्वादेतदेवाह-"सेसाहं नाणां इति" उत्तरार्धे स्पष्टं. किं तत्

श्रुतज्ञानमित्याह-

॥ मूलम् ॥-अंगपविष्टं तद् अंग-वाहिरं तं सुयं जवे दुविहं ॥ अंगपविष्टं वारस-जेयं इयरं अणोगविहं ॥ २६ ॥ व्याख्या-तत्प्रकृतं श्रुतं द्विविधं जवतिः तद्यथा-अंगप्रविष्टं अंगवाह्यं च, तत्र-पायदुगं जंघोरू-गायदुगं तु दोष बाहुय ॥ गीवा सीरं च पुरितो । वारस अंगो सुयविसिद्धो ॥ १ ॥

एवंविधेषु प्रवचनपुरुषस्यांगेषु प्रविष्टं व्यवस्थितमंगप्रविष्टं द्वादशजैदं, तथाहि-प्रवचनपुरुषस्य पादयुगं आचारांगसूत्रकृते, जंघाद्विकं स्थानसमवायौ, ऊरुद्विकं जगवतीज्ञाता-

धर्मकथागे, गात्रद्विकं पृष्टोदररूप उपासकांतकृवशागे, बाहुद्विकं अनुत्तरोपपातिकृदशाप्र-
 श्रव्याकरणं च, प्रीत्वा विपाकश्रुतं, शिरश्च दृष्टिवाद इति, इतरदंगमाहं आवश्यकोपाग-
 प्रकीर्णकादिस्तेदादनेकविधं नानाप्रकारं. अत्रांगप्रविष्टांगबाह्यस्वरूपावबोधाय महाज्ञाप्यगा-
 या यथा-गणहरथेरकयं वा । आएसामुक्त्वागरणं वा ॥ ध्रुवचक्रविसेसणालं । अंगाणंगेसु
 नाणत्तं ॥ १० ॥ अस्या अर्थः-यज्ञणधरैर्गौतमादिभिः कृतं, यच्च आदेशेन 'उपनेइ' वेत्यादि
 पदत्रयरूपेण प्रथमपौरुष्यां निर्बन्धं, यद्भुवं सर्वदा सर्वज्ञीर्थेषु भवति तदंगप्रविष्टं द्वाद-
 शांगीरूपं, यत्पुनः स्यविरजज्जवाह्लादिभिः कृतं, यच्च गणधरैरपि मुक्तलव्याकरणरूपतया
 कृतं, यच्च चक्रं कदाचिज्जवति कदाचिन्न कस्यापि तीर्थे जवति, कस्यापि न तत्सूत्रमंगवाह्यं
 आवश्यकथायेनेकविधमुच्यत इति.

ननु श्रुतज्ञानानियोगरूपोऽयमुपदेशोऽशक्यानुष्ठानः, सर्वस्य श्रुतस्य सागरम्येव सक-
 लेनापि कालेनास्मान्निर्दुरवगाहत्वादित्याह—

॥ मूलम् ॥-अत्यथ सुअं समगं । एगं पि प्यं अमोहमाहंसु ॥ एगपपणं पत्तो । चि-

लादुप्तो सहस्तरं ॥ २७ ॥ व्याख्या-अस्तु दूरे समग्रं श्रुतं, एकमपि पदं पद्यचतुष्टयाशरूपं जावतो विचार्यमाणं सदसोऽयं महाप्रबलमाहुर्महर्षयः. उत्तरार्धं स्पष्टं, प्रारम्भः कथानकगम्यः,

अथ चिलातिपुत्रकथा-

कितिप्रतिष्ठितपुरे । यज्ञदेवोऽजघद् छिजः ॥ निर्जित्यवादे श्रमणैर्जैनैरपि सदीकृतः ॥ १ ॥ व्रतं स्वादं ददौ तस्याधीयानस्य शनैः ॥ रसायनोपयुक्तस्य । मिष्टाशनमिवारुचैः ॥ २ ॥ परं मुनीनामस्नानं । प्राक्संस्काराग्निनिदं सः ॥ तेन हीनकुलोत्पाद-वेद्यं कर्म वयं च ॥ ३ ॥ निष्कार्यमन्यदा ब्रान्य-सिजं धाम जगाम सः ॥ तत्पत्नी तं वशीकर्तुं । जकांतः कर्मणं ददौ ॥ ४ ॥ स कृपिर्विषयास्वाद-विमुखः कर्मणात्ततः ॥ क्षणे क्षणे क्षीयमाणः । समये प्राप पंचतां ॥ ५ ॥ स्वर्गं गते मुनौ तस्मिन् । ब्राह्मणी स्वं पुनः पुनः ॥ निनिदं तादृशप्रेयः-साधुघातमलीमसं ॥ ६ ॥ ततश्चारित्रमादाय । सापि स्वर्गं गता रथात् ॥ चर्तारमित्युपासब्धु-मिव यासि क मां विमा ॥ ७ ॥ व्युत्वा देवप्रवाद्यज्ञ-देवो राजगृहे पुनरे ॥ धनस्य श्रेष्ठितश्चेत्या-श्वलायास्तनयोऽजघत् ॥ ८ ॥ चिलातीपुत्र इत्येवा-त्रिधानं तस्य

पप्रथे ॥ दासीतनुरुहो नाम-करणे कः कुतूहली ॥ ९ ॥ ब्राह्मणी तु द्युता स्वर्गा-दूर्ध्वं त-
 नयपंचकात् ॥ धनस्य पत्न्यां जद्रायां सुसुमेति सुताऽजवत् ॥ १० ॥ नियुक्तः पालने त-
 स्या-श्चैसातेयो धनेन सः ॥ चपलोऽभूत्स्वजावेन प्रतिष्ठा हि कुलोचिता ॥ ११ ॥ गृहजा
 तोऽप्यसौ दुष्टः । श्रेष्ठिना निरवास्यत ॥ लुपन् कचवरो गेह-शोभां किं नापनीयते ॥ १२ ॥
 ब्राम्हण्यन् सिंहगुहां पक्षी । स प्राप्तस्तत्र नाह्लैः ॥ निन्ये दुष्टोऽपि दुष्टत्वं । कुपथैरिव दु-
 र्ज्वरः ॥ १३ ॥ पहलीपती मृते सर्वैः । स एव विदधेऽधिपः ॥ विषस्य क्रियते कार्यं । किमन्येन
 विषं विना ॥ १४ ॥ सुंसमा हंसमानञ्चि-क्रमना यौवनं ययौ ॥ यदा तदा स पहलीशः । प्रो-
 चे निजपरिष्ठदं ॥ १५ ॥ महाधनमहुंतित्वा । प्रीथेमहि कथं वयं ॥ महादुममविश्वस्य ।
 किं पूर्येत गजोदरं ॥ १६ ॥ तन्नो राजगृहं यामो । लुंठामो धनमंदिरं ॥ धनं वः सकलं भू-
 यात् । तस्य पुत्री पुनर्मम ॥ १७ ॥ इति व्यवस्थामाधाय । चिलातीनंदनश्चलन् ॥ निन्ये
 धनगृहं निद्वान् । मर्मज्ञः खलु दुर्ग्रहः ॥ १८ ॥ विद्वानवसरे तेषु । मुष्णस्त्वपि धनं धनः
 ॥ गृहकोणे स्थितस्तुष्टी । निःसंग इव सांगम्रः ॥ १९ ॥ धरन्ति वितसर्वस्व-मिन्नोपादायं

सुंसमां ॥ लोप्लहस्तैः सहस्तेनैर्ववलो स वलेश्वरः ॥ २० ॥ धनं वः सुंसमा मे स्ता-दित्यु-
दित्वा निर्मन्त्रितैः ॥ सहारक्षैः सपुत्रस्त-मन्वधावद्धनोऽप्यथ ॥ २१ ॥ क्रदंतं तं योधयद्भिः ।
शोधयद्भिः पदारपदं ॥ आरक्षकैर्निरिह्यंत । पुरतस्ते मल्लिभ्युचाः ॥ २२ ॥ आरक्षकेषु दृष्टे-
षु । दिवाकरकरेष्विव ॥ आशु नेशुस्तमोनाशं । लोप्लमुत्सृज्य तस्कराः ॥ २३ ॥ बालः पो-
लीमिवामुंचं-श्छेत्तातेयस्तु सुंसमां ॥ समारोप्य निजस्कंधे । प्रत्रिवेश महाटवीं ॥ २४ ॥ न्य-
वर्तत धनं प्राप्य । क्षणादारक्षका अपि ॥ सर्वो हि स्वार्थसंसिद्धो । परकार्येष्वनादरी ॥ २५ ॥
धनः पुनः स्वतनयैः । सह दुस्सहदोर्वलैः ॥ कन्यां कालमुखाक्लण्डु । चित्तातीपुत्रमन्वगात्
॥ २६ ॥ स्वमेकाकितमालोक्य । धनं चोत्परिबद्धं ॥ खिन्नः खेनेन पट्टदीशः । सुंसमायाः
शिरोऽब्धिनत् ॥ २७ ॥ पतिघातकृतं कर्म । सैवं प्राप्यमवेदयत् ॥ तन्मूर्धानं करे कृत्वा । पि-
शाच इव सोऽवसत् ॥ २८ ॥ पुत्रीं वीक्ष्य धनोऽप्रीषां । ब्रूणपद्मा मिवाब्जिनो ॥ अरोदीन्मु-
क्तसुत्कारं । रोदयन् विहगानपि ॥ २९ ॥ मावधिदेय जवतो-ऽपीत्युक्त्वा स कथंचन ॥ सु-
तानशमयज्जामि-स्नेहात्तमनुधाविनः ॥ ३० ॥ पुत्र्यास्तत्रैव संस्कार्य । वपुः सौवपुरंप्रति ॥

व्यावृत्तोऽश्रुनिरुद्धाक्षो । मार्गत्रंशमवाप सः ॥ ३१ ॥ घोरकांतारचारेण । कुतुम्हयामपि
 पीडितः ॥ आपितः श्वापदर्मभ्यं-दिने दध्याविदं धनः ॥ ३२ ॥ क सा स्थितिर्निजावासे ।
 केयं वनविहारिता ॥ क पुत्र्या मरणं हंत । विधेः किंचिन्न दुर्धटं ॥ ३३ ॥ न नागैर्न च पुं-
 नागैर्न धर्मेन च साधनैः ॥ न शक्त्या न च जक्त्या च । विधियेप निश्च्यते ॥ ३४ ॥ आ-
 नयेदपि दु प्रापं । सुप्रापमपि नाशयेत् ॥ साधयेदपि दुःसाध्यं । सुसाध्यमपि बाधयेत् ॥ ३५ ॥
 जीवयेन्निघ्नमाणं च । जीवंतमपि मारयेत् ॥ कुरुते कौतुकी केली-रेवं देवैर्द्रजालिकः ॥ ३६ ॥
 युग्मं ॥ एवं विजावयन् श्रेष्ठी । प्राप्तवर्त्मानं कथंचन ॥ गृहं गतो विभत्तेस्म । स्वपुत्र्या ऊर्ध्वदे-
 हिकं ॥ ३७ ॥ विरक्तो नतमादाय । श्रीभीरस्वानिसन्निधौ ॥ त दुस्तपं तपस्तप्त्वा । पूर्णा-
 युन्निदिवं ययौ ॥ ३८ ॥ प्राग्जवप्रेमतः पश्यन् । पुरस्तत्सुसुमामुलं ॥ अविज्ञातश्रम, पटली-
 शोऽपि याम्यां दिशं ययौ ॥ ३९ ॥ यत्रैकं साधुमालोक्य । कायोत्सर्गस्थितं पुरः ॥ नियत्या
 प्रेरितः खड्ग-मुज्जीयेति जगाद सः ॥ ४० ॥ मम निर्मम धर्मस्य । मूलं स्वव्याक्षौर्वेद ॥
 मुनेऽमुनेव सङ्गेन । नो चेत्त्वां करवे द्विधा ॥ ४१ ॥ यदृक्ति तत्करोत्येव । क्रूरा

मत्तः पृष्ठात धम च । न तु मन्त्रापधादक ॥ ४२ ॥ वाज कृष्णचुर्वावात्र । धर्मो विस्तारमा-
प्स्यति ॥ व्यचारयदिति ज्ञान-खा निर्मुनिमतद्विका ॥ ४३ ॥ शुग्मं ॥ कार्योः स्वहितकामेन ।
शमविवेकसंचराः ॥ इत्युदित्वा ययौ व्योम्ना । स चारणमुनिर्दुतं ॥ ४४ ॥ पुनः पुनः स्मर-
द्वंतः । साधूदितपदानि सः ॥ प्राग्जत्रप्रतिज्ञोल्लासा-चौरश्चक्रै विचारणाम् ॥ ४५ ॥ तावन्मु-
नीश्वरः पूर्वं । दिदेशोपशमं मम ॥ क्रोधादि निग्रहे स स्या-न्निग्रहीतश्च तैरहं ॥ ४६ ॥ अ-
ग्नौ हिममिधामुष्मि-न्नासन्ने स्याद्यमः किमु ॥ ध्यात्वेति सकृद्योऽमुंच-त्कृपाणं स स्वपाणितः
॥ ४७ ॥ हस्तन्यस्तकनीमोले-र्विवेकोऽपि कुतो मम ॥ ध्यायन्निति स तस्याजः । सुंसमायाः
शिरः करात् ॥ ४८ ॥ कुधाजिध्रविनो मर्त्य-दुमायुः फलपातिनः ॥ कपेरिव क वाक्काय-म-
नोर्जिर्मम संवरः ॥ ४९ ॥ विचार्येति चिवातीशू-र्निरुद्धसकलैर्द्रियः ॥ तस्यो प्रतिमया तत्र ।
सानुमानिव निश्चयः ॥ ५० ॥ तदेहस्यासृगार्द्रस्य । गंधेनाकारिता इव ॥ कोटिशः कीटि-
काः क्रूराः । समुद्रिजिदिरे जुवम् ॥ ५१ ॥ पदोरथः समुद्धूता । रंघयित्वा पदद्वयम् ॥ गत्यं-
तरमनासाद्य । तास्तस्य विविशुर्वपुः ॥ ५२ ॥ नवश्रोत्रोऽपि देहोऽस्य । तान्निः श्रोत्रशतानाक-

आसौ अणुप्याणं । कियकर्मं अजलिगहो य ॥ १ ॥ इतस्सणुगठयथा-। उयस्स तह
 पज्जुवांसणा जणिया ॥ गंठंताणुवयणं । एसो सुस्सुसणाविण्णं ॥ २ ॥ दे अपि सुबोधे,
 उपचारिकविनयस्तु ससधा, तद्यथा-अप्पासत्थण-उंदा-एवत्तणं कयपडिक्किइ तह य ॥
 कारियनिमित्तकरणं । दुस्सक्तगवेसणा तह य ॥ ३ ॥ तह देसकालजाणण । सवत्थेसु तह
 अणुमई जणिया ॥ उंनयारिउ-य-विण्णं । एसो जणिउं समासेणं ॥ ४ ॥ व्याख्या-गरो-
 रंज्यासें समीपे आसीतव्यं, गुरोश्चंदानुवर्तनं कार्यं, कृतप्रतिकृतिः, कृते जक्तादिनोपचारे
 प्रसन्ना गुरवः प्रतिकृतिं सुत्रार्थदानतः करिष्यति, न नाम केवलं मम निर्जरेवेति चिंतनं.
 तथा कार्यं श्रुतप्रापणादिकं निमित्तं कृत्वा श्रुतं प्रापितोऽहमनेनेति हेतोरित्यर्थः, विशेषेण
 तस्य विनये वर्तितव्यमिति कार्यनिमित्तकरणं. दुःखात्ते गुरो-गवेपणं औपधादेः कार्यं, तथा
 देशकालज्ञानं अवसरज्ञताः सर्वार्थेष्वनुमतिरानुकुल्यं चेति. ननु विनयं विना विद्याध्ययने
 को दोष इत्याह-विनयेन विना विद्या तावन्न जवति, गुरोप्रसन्नत्वात्, जवति वा प्रज्ञा-
 दिवलात्तथापि न फलति. तत्र विद्यायाः फलमिह लोके यशःपूजासत्कारादिकं, परलोके तु

सन्निगमनं, एतद् द्रव्यमपि दुर्विनयाभ्यायिनो न ज्ञवति, कृत्वान्नकादिवत्. अथ विनय-
हीनस्य विद्या न स्यादिति यदुक्तं तद्व्यक्त्यंतरमाह—

॥ मूलम् ॥—जे अविणीया यद्धा । गारविया गुरुजणंमि मन्नरिणो ॥ न हु ते आला-
वस्सवि । जुगा किर सुत्तसारस्स ॥ २९ ॥ व्याख्या—जे अविनीताः पूर्वोक्तविनयरहिताः,
स्तब्धा अनन्नाः, तथा कृद्धिरससातगोरेवेवय मेव गुरुव इति गर्विताः, गुरुजने च शिदां
ददाने मत्सरिणः कदुपचिन्ताः, ते शिष्या आल्लापस्यापि न योग्याः. गुरुणामिति गम्यते.
तर्हि सूत्रसारस्य शास्त्ररहस्यस्य योग्यतायाः किमुच्यते? अथ व्यतिरेकमाह—

॥ मूलम् ॥—बहुमाणजुए वच्चा-यरंमि विण्णएणए समप्पंति ॥ गुरुणोज्जुत्ति सुसीसे ।
पिजव पुत्ते सुयनिहाणं ॥ ३० ॥ व्याख्या—स्पष्टा, नवरं बहुमान आंतरः प्रीतिविशेषः,
आदरस्तु बाह्योऽप्युरथानासनादिः, यस्स्थानांगसूत्रं-चत्तारि कप्पंति वाइत्तए, तंजहा,
विणिए, अविगइप्पम्बिक्खे विउसविपपाहुडे अमाइत्ति ॥ अथ प्रसंगतो न केवलं शिष्य
एव, किंतु गुरुरपि गुणवान् एवोपदेशाहो ज्ञवतीति दृष्टान्तेनाह—

॥ मूलम् ॥—अणुरूपो आचरिर्जै। अणुरूपो चैव होइ जइ सीसो ॥ तां उवएत्तो स-
 हलो । जह मेइसुणिम्मि वीरस्स ॥ ३१ ॥ व्याख्या—यथाचार्यो गुः स्नेहसौजायमृदुभाषि-
 त्वादितिर्गुणैरनुरूपोऽनुगुणः शिष्यस्य प्रवृत्तिः, यदि शिष्योऽपि लज्जात्रयविनयकांत्यादिभिर्गु-
 णैर्गुरोरनुरूप एव जयति तदा उपदेशस्तत्त्वार्थक्यनरूपः सफटः स्यात्, तुरगितुरगयोरानु-
 रूप्ये समरसरंजयत् अत्र दृष्टांतमाह—यथा वीरस्य श्रीवर्धमानस्वामिन उपदेशो मेघमुनौ
 सफटो जातः, युष्शिष्ययोर्द्वयोरप्यनुरूपयस्यात्, तरुतथा चैवम्—अथ मेघकुमारकथा—
 अस्ति राजघट्टं नाम । पुरं मगमंरुत्ते ॥ यत्र राजघट्टहायंते । पुराणि श्रीमतापि ॥ १ ॥ लोके-
 षुगुणश्रेणिः । श्रेणिकस्तत्र चूपतिः ॥ लीनो यस्य मनो नृद्धः । श्रीरीरचरणानुजे ॥ २ ॥ तस्या-
 जयकुमारोऽञ्जु-दादिमः पुत्रमंत्रियु ॥ धिया येन जितो जीयो । निशि स्फुरति नो दिवा ॥ ३ ॥
 राज्ञोऽनेकावरोधस्य । धारिणी दयितान्यदा ॥ सितं सतकरोत्संभ्रं । मने मिभुरमैकन ॥ ४ ॥
 श्रुत्वा स्वप्नफलं पुत्रं । नर्तुर्गर्जे यजारसा ॥ गर्जानुजानतस्तस्याः । काक्षेऽभृदिति दोलदः ॥ ५ ॥
 नेचनं गजमाहता ! नृशं रयति गरिरे ॥ नैगारजुभराभरणं । गरग्रीका दयाभ्यर्त्त ॥ ६ ॥

अजिह्वन्न ना तनुं-ममकालाद्ददोहदम् ॥ गरीयसोऽप्यसं नाब्धं-याश्चाया लाघवं ध्रुवम्
 ॥ ७ ॥ दुर्बला दोहदाप्राप्त्या । पृश्ना भूपेन ताप्रहम् ॥ सा स्वाजिप्रापमाचरयो । त्रयमाणा
 कथंचन ॥ ८ ॥ अथ पृश्नीयतिर्दध्यो । नायं पूर्वत दोहदः ॥ भूयसां पि जुजश्चास्त्रा । न ध-
 र्त्तनं च साधनेः ॥ ९ ॥ ततोऽतयकुमाराय । तत्परुरूपं जगो नृपः ॥ रविरेव कृते मूढे । जने-
 न स्मर्यते यतः ॥ १० ॥ कृनाष्टमतपाः सोऽपि । निस्त्रीतो दर्जसंस्तरे ॥ तस्मार पोषधगार-
 स्थितः प्राक्त्संगतं सुरम् ॥ ११ ॥ तपसा रज्जुनेत्राशु । समाकृष्टः समागतः ॥ सुरस्तस्य पुरः
 स्थित्वा । किं करोमीत्यवोचन ॥ १२ ॥ जानतापि स्वयं सर्ग । क्रमेतरपरिपृच्छते ॥ तेनेत्यु-
 क्ते सुरश्रृङ्गं । व्योम्नि गरिदमंनसम् ॥ १३ ॥ गरिष्णुतधरां धोर्ता-चरां विस्तारिर्निर्जरा ॥
 विधायाकम्मिकी दृष्टि । निरोधत सुरोत्तमः ॥ १४ ॥ अथान्नयेन विज्ञता । धारिणी हर्षधा-
 रिणी ॥ संचनं द्योपसारह । ययो वज्रारप्यतम् ॥ १५ ॥ सरिदंनसि खलित्वा । जलदेवीव
 तत्र सा ॥ निवृत्तात्मा निवृत्ताशु । निजमंदिरमाययो ॥ १६ ॥ सा काले सुयुवे पुत्रं । पित्रा
 कृतमहोत्सवम् ॥ दोहदानुगमान्मेघ-कुमा इति विश्रुतम् ॥ १७ ॥ स क्रमादुदये चंद्र-स्येव

वार्धिर्यर्धत ॥ पित्राष्टमर्षदेदयश्च । पातितः सकलाः कलाः ॥ १७ ॥ यथो मध्यममध्यान्य । सा-
 र्मोन्नाग्यजाग्यभूः ॥ राजवंदयाः कर्नीरष्टौ । पर्यगेपीन्महेन स ॥ १८ ॥ स्वर्णकोटीरथाश्वेन
 -शय्यासिंहासनादिकान् ॥ लेजे पदार्थानिष्टाष्ट । स वधूपानिमोचने ॥ २० ॥ पितृप्रदत्तसो-
 धेषु । प्रियाजिः सह संततम् ॥ जोगान् पुरः स्फुरत्पर्य-खयोऽञ्जुक्त स देववत् ॥ २१ ॥

अन्यदा समवासाधि-तत्रापश्चिमतीर्थकृत् ॥ अंजोद इव निर्भिदन् । पापतापं वचोऽमृतैः
 ॥ २२ ॥ तदेव केवलज्ञान-वंतं नंतु जगद्गुणं ॥ चेलुः पौराः पुनश्छाः । श्राद्धे नोमनुं द्विजा
 इव ॥ २३ ॥ मेघ न्वसोधमौलिस्यो । यातस्तानंकया दिशा ॥ वीक्ष्य पप्रच्छ सप्तत्या-नूतु-
 स्तेऽपि जिनागमं ॥ २४ ॥ यथ सद्ग्रामाख्यं । वेगवंतं जगत्त्रिग ॥ वैभारगिरिमानं च ।
 मेघो मेघ इवानिलम् ॥ २५ ॥ मुक्त्वा रणं दृश जक्ति-जारजुग्मनशिरोधरः ॥ स त्रिप्रदक्षि-
 णीकृत्य । जिनराजमवंदत ॥ २६ ॥ शुश्रुयोत्कंठयाः सर्वान् । सन्यातुन्मुखवन्नश्च ॥ वाण्या
 योजनयायिन्या । जिनेशो देशनां व्यधात् ॥ २७ ॥ विश्वेऽत्र विश्वेऽपि जनाः सुखेच्छा । सु-
 रं च मोक्षे विशदं वदंति ॥ तं-गंतुकामा रथवद्भजन् ॥ सद्ज्ञानसम्यग्भवह्य चरित्रं ॥ २८ ॥

पीत्वा जैनेश्वरी वाचं । दृष्ट्वा च श्रेणिकात्मजं ॥ सन्त्यैर्मैत्र्योऽत्र कः सम्य-गित्यंनः समसत्य-
 तः ॥ २९ ॥ प्राप्तशान्तरसो मेघः । श्रीवीरक्षीरनीर्यैः ॥ पितरौ प्रति वाग्धाराः । सद्रूपा इत्यमुं
 चत ॥ ३० ॥ आगर्जवासात्पितरौ । युवाभ्यां पालितोऽस्म्यहं ॥ तन्मां जावारिजिः क्रांतं ।
 न किं संप्रति रक्षतं ॥ ३१ ॥ तौ ततः प्रोचतुर्वत्स । तस्मा किं त्रायते परं ॥ नावाभ्यां र-
 दयते स्वात्मा । तेज्यस्त्वं रक्षसे कथं ॥ ३२ ॥ मैत्र्योऽवदद्यदि न वां । शक्तिस्तद्वक्षणे त-
 तः ॥ आदिशतं येन वीर-स्वामिनं शरणं श्रये ॥ ३३ ॥ यद्धारयति दुर्वारं । वैरिवारं विना-
 श्रमं ॥ ततो धने महावीर । इत्याख्यां विदितामसौ ॥ ३४ ॥ ब्रूत्वा श्रीवीरशिष्योऽहं । भा-
 वारीन् यज्ञयाम्यथ ॥ पुत्रवत्सलयोर्नस्तु-दृत्या स युवयोर्गुणः ॥ ३५ ॥ वचसा तेन वज्रस्य ।
 निघतिनेन पीक्षितौ ॥ आतुरौ प्रोचतुर्माता—पितरौ गजदध्वनी ॥ ३६ ॥ कुमार सुकुमार-
 स्त्वं । व्रतं च क्रमचोपमं ॥ अनेन वपुषा वत्स । व्रतेऽब्रुवद्ब्रह्मलोऽसि किं ॥ ३७ ॥ सोऽवदद्या-
 ति यो जंतु-नरकं दुरितैरितः ॥ दारुणाः सहते तत्र । सोमाक्षोऽपि स वेदना ॥ ३८ ॥ सो-
 द्वाजिरपि नो नाजि-क्षांजः कोऽपि चमीरिणां ॥ व्रनकष्टं पुनः सख्य-मपि सोढं शुभायति

॥३९॥ धारिण्य पृथक् स्माह । त्वं त्रैलोक्यप्रियोदयः ॥ वत्स मंगोऽपि मे घोरं । संतापं
 वितनोपि किं ॥ ४० ॥ तवा दृष्टौ च ते सुनु-र्यदि संसारसंकटात् ॥ उन्मुच्यते ततो मातः ॥
 किं विपादोऽयं तव ॥ ४१ ॥ इत्याद्युक्त्वित्तस्य । माता ज्ञाता निरुत्तरा ॥ एकाहं राज्य-
 मादत्स्व । वसति तमयान्त ॥ ४२ ॥ सोऽप्येकं दिवसं राज्यं । भजे पित्रोः समाधये ॥ सा-
 रसंयमसाम्राज्ये । त्वं निवेद्य मनः पुनः ॥ ४३ ॥ द्वितीयेऽह्यथ भूजत्रा । निर्मापितमहो-
 त्सवं ॥ दीक्षां श्रीवीर्यादाते । दातेऽः स्वीचकार सः ॥ ४४ ॥ दिनं समाधिनातीत्य । मेघः
 सर्वलघुर्निशि ॥ प्रस्तरे पादवत्सर्वा-धस्तात्प्रापदवस्थितिं ॥ ४५ ॥ स हंसतूष्णिकाशायी । सु-
 तः केवलभूतले ॥ अस्पर्शि साधुसंघट-जीतयेव न निद्रया ॥ ४६ ॥ दृष्टस्सखैस्तीक्ष्णनखै-
 र्दृष्यमाणो महात्मनां ॥ चरणैश्चरणोद्भिन्नमना एवं सुदध्यवान् ॥ ४७ ॥ आशा बलवती
 बद्ध-माशयैव जगत्त्रयं ॥ कुर्वत्याशावशा एव । मुनयोऽप्यादरं नृणाम् ॥ ४८ ॥ राज्यस्य मा-
 ममी-पूर्व-मालपन्-मुनयो मुदा ॥ आत्तव्रतमिदानीं तु । दास्यंति नखैर्यतः ॥ ४९ ॥ अन्तु-
 भूतं व्रतं लब्धः । स्वादोऽन्नमो व्रमश्च सः ॥ नमोऽस्तु तस्मै चारित्र्या-याद्या यस्येदृशी निशा

॥ ५० ॥ सोऽहं राजसिद्धो युक्तं । पितृभ्यां वारितस्तदा ॥ सुखावहं कुशरेण । दारणं न पु-
 नर्नतं ॥ ५१ ॥ क्षिपा यास्यति यद्येषा । तदा सं वेपमर्हितः ॥ समर्थ्य राज्यसौख्यानि । पु-
 नर्नोदये यथारचि ॥ ५२ ॥ एवं तस्मिन्नपध्यानं । दधाने व्यगलन्निशा ॥ सोऽपि स्वोपधि-
 मादाय । ययौ श्रीवीरसंनिधिं ॥ ५३ ॥ पराशयस्फुटीकार-क्षमकेवलसंविदा ॥ प्रविशन्नेव
 वीरेण । मृदुवाग्निजराणि सः ॥ ५४ ॥ क्षामपुष्पपरीणामः । समागच्छसि मेघ किं ॥ मा मुह-
 प्राकृतनं जन्म । स्मरधीरसुधीरसि ॥ ५५ ॥ इतो जवे तृतीयेऽभू-रुपवैताढ्यमृधरं ॥ त्वं
 सुमेरुप्रजालयोऽन्य-करिणां जीवणः करी ॥ ५६ ॥ सहस्त्रेजप्रभुः सोऽमृद । हसः सप्तकरोष्ठ-
 यः ॥ श्वेतो दशकरव्यासः । पोकन्नवकरायतः ॥ ५७ ॥ प्रीष्मन्तर्विन्पदारण्ये । दहत्युग्रे दवा-
 नले ॥ त्यक्तयूथः स यूथेशः । पलायत दिक्षेकया ॥ ५८ ॥ नोमेष्मणा चरणयोः । पार्श्वयो-
 र्दावहेतिजिः ॥ मौलौ रविकरैस्ततः । सोऽवाप्यत तृषा नृशं ॥ ५९ ॥ इतस्ततो ब्रमन्नीरा-
 शयाऽपश्यपुरः सरः ॥ अतिस्वल्पपरसं भूरि-पंकं लोकं कलानिव ॥ ६० ॥ जलध्यानाज्जाली-
 भ्रूतो । विशंस्तत्त्वापवर्मेना ॥ निममज्जांतरा पंक्तु-संकटे स जरी करी ॥ ६१ ॥ शुभादंतादि-

त्रिदेहा-वयवैर्दर्शयन् वलं ॥ तैरेव पंकनिर्ममः । सोऽभ्यूगीव निश्चलः ॥ ६२ ॥ सरस्तंदा
 तदायात-स्तोयेवुस्तद्विपुर्द्विपः ॥ जघान दंतशुभाग्रैः । सुखं तं पंककीलितं ॥ ६३ ॥ तत्प्र-
 हारव्यंथाः सत । दिवसाननुचूय सः ॥ आयुः प्रपूर्य विशत्या-धिकं वर्षशतं मृतः ॥ ६४ ॥
 विंध्याटव्यां ततश्चाचू-दिभो मेरुप्रजाजिधः ॥ रक्तवर्णश्चतुर्दंतो । दंतिसप्तशतीपतिः ॥ ६५ ॥
 अन्यदा वनर्दावाग्नि-दर्शनात् प्राग्नवं सरन् ॥ दवोपप्लवरक्षार्थ-मुपचक्राम सामजः ॥ ६६ ॥
 पृथगू योजनविस्तार-मकार्पीन्मंमलवयं ॥ कालग्राहीव निर्मयो । ब्रूमिशुद्धिं विधाय सः ॥
 ॥ ६७ ॥ आदिमध्यावसानेषु । वर्षतंबुच्चखान सः ॥ तत्रोत्पन्नास्तृणां कूरा-द्वोचकारी कचा-
 निव ॥ ६८ ॥ ज्येष्ठमासि पुनर्लभे । दववहौ स्वयूथयुक् ॥ दधवे सिंधुराधीशः । प्रति प्रथ-
 मंमंमलम् ॥ ६९ ॥ तावत्तन्मंडलं दाव-त्रस्तैः सिंहमृगादिभिः ॥ वन्यसत्त्वैः कर्णैः कोष्टा-गा-
 रवंतुं परिपूर्यत ॥ ७० ॥ तत्रावकाशं सोऽप्रेक्ष्य । द्वितीयं मंमलं गतः ॥ तस्मिन्नप्यंगितिः पू-
 र्ण । तृतीये प्रविवेश सः ॥ ७१ ॥ तत्रापि जीवकोटीषु । निर्वैरासु स्थितासु सः ॥ ऊर्ध्वस्थो-
 राजत गजः । कायोत्सर्गी मुनिर्यथा ॥ ७२ ॥ कायकंडूमपाकर्तुं । तस्योत्क्षिप्तवतः क्रमं ॥

नमम्याने शशः कोऽपि । निखिल्ये आसितः परः ॥ ७३ ॥ तमधो व्रीह्य संजात-करुणः करिणां
 प्रभुः ॥ तवितव्यतया भादि-चद्र एवं व्यभाषयत् ॥ ७४ ॥ अयं दवाग्निना नुन्नः । प्रविष्ट-
 इक्ष्मंक्ष ॥ इहापि नुन्नः कंनापि । क्षीनो मम पदे शशः ॥ ७५ ॥ मुंचाम्यधः स्वपादं चे-छ-
 राकस्यास्य तदभ्रुवं ॥ सर्वेऽपि कुपिता देव-द्वयच्छीपिद्विपादयः ॥ ७६ ॥ न तस्मादादयप्सोपं ।
 मया मोच्यः क्रमो नुचि ॥ अनियतेति तस्यो स । गणीव त्रिपदीस्थिरः ॥ ७७ ॥ तदा बद्ध-
 मनुष्यायुः । शान्तिर्होत्रिभिर्देवे ॥ जंतुजानां समं याते । शसे सोऽधः पदं ददौ ॥ ७८ ॥
 पादमोक्षक्षणे भूमौ । पतितो गिरिवज्रजः ॥ अथासामास सद्भुध्या । त्रिपादावस्थिति-
 व्ययां ॥ ७९ ॥ विशत्या प्रहरेऽस्यक्त-प्रणैर्घृथैरिव द्विपैः ॥ भावादविच्युतः सोऽभृ-न्मृत्वा
 त्वं श्रेणिकांगजः ॥ ८० ॥ अज्ञातोऽपि तदा तिर्य-ग्नवे त्वं तादृशीं व्यथां ॥ कृपाक्षुरतिति-
 दिष्टाः । केयं ते मृष्टताधुना ॥ ८१ ॥ वोधिं विनापि विहितः । शमस्तेऽभृन्महाफलः ॥ रोपं
 करोपि नरिं नो । वोत्रैरधिगमेऽधुना ॥ ८२ ॥ पार्श्वधारासिधारोयः । पीड्यंते केऽपि निर्दयैः
 ॥ मन्यन् धन्यमात्मानं । स्पृष्टस्त्वं साधुजिः पदः ॥ ८३ ॥

॥ इत्यर्हतो गिरा जात-सरा जातत्रयाक्षरः ॥ श्रीवर्धमानमानम्य । मेघ एवं व्यजिज्ञपत् ।
 ॥ ७४ ॥ व्रतमार्गपरित्यागात् । पापकूपे निषातिनं ॥ स्ववाक्यरदिभिः स्वाभि-न्नद्य त्वं सा-
 मुदक्षिपः ॥ ७५ ॥ ज्ञावतस्त्यक्तदीक्ष्य । दीक्षादानात्प्रसीद मे ॥ इत्युक्ते-तेन जगवां-स्त-
 स्मै दीक्षां ददौ पुनः ॥ ७६ ॥ हृम्बजं सकलं देह-मृषियः परिकल्प्य-सः ॥ एकादशांग-
 पारीणः । प्रभुमेवं व्यजिज्ञपत् ॥ ७७ ॥ अनधीतोऽपि पूर्व-णि । प्रजो जवदनुज्ञया ॥ इष्टामि
 संप्रति यति-प्रतिमाः परिमेवितुं ॥ ७८ ॥ प्रचुरप्रतिमह्वं तं । प्रतिमासु विचारयन् ॥ जजल्प
 प्रतिमाकल्प-मित्याशाकल्पपादपः ॥ ७९ ॥ स्युः सप्त प्रतिमा एक-मासाया मासवृद्धितः ॥
 सप्त रात्रिदिवा तिलो-ऽहोरात्रिक्येकरात्रिकी ॥ ८० ॥ तत्रायप्रतिमायां स्या-दुपसर्गसहो मु-
 निः ॥ अज्ञातोऽन्तचरो जक्ते-पानेऽप्येकैकदत्तिकः ॥ ८१ ॥ अलिंदं स्वपदोरंतः । कृत्वा दात्री
 ददाति चेत् ॥ एकगोचरकालोऽसौ । तद्वद्व्य लाति नान्यथा ॥ ८२ ॥ ज्ञातो निशां वसत्ये-
 का-मज्ञातस्तु निशाछयं ॥ अतः परं वसन् ग्रामे । स वेदपरिहारजाक् ॥ ८३ ॥ वृक्षे वि-
 कटगेहे वा-रामे वा स च तिष्ठति ॥ निलये दह्यमानेऽपि । बहिना न निरेति च ॥ ८४ ॥

आरुपति पदादेप । न दृषत्कंठकादिकं ॥ निर्ममोऽपनयत्यदणो-नं हि रेणुतुणायपि ॥ ए५ ॥
 समे वा विषमे वापि । यत्रास्तं याति नास्करः ॥ रात्रिमास्ते स तत्रैव । पुरः प्रातः प्रतिष्ठते
 ॥ ए६ ॥ स न प्रक्षालयत्यकि-मात्रमधुज्ज्वलो गुणैः ॥ सिंहाश्चादिद्वज्जियत्सु । धीरो नैर्यो
 जिनन्ति च ॥ ए७ ॥ आयात आतपं तस्मा-छायां वा स न सर्पति ॥ प्रतिमां साधयत्याद्यां ।
 मासं कष्टमिदं चरन् ॥ ए८ ॥ प्रतिमाः सप्तमीं याव-देवं ज्ञेयाः परा अपि ॥ तास्वेकैकोऽ-
 धिको मासो । दत्तिश्च परिवर्धते ॥ ए९ ॥ सप्तरात्रिद्विवाप्येव-मष्टमी प्रतिमा ज्ञेयेत् ॥ चतुर्थं
 तु तपस्तत्र । नवरं स्यादपानकं ॥ १०० ॥ अंत्ये दिने वह्निर्ग्रामा-दसप्तहक् प्रासुपुद्गले ॥ ति-
 ष्ठ्युत्तानकः पार्श्व-वर्ती नैवधिकोऽयत्रा ॥ १ ॥ नवमी प्रतिमाप्येयं । दिनेत्ये तूत्कटासनः ॥
 स्थानं लगुडशायी वा । जजेदंभायतोऽपि वा ॥ २ ॥ एवं दशम्यपि परं । विशेषश्चासने स हि
 ॥ गोदोहिकासनी वीरा-सनी वा कुब्जकासनी ॥ ३ ॥ अहोरात्रप्रमाणेव-मेकादश्यपि केवलं
 ॥ कृतपटतपा ध्यानं । लंबमानचुजो ज्ञेयेत् ॥ ४ ॥ द्वादशी प्रतिमाप्येक-रात्रिअत्रेवं पुनर्मु-

निद्रयः ॥ लंघमानबुजस्तिष्ठ-त्युत्कटाद्यासनाऽप वा ॥ ६ ॥ शुग्मं ॥ एवं श्रीदेवदेवस्य । नि-
 पीय वचनामृतं ॥ आराध सुधीः साधु-प्रतिमाः स यथाविधि ॥ ७ ॥ अधिकाधिकपुण्यो-
 क्त-मना मेघमुनिस्ततः ॥ तपः पोकशजिमसि-गुणरत्नाख्यमातनोत् ॥ ८ ॥ निर्वाह्य द्वाद-
 शशब्दानि । व्रतमंते जिनाइया ॥ मासं संलेख्य स तनू । तन्वीमपि तनुं व्यधात् ॥ ९ ॥
 समाधिमुत्था विजय-स्थाने कर्मोरिमाणे ॥ स निस्तुंशस्त्रयस्त्रिंशत्-सागरायुरचूत्सुरः ॥ १० ॥
 ॥ इति मेघकुमारकथा ॥

गतं विनयद्वारं, अथ क्रियाद्वारं प्रस्तावयन्नाह—

॥ मूलम् ॥—किरियानुत्तेणं चिय । नाणेण जिणा जणंति फलसिद्धि ॥ सत्यन्नक अं-
 धपंगुल-नरिस्थिसंजोगदिठ्ठता ॥ ३२ ॥ व्याख्या—क्रिया यथोक्तानुष्ठानाचरणं, तद्युक्तैव
 ज्ञानेन जिनाः केवलज्ञानोपलब्धस्याद्वादमुद्रामुकुलितसकलवस्तुतत्त्वाः पुण्यानुष्ठानफलचूतां
 सिद्धिं फलसिद्धिः; यद्वा फलसिद्धिं कार्यनिष्पत्तिं निर्जरारूपां जणंति. अथ दृष्टान्तत्रयमाह-
 “सत्यजडेत्यादि” स्पष्टं. दृष्टान्तत्रयज्ञावना चैवं—न केवलं तीक्ष्णमपीह शल्वं । करोति

जगं छिपतां कदापि ॥ न तेन हीनः प्रबलोऽपि योद्धा । पुनर्द्वियोगे रणसिद्धिरस्ति ॥ १ ॥
 तथा-एकस्मिन् त्रिपिने प्रदीप्तदहने दग्धौ द्वावर्चिष्मता । चक्षुष्मानपि पंगुलो गतिरतोऽप्यं-
 धश्च जिह्नाशयौ ॥ अंधो मूर्ध्नि दधाति चेदचरणं तत्तत्प्रणीताध्वना । धावन्नेव सुखं निरेति
 द्रवतः पंगुश्च तयोमतः ॥ २ ॥ तथा-अध्वस्तवीजोऽपि पुमान् विधत्ते । स्त्रिया विहीनो नहि
 वंशवृद्धिः ॥ विना पुमांसं न तु साप्यबंध्या । योगे द्वयोः स्यात् पुनरिष्टसिद्धिः ॥ ३ ॥ एवं
 न क्रियाविहीनेन ज्ञानेन, न च ज्ञानहीनया क्रियया सिद्धिर्जायते, तत्संयोग एव सद्भा-
 वात्, यदाहुः—संजोगसिद्धीइ फलं वयति । न तु एगवत्केण रहो पयाइ ॥ अंधो य पंगू
 अ वणे समिच्चा । तेसि पठत्ता नगरं पविट्ठा ॥ १ ॥ अथ यः कश्चिन्क्रियालालसो ज्ञानेनैव
 स्वं कृतकृत्यं मन्यते तंप्रत्याह—

॥ मूलम् ॥—मा जाणसु जीयहि । जियअहि किं जयं सुए अहिए ॥ अहिए प-
 नसि जवोहे । जइ किरियाए पमाएसि ॥ ३३ ॥ व्याख्या—जो आलस्योपहत ! मा एवं

जितांहिते, एवंविधे श्रुते आवश्यकादिकेऽर्थात् सम किं प्रय? श्रुतमेव मां तारयिष्यतीति-
यदित्वं क्रियायां चरणकरणरूपायां प्रमायसि. तदाधीतश्रुतोऽप्यज्ञानावस्थानोऽधिकं प्रचोदय
संसारपुरे पतसि. जानतः प्रमादकरणे प्रभूततरकर्मबंधात्. ॥३३॥ एतेनैव विज्ञेयं जाययति—

॥ मूलम् ॥—चतुर्दशपुत्रीवि सया । पाविजंते पमायपरिवन्ध्या ॥ साहारणेसुऽण्ता ।
असंखया तेसकाएसु ॥ ३४ ॥ व्याख्या—आसतामद्वयपाठिनः, चतुर्दशपुत्रीणोऽपि प्रमादेन
क्रियशैथिल्येन परिपत्तिता ज्ञानादिगुणेश्वरो प्रष्टास्तिर्यग्नारकादिचक्रपरंपराः स्पृष्टांतः कदा-
चिन्निगोदवासमप्यनुभवन्ति. ते च कालस्यानंत्यात् पिक्विताः संतो यदा विवक्षितक्षणे चि-
त्यंते, तदा साधारणेषु सूक्ष्मेषु वादेषु च निगोदेषु सदा सर्वकालं अनन्ताः प्राप्यन्ते, तत्र
जीवराशेरनंतत्वात्. शेषेषु स्थानेषु पृथग्यतेजोवायुप्रत्येकवनस्पतिद्वित्रिचतुःपंचद्वित्रितय-
गदेवनारकरूपेषु असंख्येयास्ते प्राप्यन्ते, उक्तराशीनामसंख्यजीवात्मकत्वात्. मनुष्येषु पुनः
कदाचिस्संख्येयाः कदाचिदसंख्येयाश्चैत्यनुक्तमपि दृष्टव्यं, मनुष्याणां द्विज्जावत्त्वात्. य-
दाह प्रज्ञापनाकारः—नेरईयाणं चंते केवईया आहारगसमुच्चाया अइया? गोयमा!

अमन्विज्जा, केवईया पुरस्कथा? गोयमा! असंखिज्जा, एवं जाव वेमाणिथागं नवरं वण-
स्सइकाइयाणं मणुस्साणं च इमं नाणत्तं वणस्सइकाइयाणं जने केवईया आहारगसमुत्था-
या अइया? गोयमा! अणंता मणुस्साणं नंते केवईया? गोयमा! सिय संखिज्जा सिय असंखि-
ज्जा, एवं पुरस्कथावित्ति ॥३५॥ अथ यं क्रियाहीनोऽपि परप्रतिबोधभात्रेण मायति; तंप्रत्याह-

॥ मूलम् ॥ --नीसारेसि जवाले । जविण कइ अप्पणा न नीसगसि ॥ जं तरइ अ-
प्पणावि हु । नारंतो तारउं लोयं ॥ ३६ ॥ व्याख्या--स्पष्टा, पुनरेतदेव दृष्टान्तांतरेणाह-

॥ मूलम् ॥ --बुज्जसि बोद्धेसि परं । तेणं किं जइ सयं न उज्जमसि ॥ नाणेषुवप्सेण
य । अदुजमाणस्स न हि तुट्ठि ॥ ३७ ॥ व्याख्या--बुध्यमे-स्वयं तत्त्वं, बोधयसि च परमु-
पदेशद्वारेण, तेन बोधेन बोधनेन च तव किं? न किञ्चिदकार्यं सिध्यतीत्यर्थः. यदि हे
मृग्य! स्वयं नोद्यच्छसि क्रियायां. यतः स्वयं मोदकाद्रिकमचुजानस्य स्वाहु पुट्टिच्छैतदिति
ज्ञानेन त्वं बुद्धवेदं, ते तुत्सये जविष्यतीत्याद्युपदेशेन च न हि मनागपि तुट्टिर्जायते. प्रति-

नः श्रीभदयज्ञोपाशा । न ज्ञानात्-मुखिनो भवेत् ॥ २ ॥ अत्र ज्ञाननया ज्ञानस्यैव प्राधान्यं
 वृत्ते, क्रियानयस्तु क्रियाया एव । नतो मिथ्यादृशावेतौ एकांशारलं चित्वात् । जिनमतं पुनरु-
 अपि समुदिते ज्ञानहेतू वदति, न तु विचित्रे, सम्यगेवेतत् सर्वनयात्मकत्वात् । एवं शेषे-
 ऽपि कालस्वभावाद्विपदायैव न्योन्यं निरपेक्षेषु स्वस्वप्राधान्यं वदत्सु मिथ्यादृष्टिना, तत्स-
 मुदायिप्रतिपत्तौ च सम्यग्दृष्टिना जायनीया । उक्तं च—काशो सहाव नियदे-पुत्रकयं पुरि-
 सकारणेगता ॥ मिथस्तं तं चेव उ । समासजुहोइ सम्मतं ॥ १ ॥ इत्यल बहु-वक्तव्यं
 तनु नोच्यतेऽनधिकृतत्वात् ॥ ३६ ॥ व्याख्यातं-क्रियाद्वारं, अथ क्रमायातान् मयमज्ञेदानाह-

॥ मूलम् ॥—पंचमहश्चयधरणं । चतुर्थचक्रसायइदियनिगेहो ॥ गुत्तितियं इय संयम-
 नेया सत्तरसं जणंति ॥ ३७ ॥ व्याख्या—पंचानां महाव्रतानां धरणं, चतुर्णां कथायाणां पं-
 चानामिन्द्रियाणां च निरोधो-निग्रहः गुत्तित्रिकं मनोगुल्यादिकं, एते सर्वसंख्यया सप्तदश,
 सं सामस्त्येन यमनं सावययोगेज्य उपरमणं संयमस्तस्य जेदा जणंति ॥ ३७ ॥ तत्र प्रथमं

मदान्नान्याह-

॥ मूलम् ॥—पाणिबद्धमुद्गुणं । पंचलं व्यासवाण जावेण ॥ जं सत्रविरमणं ते । महद्व्या
 पंचमूलगुणा ॥ ३८ ॥ व्याख्या—आ इति स्वनिमित्तमयां दया श्रवंत्यशुभं कर्मेत्याश्रवाः प्रा-
 णिवधादयः पंचं तेन्य आश्रवेभ्यः, त्रिनक्षत्र्यत्ययः प्राकृतत्वात्, जावेनांतःकरणशुद्ध्यां,
 न तृत्वारमांश्रेण, यत्सर्वः वरणकारणानुमतिर्जैद्विरमणं तानि पंच महाव्रतानि जवति, ए-
 तानि साधूनां मूलगुणा इति व्यपदिश्यन्ते ॥ ३८ ॥ अथैतेषां स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—तप्तथावरेषि जीवे । तिनिहा न हृणेद् जिअसरुवज्जि ॥ हासजयको-
 हलोहा । अलियं पि न तासए कहुवि ॥ ३९ ॥ व्याख्या—साधुस्त्रसान् हां द्वियादीन् स्या-
 वगन् पृथ्व्यादीनपि जीवान् न हंति । न देशविरतवत् त्रसानं च केवलमित्यपिशब्दार्थः, कथं
 न हंतीत्याह—त्रिजिघेति, दह हि प्रथमशब्दः कारणकारणानुमतिवाची । द्वितीयस्तु मनोवा-
 कीयार्थः, ततोऽयमर्थः—मनसा, वाचा, कार्येन च स्वयं जीवान्न-हंति । न चान्येर्धातयति, न
 च घातमन्यमनुजानातीत्येवंरूपेण एकैकं तत्र प्रगंकेन, कथं भूतः साधुः ? जीवन्वरूपवित,
 न हि अद्यातजीरमरूपमन्ययान्विनाशदुःखोत्पादश्च न न वंशे शातिमंको त्रिविधमपि हिं-

सा नपधुमल. उक्त च-जो जीवेति न याणइ । अजीवेति न याणइ ॥ जीवाजीवे आ-
याणंतो । कदं सो नाइ संयमं ॥ १ ॥ उमंतं प्रथमं महाव्रतं, अथ द्वितीयमुच्यते, हासि-
त्यादि. हास्यात् हसनात्, अनेन प्रेमरूपकलहाभ्याख्यानादिपरिग्रहः, जयाज्जीतेः, क्रोधाद-
प्रीतेः, लोभादचिष्यंगात्, आद्यंतग्रहणान्मानमायापरिग्रहः, अलीकं मृषावाद् प्राणंतिऽपि
न भाषंते. तदलीकं चतुर्धा-सद्भावनिषेधः १, असद्भावोद्भावनं २, अर्थान्तराजिधानं ३, ग-
ह्वविचनं ४ चेति. तत्रायं यथा नास्त्यामेत्यादि. द्वितीयं यथा इयामाकतं तुलमान आरमा
सलाटस्यो वेत्यादि. तृतीयं तु गामक्षं शुवाणस्य, चतुर्थं तु काणं काणमेव वदतः ॥ ३९ ॥
इत्युक्तं द्वितीयं महाव्रतं, अथ तृतीयचतुर्थे आह—

॥ मूलम् ॥—वज्रोइ जीवकेवली-सामिगुरुहिं अदिन्नमाउत्तो ॥ न य सेवेइ सिवठा ।
अष्टारसहानि अवंचं ॥ ४० ॥ व्याख्या—आयुक्त उपयुक्तः सन् साधुजीवादिजिरदत्तं वस्तु
वर्जयतीति तृतीयं महाव्रतं, तत्र जीवादत्तं सचित्तमुच्यते, तापाय शंकिना जीवेन स्वाश्रि-
तदेहस्यानर्पणाच्चद्रुहृतो जीवादत्तं, यद्वा हतेन प्रवाज्यमानः शिष्योऽपि जीवादत्तमित्युच्यते.

सो परिगृहो वृत्तो । नादपुच्छेण तादृशा ॥ मुच्छा परिगृहो वृत्तो । इह वृत्तं महेसिणा ॥२॥
 पुनर्विधेतरमाह—अथ द्रव्यादिपु-चतुःपु यन्ममत्वं न करोति । तत्र द्रव्यत उपध्यादौ श्राव-
 कादौ वा; क्षेत्रतो नगरादौ निर्वातवसत्यादौ वा, कालतः शरदादौ दिवसादौ वा, जावतो ब-
 पुरुषचयादौ क्रोधादौ वा. अत्रायंतयोर्महाव्रतयोस्त्रिविधं विधं गम्य ह्वाणात् शेषेष्वपि स एव
 प्रतिपत्तव्यः. ॥४१॥ एवं सर्वमपि परिग्रहं त्याज्यमुक्त्वा र्थविषयस्य तस्य विशेषत्याज्यतामाह—

॥ मूलम्. ॥—पनि सिद्धो साहूणं । सत्त्वो वि परिगृहो परमगुरुणा ॥ सत्त्वाण्यथ निमित्तं ।
 विसेसते अत्यविसर्जं सो ॥४२॥ व्याख्या—प्रतिपिद्धस्तावत्साधूनामुपसर्गतः सर्वोऽप्यधि-
 कोपकरणधरणात्मकः परिग्रहः परमगुरुणा र्हितः । यदाह—जं बृहद् अवयारे । जनयणं तं सि-
 त्तवगरणं ॥ सेसं अहिगरणं पुण् । अजर्ज अजयं परिहरं तो ॥ १ ॥ अपवादस्तु कचिद्
 कचिदनुज्ञातोऽपि, यथा पंचकदपभाष्यं—एगो तित्थयराणं । निस्त्वममाणाण होइ उवहीज
 ॥ तेण परं निस्त्वहिणो । जावल्लीवाइ तित्थयरा ॥ १ ॥ गणणाइपमाणेणं । उवहिपमाणं
 दुइइ मुणेयवं ॥ गणणाइ जिणणं तु । इक्खो दोतिस्सि वाकस्या. ॥३॥ दोः गगली संमायो ।

सोऽथ उवाचि होइ आयामो ॥ रंदो दिवद्वहस्यं । पयपमाणप्पमाणेण ॥ ३ ॥ दो खोमियात्त
इक्को । थेराणं तिन्नि होति गणणाए ॥ आयायामपमाणा । दुहस्यमरुं च विस्थिन्ना ॥ ४ ॥
एसो उज्जवे कस्यो । पुक्कप्पउं गिलाणए गुरुणं च ॥ चउ सत्त वावि. पाउणे । माणइरित्तं च
धारिज्जा ॥ ५ ॥ परं स परिग्रहोऽर्थविषयः, अर्थमाश्रित्य विशेषतोऽपवादतोऽपि निषिद्ध ए-
व, सर्वानर्थनिमित्तत्वात्. अयं भावः—युहिषां प्रवत्वर्थः, कापि कापि सत्त्वेद्वोपयोगेनार्थका-
र्यं प्रीतिवति, साधूनां तु केवलोद्वाहहेतुत्वादन्तर्यं एव. यदाह—दोससयमूलजालं । पुव्वरिसि-
विवज्जियं जइयंतं ॥ अरथं वहसि अणरथं । कीस निररथं तवं चरसि ॥ ६ ॥ ४२ ॥ अथ
महान्नतोऽपयोगित्वात् पष्ठं रात्रिनोजनविरमणव्रतमपि साधुक्षिरवश्यं धार्यमित्याह—

॥ मूलम् ॥—तेसिं परिपालणहा । चउहा चइयवमेव निसिजत्तं ॥ न हु उप्पा. अप्पावि
हु । वसहीए सन्निही मुणिणा ॥ ४३ ॥ व्याख्या—इह रात्रौ पर्यटनेनैवार्थाशुद्धेराद्यव्रतस्य
भंगः. रात्रिव्रतेनागस्यगमनमपि कृत्वाहं गोचरचर्यां गतोऽप्युवमिति कूटोक्त्या गुरुं प्रत्युत्तर-
यतो द्वितीयस्य. तमित्तबलात्परखं एहंतः स्त्रियं वा कामयमानस्य तृतीयचतुर्थयोरपि. त-

ङ्गो तु पंचमं भग्नमेव. यद्वा रात्रिभुक्तेऽधिकीभूतं व्रत्ताद्यं पुनः प्रातर्जोदये, इति बुद्ध्या
 स्यापयतः पंचमव्रतचंगो वाच्यः, यत एवं ततस्तेषां महाव्रतानां पालनार्थं मुनिना चतुर्धा
 निशिभुक्तं रात्रिभोजनं त्यक्तव्यमेव. यद्वाप्यं—जम्हा मूलगुणा विय । न हुंति तविरहिय-
 स्स पन्निपुणा ॥ तो मूलगुणगहणे । तगहणं निच्छओ नेयं ॥ १ ॥ चातुर्विध्यं चास्यैवं—
 दिवा गृहीतं दिवा भुक्तं १, दिवा गृहीतं रात्रौ भुक्तं २, रात्रौ गृहीतं दिवा भुक्तं ३, रात्रौ
 गृहीतं रात्रौ भुक्तं ४ इति. अत्र दिवाऽशमाद्यं गृहीत्वा रात्रौ तद्वसतावस्थाप्य पुनर्द्वितीय-
 दिने भुंजानस्य प्रथमो जेदः, शेषास्त्रयः सुबोधाः. तथा न चाद्वयोऽपि खणमात्रोऽपि स-
 न्निधिवसतौ स्थाप्यः. क्षिगव्यत्ययः प्राकृतत्वात्. इह चतुर्विधाहारमध्ये यत्किमपि निशि व-
 सतौ निवसति, स समयत्रापया सन्निधिरुच्यते, सोऽपि रात्रिभोजनप्रायत्वाद्भुत्संगतस्याज्य
 एव. यदागमः—“संनिहिं च न कुञ्जिजा । अणुमायं पि संजए ॥” इदं च रात्रिभोजन-
 विरमणं महाव्रतानामत्यंतोपकारित्वात् साधूनां मूलगुणः. श्रावकाणां चाहारविरतिमात्र-
 त्वादुत्तरगुणस्तपोवत्. यद्वाप्यं—निसिजत्तविरमणं पि हु । नणु मूलगुणो कहं न गहियं तं ॥

व्यंधारिणो विंय तयं । मूलगुणो सेसयस्सियरो ॥ १ ॥ ४३ ॥
 ॥ मूलम् ॥—जं आप्यासमाणे । जं वा अप्यासभावे असणं ॥ तं पि हु राईनोय-
 ण-सरिसं रिसिणो उवइसंति ॥ ४४ ॥ व्याख्या—यदप्रकाशे स्थानेऽपवरकादौ; यद्वाऽप्र-
 काशे संकटमुखे चाजनेऽशनमन्यवहरणं तदपि रात्रिज्जोजनसदृशं क्षपय उपदिशंति, सूक्ष्म-
 जीवानिरीक्षणाद्भिर्दयपरिणामत्वाच्च ॥ ४४ ॥ तस्मात्किं कार्यमित्याह—

॥ मूलम् ॥—सपरसमए निसिद्धं । असक्कपरिहारसुहुमजीववहं ॥ पच्चक्कनाणिणं पि
 हु । वज्जं वज्जेह निसिच्चुत्तं ॥ ४५ ॥ व्याख्या—स्वपरसमये निसिद्धं, स्वसमयनिषेधः प्रती-
 तोऽज्जदयांतः पठितत्वात्. परसमये त्वेवं-ब्रह्मादितेजःसंचूतं । भानुं वेदविदो विदुः ॥ सृष्टं
 करैस्ततस्तस्य । शुचं कर्म समाचरेत् ॥ १ ॥ तथा—नैवाहुतिर्न च स्नानं । न श्राद्धं देवता-
 र्चनं ॥ दानं वा विहितं रात्रौ । जोजनं तु विशेषतः ॥ २ ॥ अन्यच्च—मध्याहे कृपिचिच्चुत्तं
 । पूर्वाह्णं त्रिदशैस्तथा ॥ अपराह्णे तु पितृभिः । सायं चूंजंति दानवाः ॥ ३ ॥ संध्यायां यक्ष-
 रक्षोचि-र्भुक्तमेवं यथाक्रमं ॥ सर्ववैलामतिक्रम्य । रात्रौ भुक्तमज्जोजनं ॥ ४ ॥ शुभं ॥ तथाऽ-

शम्यपरिहारः परिहर्तुमशम्यः सूक्ष्मजीवानां कुंथुपनकादीनां वधो यत्र तत्तथा. अत एव प्रत्यक्षज्ञानिनां अग्रध्यादिज्ञानवतामपि वर्ज्य, ते हि ज्ञानबलाद्यथपि पश्यन्ति सूक्ष्मजीवान्, तथापि परिहर्तुं न शक्नुवंतीति निशि न भुञ्जते. यदागमः—जइवि हु फासुयदवं । कुंथुप-
णगा य तइवि दुप्पेसा ॥ पच्चस्कनाणियोवि हु । राइजत्तं परिहरंति ॥ १ ॥ तत एवंविधं
निशि शुक्तं हे साधवो यूयं वर्जयत ? चर्मचक्षुषां शुष्माकं तत्सर्वथा न युक्तमित्यर्थः. इत्यु-
क्तं पंचमहाग्रस्तप्रतिपादनं. ॥ ४५ ॥ अथ चतुर्णां कपायाणां निरोधमाह—

॥ मूसम् ॥—भधपुरदुवारभूए । मोहमहाचरटपयकसमंते ॥ रुंधिज्जा पावपायव-विक्खे
वत्तारिवि कसाए ॥ ४६ ॥ व्याख्या—कण्ठ्यंते कदर्थ्यंते प्राणिनोऽनेनेति कपं कर्म, तस्यायो
लात्तो वेच्यस्ते कपायाः, यद्वा कण्ठ्यंते प्राणिनोऽनेनेति कपः संसारस्तं अयेते गणंत्वेन्निरिति
कपायाः क्रोधादयश्चत्वारस्तान् रुंध्यान्मुनिरनुदितानामनुदीरणेनोदयप्राप्तानां वा विफलीकर-
णेन. शेषं सुगमं, नवरं पादपस्य विटपान् शाखाप्रायान् ॥ ४६ ॥ अथ कपायाणां सप्रज्ञे-
दान् ज्ञेदानाह—

“॥ मूलम् ॥—काहाइ त चउरा । जया चत्तारि तेति पत्तेयं ॥ अण अण्णचस्काणा ।
 पच्चस्काणा य संजलणा ॥ ४७ ॥ व्याख्या—ते कपायाः क्रोधादयश्चत्तारो ज्वंति, क्रोधो,
 मानो, माया, लोभश्चेति. तेषां च चतुर्णामपि प्रत्येकं प्रत्येकं चत्तारो जेदास्तद्यथा—“अ
 णत्ति” सूचामात्रत्वात्सूत्रस्य, अनंतं जं ज्रमणीयत्वेनानुवर्ततीत्यनेनानुबंधिनः क्रोधादयः,
 येषामुदये जीवः सम्यक्त्वं न लभते, लब्धं वा सम्यक्त्वं वमति. “अण्णचस्काणत्ति” नञः
 सर्वनिषेधस्त्वान्नास्ति सर्वथापि विरतिरूपं प्रत्याख्यानं येषु तेऽप्रत्याख्यानाः, यदुदये प्राप्त-
 सम्यक्त्वानामपि न जायते देशविरतिपरिणमः, जातो वा निर्नाम नश्यति. “पच्चस्काणत्ति”
 प्रत्याख्यानं सर्वविरतिरूपमावृण्वंतीति प्रत्याख्यानावरणाः, यदुदये न सर्वविरतिं प्राप्नोति,
 प्राप्तापि वा सा विलीयते. संज्वलयंति औदयिकजावमानयंति चारित्रिणमपि ये ते संज्वल-
 नाः, यदुदये न ज्वति यथाख्यातचारित्रं, शेषचारित्रजेदास्तु ज्वंत्येव. बहुवचनं क्रोधादि-
 पु चतुर्ग्वेषां संबंधार्थं. तद्यथा—अनंतानुबंधी, अप्रत्याख्यानः, प्रत्याख्यानावरणः, संज्वल-
 नः क्रोधः. अनंतानुबंधी, अप्रत्याख्यानः, प्रत्याख्यानावरणः, संज्वलनश्च मानः. एवं माया

लोचनयोरपि योजनार्थाः ॥ ४७ ॥ अथ स्थितिमतिभ्यां गुणघातकत्वेन त्रैषामनंतानुबंध्यादीनां विशेषलक्षणमाह—

॥ मूलम् ॥—जम्मवासं चउमासु-मद्धमासं कुमा विई एसिं ॥ नारयतिरियनरासर-गईसु-एसु मया जंति ॥ ४८ ॥ सम्मत्तं गिहिधम्मं । जइधम्मं अणुकमा-अहइखायं ॥ बी-सासवायगा इय । वीसरथाणं हणंति इमे ॥ ४९ ॥ व्याख्या—हे अश्रुत्तानाथे, नवरं 'एसु' मयत्ति " एवमनंतानुबंध्यादिकपायाध्यवसानेषु मृताः आह परः—ननु अनंतानुबंध्युदये नरकगतिः, संजयन्नोदये तु देवगतिरिति गतिनियमोऽत्रानिहितस्ततः कथं कायिकसम्य-हृष्टित्वादनंतानुबंधिषु क्लीषेष्वपि श्रेणिकादीनां नरकगमनं ? मिथ्याहृष्टित्वात् सत्यप्यनंतानु-बंध्युदयेऽज्जव्यानां च देवगतिरगमनमागमे प्रत्यपादीत्यत्रोच्यते—सत्यं किं वत् एव वचनव-त्वादेषामनंतानुबंध्यादिज्जेदानां प्रत्येकं अनंतानुबंध्यादिज्जेदतुल्यत्वमागमे साक्षादनुक्तमपि युक्तियुक्तत्वात् प्रतिपत्तव्यं, तथा—अनंतानुबंधी क्रोगोऽनंतानुबंधितुल्यः, अप्रत्याख्यान-तुल्यः प्रत्याख्यानारण्यतुल्यः, मंडलनतुल्यश्च । एवमप्रत्याख्यानक्रोघोऽनंतानुबंधितुल्यः

अप्रत्याख्यानतुदयः, प्रत्याख्यानवरणतुदयः, संज्वलनतुदयश्च, एवं प्रत्याख्यानानिवरणसंज्व-
लनावपि क्रोधौ प्रत्येकमनंतानुबंध्यादिभेदवतुष्टयतुदयौ वाच्यौ, एवं मानमायालोभेऽपि च-
तुर्णमिष्यनंतानुबंध्यादिभेदानां प्रत्येकं चातुर्विध्यं ज्ञातुनीयं, ततश्च श्रेणिकादीनामप्रत्याख्यानानां
अपि कपाया अत्यंतदुस्सहृतयाज्जंतानुबंधिकृद्व्याः संज्ञाव्यंते, अज्ज्वलानां चानंतानुबंधि-
नोऽपि ज्ञानध्यानादिभिः प्रतनुकृताः संज्वलनतुदयाः, तेन तेषां नररुगतिवगती न व्य-
ज्जिचरतः, हेत्वंतरं वा सुधीर्जिर्विमृश्यं, तत्त्वस्य केवलमिगम्यत्वात् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ अथ कपा-
याणां सामर्थ्यसीमानमाह—

॥ मूलम् ॥—इक्षारस्स गुणठाण-गस्स सीसंपि जं समाहूढो ॥ पानिज्झ कसापहिं ।
अणाहिं को तेसि वीसं नो ॥ ५० ॥ व्याख्या—एकादशं गुणस्थानकमुपशांतमोहमित्युच्यते,
एतच्च यथा श्रेणिक्रमेण जवति तथा प्ररूप्यते, इहोपशमश्रेणिप्रारंभकोऽप्रमत्तसंयतो जव-
तीति केचित्, अविरतदेशविरतप्रमत्ताप्रमत्तानामन्यतर इत्यन्ये, श्रेणिसमाप्तौ च निवृत्तोऽ-
प्रमत्तगुणस्थाने प्रमत्तगुणस्थाने वाचतिष्ठति, कालगतस्तु देवेष्वविरनो वा भवति, उक्तं च—

उयसामगसेदीप । पट्टवथो अपमत्तविरथो य ॥ पञ्चसाणे सो वा । होइ पमत्तो अविर-
 थो थ ॥ १ ॥ अद्वे जणंति अविरय-देसपमत्तापमच्चविरयाणं ॥ अन्नयरो पन्निवज्जइ । दंस-
 णंसमणंमि उ नियद्वी ॥ २ ॥ कर्मयथाभिवायेण तु प्रतिपत्तिोऽसौ मिथ्याहृष्टिगुणस्यानमपि
 यावज्जन्ति । तत्रेत्यमेतामारजतेऽसौ प्रतिपत्ता प्रशस्तेऽव्यवसायस्यानेपु वर्तमानः प्रथमं यु-
 गपदंतर्मुहूर्तेनानंतानुवंधिनः क्रोधमानमायालोचानुपशमयति । ततो मिथ्यावमिश्रसम्पत्त्वं
 रूपं दर्शनत्रिकं दुगपदंतर्मुहूर्तेनोपशमयति । ततो यदा पुरुषः श्रेणिसमारब्धा स्यात्तदानुदो-
 णमपि नपुंसकवेदमंतर्मुहूर्तेनोपशमयति । ततः स्त्रीवेदमंतर्मुहूर्तेन, ततो हास्यस्वरतिशोकज-
 यजुगुप्साक्षणं पदकं युगपदंतर्मुहूर्तेन, ततः पुरुषवेदमंतर्मुहूर्तेनोपशमयति ।

अथ स्त्री प्रारंभिका, ततः पूर्वं नपुंसकवेदं, ततः पुरुषवेदं, ततो हास्यादिपदकं, ततः
 स्त्रीवेदं । अथ नपुंसकः प्रारब्धा, ततोऽसावनुदीर्णमपि पूर्वं स्त्रीवेदं, ततः पुरुषवेदं, ततो हा-
 स्यादिपदकं, ततो नपुंसकवेदं । अयं जावः—यो वेद उदये वर्तते, तस्माद्येयस्य वेदद्वयस्य
 मध्ये यो जघन्यो वेदस्तं प्रथममुपशमयति, ततो द्वितीयं, ततो द्वितीयपदकं, ततो य उदये

वर्तते तं वेदमुपशमयतीति क्रमः. अतः परमप्रत्यारयानप्रत्याख्यानानावर्णा क्रोधा युगपदत्त-
मुहूर्तेनोपशमयति. ततः संज्वलनं क्रोधमेकाकिनमेवातमुहूर्तेनोपशमयति. ततोऽभया रीत्या-
ऽप्रत्यारयानप्रत्याख्यानानावर्णौ मानौ युगपत्, ततः संज्वलनं मानं, ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्या-
ख्यानानावर्णे माये, ततः संज्वलनं मायां. ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानानावर्णौ लोभौ, ततः
संज्वलनं लोभं. अमुं चोपशमयत्त्रिधा कृत्वा द्वौ भागौ युगपदुपशमयति. तृतीयं तु भागं
संरथेयानि खंडानि करोति. तान्यपि पृथक्कालजेदेनोपशमयंश्चरमखंरुमसंरथेयानि खंरुनि
करोति. तान्यपि समये समये एकैकमुपशमयन्नंतमुहूर्तेन सर्वाण्युपशमयति. इह च दर्शन-
सप्तके उपशान्तिपूर्वकरणोऽनिश्चित्तिवादो वाजिधीयते, न पुनस्तत्र किंचिदुपशमयति. तत
ऊर्ध्वमनिश्चित्तिवादो यावत् संरथेयखंरुनां चरमारुखंरुनिष्पन्नानि त्वसंरथेयखंरुनान्युपश-
मयन् सूक्ष्मसंपरायः, ततः परमंतमुहूर्तमुपशान्तमोहो जवति. सर्वोपि चेयं श्रेणिरारोहतामं-
तमुहूर्तैन समाप्यते.

—अस्याः स्थापना—

अत्र गूणस्थाने अनंतानुबंधितुष्टयादयो द्वेयाः। येषामुपश-
 मस्य प्रारंभो निष्ठा च समकाळं तत्तत्तन्व्यानि निर्यक् समतया स्या-
 ध्येते. अत्र यदि वद्धायुरिमां श्रेणिमारभते, तदा श्रेणेः समासात्र-
 समाप्तौ वा काळं कृत्वा नियमादनुत्तरसुरेष्वेवोत्पद्यते. उक्तं च-
 वद्धाऊपनिवन्नो । सेढिगर्लवा पसंतमोहो वा ॥ कुणइ कोइ का-
 लं । सो वच्चइणुत्तरसुरे य ॥ १ ॥ अबद्धायुः पुनः श्रेणिं मंपूर्णीकृ-
 त्यांतमुहूर्तमुपशांतमोहो भूत्वा कुतश्चिन्निमित्तादुदितकृपायः प्रति-
 पत्तिनियमाद्यथारूढस्तथा श्रेणेः पश्चान्मुनं निवर्तते, उक्तं च—अ-
 निवच्छाउ होउ । पसंतमोहो मुहुत्तमितं तु ॥ उइयकसालं निय-
 मा । निवत्तए सेढिपमिलोमं ॥ १ ॥ अथ गाथार्थ उच्यते—इत्यु-
 क्स्वरूपस्य एकादशस्य गुणस्थानस्य शीर्षमग्रविजागमपि समारू-
 ढो यदि कर्षायेः पाल्यते. पुनर्मिथ्यात्ममपि नीयते साधः. नतो

नि १.४ ५
 नण कस्तेषां स्वानथमूलानां कपायाणां विश्रब्धो विश्वासः? सप्तथा नैषां । विश्रसितव्यमि-
 त्यर्थः । उक्तं च—जइ उवसंतकसाउ । खइइ-अणंतं पुणोवि पक्खिवागं ॥ न हु ने वीससिअव्वं ।
 धोवेवि कसायसेसंमि ॥ १ ॥ ५० ॥ एतत्कपायाणां दौरात्म्यमजानानास्ताननिग्रहा ये धर्मार्थं
 क्लिश्यंति ते जना एवेत्याह—

॥ मूलम् ॥—कट्टकिरियाहिं देहं । दमंति किं ते जना निरपराहं ॥ मूलं सवडुहा-
 णं । जेहिं कसाया न निगहिया ॥ ५१ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, न वरं कष्टक्रियाजिस्तपोवन-
 वासकायोत्सर्गादिजिनिरपराधमिति देहस्यचेतनत्वात् ॥ ५१ ॥ अत एव—

॥ मूलम् ॥—तत्तन्मिणं सारमिणं । दुवालसंगीइ एस चावत्थो ॥ जं भवजवणसहाया ।
 इमे कसाया चइज्झंति ॥ ५२ ॥ व्याख्या—मोक्षमार्गप्रकाशिकाया द्वादश्यांग्या इदं तत्त्वं रहस्यं,
 इदं सारं दध्न इव नवनीतं. एष च ज्ञानार्थस्तात्पर्यार्थः. यन्नवन्नमणसहाया इमे प्रागुक्तस्व-
 रूपाः कपायास्त्यज्यंते. एभिस्त्यक्तैर्नवन्नमणमपि त्यक्तमेव, निःसहायत्वात्. ॥ ५२ ॥ एवं
 सामान्यतः कपायनिग्रहमुपदिश्याथ पृथक् पृथक् तन्निग्रहाय विशेषोपदेशमाह—

॥ मूलम् ॥—एषु दुह्नदृशे । मित्रिह्रावक्षिमखणमाथे ॥ सुविवेयदिसामोहे । र-
 जिज्ञाश् कदसु कह कोहे ॥ ५३ ॥ व्याख्या—एषु कपायेषु वैरव्यसनविग्रहादिदुःखान्येव
 नानारूपत्वाख्यानि, तेषामचिनयनाय रंगे रंगभूमौ, मैत्री सौहार्दं सैव चिरप्रखलत्वान्म-
 हावक्षी, तस्या मर्दनाय मतमातंगे समदहस्तिनि, सुविवेकस्य प्रतिपदं खलनाय दिग्मोहे
 कथय कथमेवंविधे क्रोधे रज्यते, नैव रज्यत इत्यर्थः ॥ ५३ ॥ अथ श्लिष्टविशेषणार्थं क्रो-
 धस्य बह्वेरपि वैषम्यमाह—

॥ मूलम् ॥—कटाइं पवटंतो । पज्जलइ जलंसि न हु जलइ नेहे ॥ दिप्पंतो देइ त-
 मं । कोइहुयासो इह अपुत्रो ॥ ५४ ॥ व्याख्या—इह अपूर्वं इतरास्मिन्यो विलक्षणः क्रोध
 एव हुताशः क्रोधहुताशो वर्तते, तद्यथा—क्रोधः कष्टानि स्वशिरःशरःकुटनादीनि वर्धयन्
 जडे मंदबुद्धौ जने प्रकर्षेण ज्वलति, न पुनर्ज्वलति स्नेहेऽन्योन्यप्रीतिबंधात्मके, दीप्यमा-
 नो ज्वलन् सन् तमः पापं ददाति. अन्यो हि हुताशः काष्ठानि प्रस्मीकुर्वन् जलंजसि
 न ज्वलति. ज्वलति च स्नेहे तेखाट्टो दीप्यमानः मन तमोऽधकारं नाशयतीति क्रोधहुता-

शस्य युक्तमपूर्वत्वं. ॥ ५४ ॥ यत एवं ततः साधुचिन्तयन्तव्यं तदाह—

॥ मूलम् ॥—मा रुसह रोसिद्धे । मा वसह परंमि अहिस्ववंतंमि ॥ मा पहरह पहरंते ।
उवसमसारं खु सामणं ॥ ५५ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, अथ मानस्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—नासियगुरूवएसं । विज्जा अहलत्तकारणमसेसं ॥ कुग्गहगयअल्लाणं ।
को सेवइ सुवर्ल माणं ॥ ५६ ॥ व्याख्या—नाशिता दूरीकृता गुरुपदेशा येन तं तथा, न
हि मानेन गजनिमीलिकां दधतां गुरवो हितोपदेशं ददतीति ज्ञावः. तथा अशेषं पूर्णं वि-
द्यानां प्रज्ञप्त्यादीनां शास्त्राणां वा अफलत्वस्य कारणं. न हि मानवतां विद्याः फलंतीति
भावः. कुग्रहोऽसद्ग्रहः, स एव सबलत्वाद्गजस्तस्य स्थिरीकरणायालानं कः सुव्रतः सेवते
मानं? ॥ ५६ ॥ अथ मानस्य सांदिष्टिकं फलमाह—

॥ मूलम् ॥—जेणं माणो पाणो । वसाविर्ल निययहिगयठाणंमि ॥ जुत्तं नाणाइगुणा ।
सुपविच्चा तं न त्तिप्पंति ॥ ५७ ॥ व्याख्या—येन केनचिन्मान एव पाणो देशीजापया चंका-
तः स्वकीयहृदयस्थाने वासितः, युक्तमुचितं ज्ञानादयो गुणास्तं मानचंडालसंसर्गमलिनं न

सृष्टंति. कयंचूता गुणाः? सुन्दु अतिशयेन पवित्राः, सुपवित्रैहि आस्तां चमालस्तमंपक-
कारी अपि इरतस्यन्यते इत्यर्थः. ॥ ५७ ॥ अथ पारजविकं फलमाह—

॥ मूलम् ॥—पञ्चरत्नजाइवलसुय—तत्ररूचे सरियलाजठारोसु ॥ जो लेणं इह मच्च-
इ । मुच्चइ सो परंभवे तेणं ॥ ५८ ॥ व्याख्या—प्रमराणि उत्तमानमालापेक्षया प्रधानानि कु-
लादीनि, तत्र कुलं पैतृकं उमादिकं या, जातिमातृकी विप्रादिका वा, बलं शारीरिकं स्या-
म, धृतं प्रज्ञोन्मेषजन्मशास्त्राधिगमः, तपो विरुष्टपथरणं; रूपं सुसंस्थानत्वं, ऐश्वर्यं वृद्धा-
दिप्रचुल्यं, साजो धनायासिः एतेष्वष्टसु मदस्यानेषु यः कश्चिद्येन मदहेतुना साद्यति, अ-
हो यदं कुलीनोऽहं बलवान्, इत्याद्युक्तं धत्ते, स परजने तेनेव जात्यादिना गुणेन मुच्यते,
हीनो जयतीत्यर्थः ॥ ५८ ॥ अथ मायायाः परिहारमाह—

॥ मूलम् ॥—दुव्वनुद्धितिमिराई । विविह्दुरायारवद्विवणराई ॥ नीसेसदोसमाया ।
पांज्जाइ इरने माया ॥ एए ॥ व्याग्या-दुर्वुड्यः परवंचन्यासापहारादिचित्तात्मिकास्ता

विश्वासघातकूटक्षेत्रनकूटतुलामानकरणायाः, त एव जन्मप्रियत्वाच्छ्रयस्तासामवस्थानाय
वनराजिरिव वनराजिः, निःशेषाणां दोषाणां पैशुन्यादीनां पोषणाय मातेव माता माया
दूरतो वश्यते. ॥ ५९ ॥ यतः—

॥ मूलम् ॥—कुमिलगई कूरमई । होइ सया चरणवज्जिउ मखिणो ॥ मायाइ नरो जु-
यंगुब । दिहुमिचोविं जयजनको जवति, तत एव न कोऽपि तस्य विश्वसितीत्यर्थः. कथंभू-
सर्प इव दृष्टमात्रोऽपि जयजनको जवति, तत एव न कोऽपि तस्य विश्वसितीत्यर्थः. कथंभू-
तः सः? कुटिला शाब्धवहुला गतिश्चर्या यस्य सः कुटिलगतिः. कूरा दुष्टाध्यवसायवती म-
तिर्यस्य स क्रूरमतिः. तथा सतामाचरणानि न्यायव्यवहारसत्यचापणादीनि, तैर्वर्जितः, तथा
मखिनः पापबहुलत्वात्, जुजंगपक्षे कुटिला गोमूत्रिकाकारा गतिर्यस्य सः, तथा क्रूरमति-
रिति विशेषणं स्पष्टं. सदा अश्वच्चरणवर्जिता गूढपादत्वात्, मखिनः कालमूर्तित्वात्. ॥
॥ ६० ॥ अन्यच्च—

॥ मूलम् ॥—हाइ अविमससणिज्जो । उवहुयकिचो विरत्तसयणो य ॥ पश्वंचणं कुण-

तो । मायिद्धो वंचितो विहिणा ॥ ६१ ॥ व्याख्या—मायावी पुरुषः परुषहृदयतया परवंचनां कुर्वन् स एव विधिना वंचितो भवति । विधिदेवं कर्म चेत्येकार्थाः । यतोऽसौ पूर्वं सर्वेषां त्रि-
 श्वासपात्रं भूत्वा मायया सर्वत्राऽविश्वसनीयो जायते, यशस्वी भूत्वा उपहृतकीर्तिर्जायते,
 स्वजनप्रियो भूत्वा विरक्तस्वजनश्च जायते । ततो यः परं वंचयितुं मायां प्रयुक्ते, वस्तुतः स
 एव स्वकर्मणा वंच्यते, सर्वस्वार्थभ्रंशादिति तात्पर्यार्थः ॥ ६१ ॥ अथ लोकोत्तमाह—

॥ मूलम् ॥—गुणतिमि तिमिगिलसमं । सुचारुचारित्तचंदराहुवमं ॥ नयपायवनइडंदं ।
 विबुद्धो बहुमन्नइ न लोहं ॥ ६२ ॥ व्याख्या—गुणा एव सज्जनहृदयांजोधिजातत्वात्तिमयो
 मस्यास्तेषां प्रसनाय तिमिगिलसमं, यथा तिमिगिलस्तिमीन् ग्रसते, तथा लोको गुणानि-
 ति जावः । यस्परेऽप्याहुः—भूमिस्थोऽपि रथस्थांश्च । पार्थः सर्वधनुर्धरान् ॥ एकोऽपि वारया-
 मास । लोकोः सर्वगुणानिव ॥ १ ॥ तथा सुचारित्रमेव निर्मलत्वाच्चंद्रस्तदाष्टादनाय राहू-
 मं । नयो न्यायव्यवहारः, स एव जनमनःकमनीयत्वात्पादपो वृक्षस्तस्य ध्वंसनाय नयोधं
 सरित्प्रवाहं, एवंविधं लोको विबुद्धो विद्वान्न बहु मन्यते ॥ ६२ ॥ अथास्य सामर्थ्यमाह—

॥ मूलम् ॥—कोहोद्विणो कसाया । नवमगुणं जतिं लोचपागमाहया ॥ ६३ ॥
 उचि हु । वचइ दसमं गुणं सोहो ॥ ६३ ॥ व्याख्या—ऋषादयन्त्रयः कपायाः समर्था अपि
 लोचपरिहृता लोचसहिता एव नवमं गुणस्थानकमनिवृत्तिवादरं यावद्याति, न परतः, त-
 त्र तेषामुदयस्य सत्तायाश्च व्यवच्छेदात्. लोचः पुनरेकोऽपरकपायनिरपेक्षोऽपि तथा खंडितः
 किद्वीकृतोऽपि दशमं गुणस्थानकं सूक्ष्मसंपरायं व्रजति. ततः कथं नाम सामर्थ्यमस्य न
 प्रशस्यते? यथा चासौ खंडितस्तथोपशमश्रेणिचणने जावितमेव. ॥ ६३ ॥ किंच—

॥ मूलम् ॥—कोहो माणो माया । तिन्निवि लोचं विणा अणाह्व ॥ ततो कसाय-
 सिद्धे । मन्ने अस्सेव सामितं ॥ ६४ ॥ व्याख्या—ऋषो मानो माया चेति त्रयोऽपि कपाया
 लोचं विना अनाया इव न कचिप्रवर्तमाना दृष्टाः, ततोऽहमेवं मन्ये, निजबलनिविक्रितं
 धितविश्वत्रये सुरासुरपतिभिरप्यप्रतिहतप्रसरेऽस्मिन् कपायसैन्येऽस्यैव लोचस्य स्वामित्वं द-
 श्यते. हि स्वामिना विना कृता महायोधा अपि न परेभ्यः प्रहर्तुमुद्यच्छेतीति. ॥ ६४ ॥ एवं च-
 तुर्णामपि कपायाणां दौरात्म्यमुक्त्वाथ तन्निग्रहोपायमाह—

॥ मूलम् ॥ --कीक्रियपयत्तमेखिय--धम्मकणायं दवा इमे चउरो ॥ उवसममहवअ-
 ज्ञाव-संनोसज्जेहि जिप्पंति ॥ ६५ ॥ व्याख्या--यथा कीटिका शनैः शनैः स्वगात्रोचितप्र-
 यत्नेन नीगरादिकणान् संचिनोति, इवानलस्तु ज्वलन्नेकपदे क्षणेन तान् दहति. तथा प्र-
 मादयदुल्लसत्वाज्जीवैः कीटिकाप्रयत्नेन कथंचिन्मिखिता ये धर्मकयास्तेषां सपदि जम्मीकर-
 णाय दवानलप्राया इमे प्राग् निर्दिशश्चत्वारः क्रोधादयः कपाया उपशममार्दवार्जवसंतोषै-
 रेव जगदानंदकयाज्जलैर्मघोदकैः क्रमाज्जीयन्ते. ॥ ६५ ॥ अथ कपायत्यागस्य मुख्यं मोक्षांग-
 त्वमाह--

॥ मूलम् ॥ --सवेसुवि तवेसु । कमायनिग्गहसमं तवो नत्थि ॥ (अत्रोपपत्तिमाह) जं-
 तेण नागदत्तो सिद्धो बहुसोपि भुंजतो ॥ ६६ ॥ व्याख्या--यद्यन्माहारणात्तेन कपायनिग्र-
 हेण नागदत्तो मुनिर्वहुशोऽपि भुंजानः सिद्धः ॥ ६६ ॥ तत्कथा चेवं, अथ नागदत्तमुनिकथा-
 कापि गते पुग साधुः । ऋपकोऽभून्महामनाः ॥ सोऽटतिम्म प्रतिगृहं । मासक्षपणपार-
 पे ॥ १ ॥ एका पदा तदामदि । मंयुकी तेन वप्रिजा ॥ प्रमादमाचरन्ते च । स्मारितः कुल-

केन सः ॥ २ ॥ मंजूकीर्मादेता साक-दशयत्तत्र-मुनिः ॥ मिमेता अपि रे दुष्ट । उल दृष्ट
 मया हताः ॥ ३ ॥ सोऽपि कोप परिहाय । मुनेर्मोनमशिश्यत् ॥ प्रतिक्रमणकाले च । तं
 प्रमादमसम्भत् ॥ ४ ॥ प्रतिक्रान्तेरनुदुःखः । कृतांत इम मूर्तिमान् ॥ दुष्टक्रे श्वेभमपोत्रेण ।
 हंतुं साधुरधावत् ॥ ५ ॥ अंतरा स्फालितः स्तंभे । साधुः सद्यो व्यपद्यत ॥ क्रोधः स्वाश्रय-
 नाशाय । क्षयव्याधिरिव ध्रुवं ॥ ६ ॥ उदपद्यत सोऽटव्यां । कुक्षे दृग्विपन्नोगिनां ॥ मूर्त्यति-
 मद्भिः मोध-मातंगस्यैव संगतः ॥ ७ ॥ कुले च तत्र ये सर्पा—स्ते विद्यंतेऽखिला अपि ॥
 प्राग्विराधितचारित्रा-ज्जातिस्मरणशालिनः ॥ ८ ॥ मासभृजानुसंघात-घातोऽस्माकं दृशा दि-
 वा ॥ इति सर्वे निशि ब्रांत्या । प्रांशुः प्रासुममेव वै ॥ ९ ॥ सोऽपि तत्र स्मरन् जातैः । स्वं
 निनिंद मुहुर्मुहुः ॥ विदग्धे प्रासुकाहारै-र्द्युतिं च विचरन्निशि ॥ १० ॥ इतश्च निश्चन्नस्यामा ।
 श्रीवसंतपुरे पुरे ॥ पुत्रोऽरिदमनकोणी-जर्तुर्दण्डोऽहिना मृतः ॥ ११ ॥ कोपकंप्राधरः क्षापो ।
 जातिर्वैरं वहन्नथ ॥ जघान घातयामास । स्वयमन्यैश्च जोगिनः ॥ १२ ॥ निहत्याहेरवयधं ।
 तस्य य कोऽप्यदर्शयत् ॥ तस्मै ददौ स दीनारं । जर्मण्यमिव भूपतिः ॥ १३ ॥ तदा गा-

शक्रः कोऽपि । तदेवालोभयन् वनं ॥ जुवि जोजगमी रेखा । श्रुयतीर्वाक्ष्यं पिप्रिये ॥ १४ ॥
 तत्र प्रतिचिलद्धार-क्षितौषधवलेन सः ॥ सर्पान् संदंशकेनेवा-चकपे निजघान च ॥ १५ ॥
 सोऽप्यौषधवलान्मथ्ये-चिलं स्नातुमशम्भुवन् ॥ दध्यौ क्षपकजीवाहि-रयं मा मददृशा मृतः ॥
 ॥ १६ ॥ निरगंठततः पुष्टे-नैष सोऽपि च निष्ठिदे ॥ कृष्णेष्टुपट्टितस्य । निर्गतं निर्गतं
 वयुः ॥ १७ ॥ अमुंचन् शमसाम्राज्यं । वेदनाढ्याकुलोऽपि सः ॥ समत्यज्यत कुस्थान-वासो-
 ब्रह्मैरिवासुजिः ॥ १८ ॥ तथा सोऽप्रीणयद्भृपं । हृतानादाय जोगिनः ॥ स्वयमेवाभवद्भोगी ।
 तद्भक्तद्विणैर्यथा ॥ १९ ॥ इतश्च भृपतिं नाग-देवता काप्यवोचत ॥ मावधीः फणिनः सू-
 नु-र्जविता तव भृधन ॥ २० ॥ स एव क्षपकारमाथ । भृनाथस्य सुतोऽजनि ॥ चक्रे च ना-
 गदत्ताख्या । पितृभ्यां तस्य सान्वया ॥ २१ ॥ तस्याभूत्पयसः शैल्य-मिव स्वाभाविकः शमः ॥
 कृपा प्रियसखीवास्य । जातु तत्याजनातिक्रं ॥ २२ ॥ सोऽन्यदा श्रमणान् वीक्ष्य । सस्मार
 प्राच्यजनमनः ॥ कथंचित्पितरो पृष्टो-ररीचक्रे च संयमं ॥ २३ ॥ आभवं प्राग्भवाभ्यासात् ।
 इषे नृपमी ॥ अतश्च प्रतिदिनं म त्रि-रजुक्त त्रतंधार्यपि ॥ २४ ॥ नीरागसंवरनंदी । प-

नामधृतोदयः ॥ तन्नामधृतपःस्फातो । मुनोऽप्रो म्नाथतस सः ॥ २५ ॥ चतुःस्त्रयकमासा-
त- जुजोऽभृन्महर्षयः ॥ गच्छे तत्रैव चत्वारः । पुण्यजेदा इवांगिनः ॥ २६ ॥ तपस्यतः स
तान् वीक्ष्य । दध्यौ वालपिरंजता ॥ धन्या अमी तपःखरुग्ने-यं द्युपंत्यांतरद्विपः ॥ २७ ॥ न
पयःपूतरो धान्य-कीटः कुर्वे कदाप्यहं ॥ एकाशनकमप्येषां । वैयावृत्यं करोमि तत् ॥ २८ ॥
सं भुक्षमन्यदा नित्य-वैयावृत्यपरायणं ॥ क्षपकपीनतिक्रम्य । वचं दे शासनामरी ॥ २९ ॥ प्र-
त्यावृत्तां चंतुर्मसि-क्षपकस्तामवोचत ॥ वंध्यक्रमं लंघमाना । कासि रे कटपूतने ॥ ३० ॥ व-
हुसन्ये च पांथानां । श्रेयः प्रयूहसुचिकां ॥ त्वत्तस्तां वन्यचटकां । देवीं च व्योमगामपि ॥
॥ ३१ ॥ यदेनं वंदसे वालं । विहायाम्नांस्तपस्यतः ॥ ततस्त्वमपि वालासि । तुल्यैः प्रायेण
सां ह्वयं ॥ ३२ ॥ उवाच देवता साधो । किमेवं कलहायसे ॥ किं द्रव्यक्षपकैर्जाव-क्षपकेषु
समादरः ॥ ३३ ॥ यज्जीवितं तपस्याया । यच्च नीची महारमनां ॥ वर्तते निष्कषायत्वं ।
तदस्मिन्नपि वाञ्छके ॥ ३४ ॥ सुखं व्रंति नृणामुद्राः कषाया । वपुः शोष्यते किं तपोनिर्वरा-
कं ॥ नृशर्सेजगद्भस्यते कृष्ण सर्प-विनाश्येत हि गोमसो न्यूनसत्त्वैः ॥ ३५ ॥ तपो द्वादशधा तत्त्वः ॥

त्रैयवृत्त्यं विशिष्यते ॥ तस्मिन्नेकाग्रहत्वेन । बालोऽप्येयोमहातपाः ॥ ३६ ॥ इत्युक्त्वा व्यरमहेवी ।
 सोऽपि ब्रह्मो बुभुक्षितः ॥ प्रातःकरंजसानीय । न्यमंत्रयत तं मुनिं ॥ ३७ ॥ आशूनः क्षोजयत्येष ।
 किमस्मानिति कोपनः ॥ स तत्पतद्ग्रहे श्लेष्म—स्तवकं मुमुचे रुचिः ॥ ३८ ॥ एवमामंत्रिता-
 स्तेन । त्रयः शेषा महर्षयः ॥ चक्रुस्तथैव तेषां हि । न क्रोधः पंक्तिभेदकृत् ॥ ३९ ॥ ब्रह्मो
 दध्यौ चनाऽद्राणि । यत्तेषां कफजजनं ॥ निष्टीवंतस्तदस्थाने—ऽप्येते निथाः किमुत्तमाः ॥ ४० ॥
 ब्रुवाद्दं न तपस्यायां । शक्तः किं क्षोन्याभ्यमुं ॥ स्वयं दुर्गतो देवात् । किं लक्ष्मीवत्सु कु-
 प्यति ॥ ४१ ॥ नासंज्ञाव्या किल कफौ—पधिलब्धस्तपस्विनां ॥ कासोऽयं तन्ममाप्यस्तु ।
 कर्मव्याधिर्विनाशनः ॥ ४२ ॥ एवं विज्ञावयन्ननः । कृपकैर्वारितोऽपि तैः ॥ कफं तं तेमनी-
 दृत्य । करंमं बुभुजे मुनिः ॥ ४३ ॥ व्यराध्यंत समाधिस्था । यन्मयामी तपस्विनः ॥ अपु-
 नः करणेनैत—निमथ्यादुष्कृतमस्तु मे ॥ ४४ ॥ इति ध्यानमहावातो—धूतदुष्कर्ममेशवत्से ॥
 केवलश्रीर्मरात्रीना—खेदस्तस्यात्मपक्षवे ॥ ४५ ॥ तदेव स्वर्णकमलं । समलंकृत्य देवतं ॥ श-
 मद्रुममुधां लक्रे । माधुचक्री स देशनां ॥ ४६ ॥ नत्वा केवलिनं सेवं । देवता कपकान् ज-

गौ ॥ महिमानममानं शौ । बालस्यास्यप्रपश्यत ॥ ४७ ॥ विहाय वत्सपाराशीन् । बालेऽस्मि-
न्ननुरागिणीं ॥ मामिवोपलजध्वे किं । नाधुना केवलश्रियं ॥ ४८ ॥ ते दध्युर्हानमुत्पेदे ॥ य-
देतस्य तपोविना ॥ ततस्तत्प्रशमायत्तं । तं विना वंचिता वयं ॥ ४९ ॥ न कपायात्तचित्तस्य ।
स्यात्तपोऽपि फलप्रदं ॥ अंतर्बहिर्वसंतोऽपि । किं नु पृह्ववति दुर्मं ॥ ५० ॥ एवं ते शममापन्ना ।
वन्निरे केवलश्रिया ॥ क्रमादवक्रमानंचु—र्गतिं पंचापि पंचर्मां ॥ ५१ ॥ यन्नागदत्तस्य मुनेर-
नेकदा—श्रुतोऽपि तेषां च तपस्यतामपि ॥ इयान् विशेषः किल केवलश्रिया । चक्रे तदेत-
त्प्रशमम् जृजितं ॥ ५२ ॥ इत्युपदेशचिन्तामणौ कपायजये नागदत्तमुनिकथा ॥

तदेवमुक्तः कपायनिग्रहरूपः संयमः । अथ पंचेंद्रियनिग्रहं न प्रस्तावयन्नाह—

॥ मूलम् ॥—अकसादत्तं दृष्ट्वा । जइ ता कुण इंद्रियाण निगहणं ॥ मुत्तण रागदो-
से ॥ पंचसु सहाइविसएसु ॥ ६७ ॥ व्याख्या—हे चारित्रिन् ! यदि त्वमकपायत्वमिच्छसि,
तदा कुरु इंद्रियाणां श्रोत्रनेत्रजिह्वाघ्राणस्पर्शानां निग्रहं । कथमित्याह—पंचसु शब्दादिषु
शब्दरूपरसगंधस्पर्शेषु तद्विषयेषु । रागेष्टेषौ मुक्त्वा । अयं जावः—यदा वेणुवीणावनिताव ।

लयादीनां शुभ्रं, काककुरजपूकंघटादीनां त्वशुभ्रं शब्दमाकर्ण्य, विभ्रूपितहयहस्तिहरिणा-
 दीणां शुभ्रं, वृद्धकुष्ठिकुणपादीनां त्वशुभ्रं रूपं निरीक्ष्य; कर्पूरागुरुचंदनादीनां शुभ्रं, मलमू-
 त्रमृतगात्रादीनां त्वशुभ्रं गंधमाघ्राय, मधुमत्स्यंकीमोदकादीनां शुभ्रं, रुद्धपथुपितान्नकारज-
 लादीनां त्वशुभ्रं रसमास्वाय, तरुणीतूलिकाडुकूडादीनां शुभ्रं, दृपस्कंदकर्मरादीनां त्वशु-
 भ्रं स्पर्शमनुभूयेष्टमेतन्ममेति रागः; अनिष्टमेतन्ममेति द्वेषश्च नोपजायते, तदा क्रमेण श्रो-
 त्रादीद्रियनिग्रहो जवति. एतेषु निग्रहीतेषु कषाया निग्रहीता एव, तन्मूलत्वात्कषायाणां.
 तथाहि—अनिष्टं द्विधा येषु गोचरं गतेषु क्रोधः, प्राप्तसर्वेन्द्रियसुखस्य च नान्यो मत्तः सु-
 खीत्यभिमानः, इंद्रियार्थसाधनस्य धनस्य वार्जनाय मायालोभो प्रादुर्भवतः. जितेन्द्रियस्य
 च निर्हेतुकत्वात्कथं नाम क्रोधादयः प्रवर्तेरन्? ततः कषायजयमिश्रता पूर्वमिन्द्रियजयः का-
 र्य इति तत्त्वं. ॥ ६७ ॥ अथैन्द्रियजयस्य दुष्कारत्वमाह—

॥ मूलम् ॥—दृष्ट्वा रणं मि अरिणो । अरिणसेषं पि नु अयक्षेण जको ॥ पिंरुत्थे-पंच-
 रिक्त । निहृणेनं सेवि किबुव ॥ ६८ ॥ व्याख्या—कश्चिद्भट्टो नीमजागर्गवादिहरेरिशिवरिशि-

खरानुकारिकरिनिकराः जलाधकल्लोलोलोन्नरंगनुरंगसंयताः चैलक्ष्मांसांद्रिप्रतिमेषु लयसम-
 र्दुःसंचरां, निजवलसमुल्लसुचटकोटिकोलाहलवाचालितसकलदिग्बलायां, निशितेतरवा-
 रिपरिघपट्टिशप्रमुखप्रहरणस्थापितपरप्राणामरीणां सेनामपि जुजवलेनारीणोऽखिन्नः सन् हं-
 ति, सोऽपि पिक्तंस्थान् पंचरिपूतिद्रियलक्षणाग्निहंतुं क्लीबः कातर इव चेष्टते. ॥ ६७ ॥ अ-
 धेन्द्रियनिग्रहोपायमाह—

॥ मूलम् ॥—सर्वत्र अहयदृष्ट्या । इन्द्रियसत्त्वा न तं परिचर्चन्ति ॥ ह्रिययमि जस्त-
 जगद् । इयं अणुसिद्धिमहामंतो ॥ ६९ ॥ व्याख्या—सुगमा, तामेवानुशिष्टिमाह—

॥ मूलम् ॥—परिमियमात्रं जुवण—मसंविद्यं बाहिवाहियं देहं ॥ परिणइविरसा वि-
 संया । अणुरच्चसि तेसुं किं जीव ॥ ७० ॥ व्याख्या—यदा कस्यचित्साधोर्जुक्तजोगस्य पूर्व-
 कीकृतस्मरणादिना, इतरस्य च कुतूहलीतया इन्द्रियाण्युल्लंखलीभवन्ति; तदा स एवमात्मा-
 नमनुशास्ति, गार्थार्थः सुगम एव. ॥ ७० ॥ विषयाणां त्रैस्यमेव जावयति—

॥ मूलम् ॥—धर्ममधणवहारिणं । अणुगजवत्सकडुल्लंकारिणं ॥ विसयाणं अरीणं पि-

चि १.४ १.०
व । को मडमं देइ अवयासं ॥ ७१ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, न चरं, अवयासंति अवकाशः ॥

॥ ७१ ॥ अथ पूर्वानुवृत्तदिव्यसुखस्मरणं हि करुणेषु (तुत्रेषु) मनुष्यजोगेषु वैराग्यं जनय-
नीति तद्व्याख्यानमाह—

॥ मूलम् ॥—बहुलरूढधणो तरुणो । निरागते सह मणानुकूलाए ॥ जज्जाए पंचविस-
ए । जुंजनो जं सहइ सुखं ॥ ७१ ॥ तो वंतराण सुम्हुं । एतगुणं नवणवासिणं तत्तो ॥ तो
जोइमाण वेमा—णिमाण कमणो अणंतगुणं ॥ ७३ ॥ व्याख्या—इह मनुष्यलोकं तरुणो यु-
वा पंच विषयान् शब्दादीन् जुंजानो यत्सौम्यं जनते, तरुणस्याप्येकाकिनो न तादृगमनो-
विनोदः स्यादित्याह—भार्यया, सापि यदि अयोग्या, तदा कुतो रतिरित्याह—मनोऽनुकूलया,
तस्यापि दारिद्रे क सौग्यमित्याह—सन्धधनः, एवंविधोऽपि सनतं गृहावस्थायितया न ता-
दृगमान्यः स्यादित्याह—चिरागतः अयं नावः—कश्चिद्युवा देशान्तरे यो नृश वर्षाणि स्थि-
त्वा तत्रोपार्जितप्रभूतद्रव्यं स्वस्थानमायातः स्नातः सरससप्तदशजङ्घनोजनजनिततृप्तिः
सकमारस्पर्शजगनीजे कम्पनीगरूपयंतं निर्विजङ्गमं ॥

कामोपचारचतुरया, ययोविषयचनविज्ञासादिगुणग्रामसमग्रया. सप्तागसगनमात्रगृगारया,
 चिरमिलनोत्कृष्टासंवेधितस्नेहग्रहिलया महिलया सह स्वेच्छया पंचविधान् विषयानुपबुजानो
 यत्सौग्यमनुभवति, ततस्तस्मात् सौग्याद्विविधं अदृशद्विकमहर्दिकामंतरं येषां ते, व्यं-
 तराः पिशाचादयस्तेषां सौग्यमनंतगुणं. नतस्तस्माद्यंनरमोक्षयाज्ञवनेषु बहिर्दृष्टिज्वंतश्चतुरस्त्रे
 ध्वजः पुष्करकर्णिकासंस्थानेषु वसंतीत्यंबुशीला जवनवासिनो नागकुमारादयोऽसुरकुमाराणां
 प्रायेणावामिष्ववस्थानात्. आवासाश्च कायमानस्थानीया महामंरुपास्तेषां सौग्यमनंतगुणं.
 ततोऽसुरकुमाराणां सौग्यमनंतगुणमित्यनुक्तमपि बोधव्यं. ततो द्योनयंति स्वशिरोमुकुटाग्रव-
 र्तिभिः स्वमंरुलकद्वैश्वंरादिचिह्नैर्जगदीति ज्योतिषश्चंद्रादयः, तेषां सौग्यमनंतगुणं, तस्मा-
 दज्योतिःसौग्याद्विविधं मन्यंते जुष्यंते पुण्यवन्निरिति विमानानि. तेषु भवा वैमानिकाः क
 द्योपपन्नादयस्तेषां सौग्यमनंतगुणं चंद्रप्रज्ञात्याद्यागमेषु प्रतिपादितं, तच्च त्वया हे आत्म-
 न्ननंतदोऽनुभूतं. यदागमः—सोहृम्मीसाणेषु कल्पेषु सत्वे पाणा, सत्वे भूया, सत्वे जीवा,
 सत्वे सत्ता पुढविकाश्यताए जात्र वणस्सडकाडयताए देवताए देविताए. आसणसयणजा

एनंनोवगरणत्ताए उवयसपुवा, हंता गोयमा' असडं अडुवा अणंतलुनो सेसेसु कप्पेसु,
 एवं चैव नवं नो चैवणं देवित्ताए जाव मेविज्जागा अणुत्तरोववाइएसुवि, एवं चैव नो
 चैवणं देवत्ताए देवित्ताएत्ति. ॥ ७३ ॥ ततश्च—

॥ मूलम् ॥—जाइत्तिएहिं दिवेहिं । पुह न चोगेहि पसमिया तिह्हा ॥ सा कह समि-
 ही माणु—सएहिं तुवेहिं कलुणेहिं ॥ ७४ ॥ व्याख्या—सुगमा, न वरं तुवैः कणिकत्वाद-
 ल्पैः, कर्णेर्मानुष्यशरीरिणां मलमूत्रादिमयराजजुगुप्सनीये, उक्तं च स्थानागे—सिंगारा
 कामा देवाणं, कलुसा कामा मणुस्ताणं, बीजघा कामा तिरिक्खजोणीयाणं, रक्षा कामा नेर-
 ईयाणं. सूक्तं चात्र, किंच—

॥ मूलम् ॥—विसएसु सुहं पिठसि । न उ नरयं जीव कंफरीडम ॥ जह मुआए मओ ।
 पिठइ मंसं न उण वडिसं ॥ ७५ ॥ व्याख्या—सुगम, नवरं वडिशं मत्स्यबंधनं गल्लिके-
 ति प्रसिद्धं. ॥ ७५ ॥ कंफरीकथानकं यथा कंफरीकथा—

नरयं जीव कंफरीडम ॥ न उ नरयं जीव कंफरीडम । काव. प्रत्यश्चिनाम-

भूत् ॥ १ ॥ तत्रोद्याने सुभृन्नागे । वर्द्धमानो जिनेश्वरः ॥ अन्यदा पुण्यदानाय । सोद्घासः
 समवासरत् ॥ २ ॥ प्रजोर्विद्यामृतैः शांत-ज्वरंतापः क्षमापतिः ॥ महासखिऽनुजे राज्य-
 श्रियं तालो न्यधिस्तत ॥ ३ ॥ उक्ते संयमराज्याय । तस्मिन् राज्यमश्रूति ॥ आह्वयामा-
 स कांपिड्या-ज्ञागिर्नेयं स गागलिं ॥ ४ ॥ तस्मै प्रदत्तराज्योऽथ । श्रीवीरचरणांतिके ॥ प्रा-
 ब्राजीत्सानुजन्मासौ । साध्वाचारमश्रू च ॥ ५ ॥ अन्यदा मगधदेश-जडंश्चंपुरीं प्रति ॥
 तांच्यां व्यङ्ग्यत स्वीय-ज्ञातीन् वंदयितुं जिनः ॥ ६ ॥ श्रीगौतमं पुरस्कृत्य । जगदीश-
 निदेशतः ॥ जग्मतुः पृष्टचंषां तौ । महर्षौ हर्षशालिनौ ॥ ७ ॥ समं मात्रा यशोमत्या । पित्रा-
 पित्ररचूज ॥ गागलिः सपरिवारं । वधदे गौतमं गुरुं ॥ ८ ॥ श्रीगौतमरवेगोजि-त्रोधिता-
 चित्तपंकजात् ॥ जवाशास्त्रमरी तेषां । त्रयाणामपि निर्ययौ ॥ ९ ॥ पुत्रप्रदत्तराज्यश्रीः । पि-
 तृच्यं सह दुर्वहौ ॥ महाव्रतधुरां वोढुं । नात्रव्रजागखिर्गलिः ॥ १० ॥ कलत्रैरिव यूथेशः ।
 पंचशिस्तैः समन्वितः ॥ कृतकृत्यस्ततो न्तु । श्रीवीरं गौतमोऽचक्षत् ॥ ११ ॥ धन्या वयम-
 मी येषां । संपन्नो गुरुरीदृशः ॥ इति धावनया प्राणु-ईर्नं ते पंच-पञ्चमः ॥ १२ ॥ न गंजी-

रा गुरुमपि । स्वं ते ज्ञानमजिह्वयन् ॥ रहो खल्वं निधानं हि । प्रकाशयति कः सुधीः ॥ १३ ॥
 प्राप्ताः समवसरणं । ते सुरासुरपूजितं ॥ प्रभुं प्रदक्षिणीचक्रुर्नयज्ञा गुरुणा सह ॥ १४ ॥ ते
 क्षामिनमनत्वेवासीनाः केवसिर्पदि ॥ नेते नीतिं विदंतीति । गौतमेन वितर्किताः ॥ १५ ॥
 जगौ च गौतमो ज्ञान-हीनानां च तपोधनाः ॥ न निःस्वानामिवादयेषु । युक्ता केवसिषु
 स्थितिः ॥ १६ ॥ जगदे जगदीशेन । गौतमो गौतमोचिदा ॥ आशातयसि किं वत्स । केव-
 सज्ञानिनो ह्यमून् ॥ १७ ॥ शिष्याणां केवलं श्रुत्वा । चिखिदे यत्तुणाग्रणीः ॥ तद्युक्तं स्वस्व-
 युक्तेन । जनः सर्वोऽपि तृप्यति ॥ १८ ॥ ज्ञानं प्राप्नुयमी राज्य-बुजः स्वल्पदिनव्रताः ॥ चि-
 रव्रतोऽपि नाहं तु । विममर्शेति गौतमः ॥ १९ ॥ सत्रायामादिदेशाथ । नाथस्तस्य समाधये
 ॥ भूचरोऽष्टापदं गन्ता । यः स तत्रचसिद्धिमाक् ॥ २० ॥ तत श्रुत्वा गौतमो व्योम्ना-ऽवा-
 स्सीदष्टापदं प्रति ॥ व्युतातंतून् करे धृत्वा । दिनकृत्करपथ या ॥ २१ ॥ इतथाष्टापदोपति ।
 संति काननवासिनः ॥ कोऽन्यदत्तशेवाल-नामानस्तापसास्त्रयः ॥ २२ ॥ एकद्वित्र्युपवासा-
 ः । तपस्तेषां यथाक्रमं ॥ पारणं च फलैः शुष्क-दलैर्नीरसशैबलैः ॥ २३ ॥ तापसानां ज्ञ-

सान्येकै-कस्य पंच परिच्छदे ॥ शुश्रुतुस्तेऽपि देवेभ्यो । व्योम्नि तद्धारत्नावत ॥ २४ ॥ शक्त
 निजामजानाना-ह्वयस्ते मोक्षकांक्षिणः ॥ तं तुंगशृंगमारोढु-मारघ्नंत गिरीश्वरं ॥ २५ ॥ ए-
 कद्वित्रिषु सोपाने-ष्वाख्यानं तपोबलात् ॥ तेषां शक्तिः क्रमात् क्षीणा । स्वह्यतैदेव दी-
 पिका ॥ २६ ॥ तत्र स्थित्वा गुणस्तोम-हारिणां व्योमचारिणां ॥ ते श्रीगौतममालोचया-
 लोचयांचक्रिरे मिथः ॥ २७ ॥ एष स्थूलः कथं तूल-लीलया ह्रवर्तेवरे ॥ यदिवा नृष्टिते श-
 क्रि-रनेन तपसैव नः ॥ २८ ॥ अमुमेव गुरुं कुर्मो । येन सिद्धिं लज्जामहे ॥ एवं प्रजह्य-
 तां देया-मारोह गिरिं गुरुः ॥ २९ ॥ त्रिगव्यूतोन्नये तत्र । चैत्ये नरतकारिते ॥ इन्द्रभू-
 तिरब्रंदिष्ट । चतुर्विंशतिसहस्रं ॥ ३० ॥ अशोकपादपस्याधो । दिदयैशान्यां जिनौकसः ॥
 शिलापट्टे विशश्राम । स्वामी तीर्थोपवासकृत् ॥ ३१ ॥ तदा तत्रागतः श्रीदः । सह सामानि-
 कैः सुरैः ॥ जिनपूजां तमोतिस्म । नक्ष्त्रा शक्त्या च पूर्णया ॥ ३२ ॥ अष्टापदं समारूढं ।
 जीवंतं साधुकुंजरं ॥ तं निरीक्ष्य दधच्चित्रं । व्यमृशन्नखाह्नः ॥ ३३ ॥ जिनयात्रार्थमेताना-
 मत्र श्रीगौतमेक्षणात् ॥ बभूव द्विगुणो साधो । व्यवसायं विनापि नः ॥ ३४ ॥ ब्रंदित्रा धन-

रा गुरुमपि । स्वं ते ज्ञानमजिह्वपन् ॥ रहो खल्वं निधानं हि । प्रकाशयति कः सुधीः ॥ १३ ॥
 प्राप्ताः समवसरणं । ते सुरासुरपूजितं ॥ प्रभुं प्रदक्षिणीचक्रुर्नयज्ञा गुरुणा सह ॥ १४ ॥ ते
 स्वामिनमन्येवासीनाः केवलपिपेदि ॥ नेते नीतिं विदंतीति । गौतमेन वितर्किताः ॥ १५ ॥
 जगौ च गौतमो ज्ञान-हीनानां च तपोधनाः ॥ न निःस्वानामिवाढयेषु । युक्ता केवलपि
 स्थितिः ॥ १६ ॥ जगदे जगदीशेन । गौतमो गौतमोजिदा ॥ आशातयसि किं वत्स । केव-
 लज्ञानिनो ह्यमून् ॥ १७ ॥ शिष्याणां केवलं श्रुत्वा । चिखिदे यत्तणामणीः ॥ तद्युक्तं स्वस्व-
 भुक्तेन । जनः सर्वोऽपि तृप्यति ॥ १८ ॥ ज्ञानं प्राप्नुमी राज्य-भुजः स्वल्पदिनव्रताः ॥ चि-
 रन्तोऽपि नाहं तु । विममर्शेति गौतमः ॥ १९ ॥ सत्तायामादिदेशाय । नाथस्तस्य समाधये
 ॥ भूचरोऽष्टापदं गन्ता । यः स तन्नचसिद्धिप्राक् ॥ २० ॥ तत्र श्रुत्वा गौतमो व्योम्ना-ऽचा-
 स्त्रीदष्टापदं प्रति ॥ लूतातंतून् करे धृत्वा । दिनकृत्करपथ या ॥ २१ ॥ इतश्चाष्टापदोपगते ।
 संति काननवासिनः ॥ कोऽभिन्यदत्तशेवाख-नामानस्तापसास्त्रयः ॥ २२ ॥ एकस्त्रिंशुपवासा-

तान्येकै-कस्य पंच परिच्छदे ॥ शुश्रुषुस्तदपि देव्या । व्याप्तिं तद्वीरजापितं ॥ ३४ ॥ शक्तिं
 निजमजानाना-द्यस्ते मोक्षकांक्षिणः ॥ तं तुंगशृंगमारोढु-मारचंत गिरीश्वरं ॥ ३५ ॥ ए-
 कद्वित्रिषु सोपाने-ज्वारूढानां तपोवलात् ॥ तेषां शक्तिः क्रमात् क्षीणा । स्वदपतैलेव दी-
 पिका ॥ ३६ ॥ तत्र स्थित्वा गुणस्तोम-हारिणां व्योमचारिणां ॥ ते श्रीगौतममालोक्या-
 लोचयांचक्रिरे मिथः ॥ ३७ ॥ एष स्थूलः कथं तूल-क्षीलया ह्रवतैवरे ॥ यदिवा न्रुटिते श-
 क्ति-रनेन तपसैव नः ॥ ३८ ॥ अमुमेव गुरुं कुर्मो । येन सिद्धिं लज्जामहे ॥ एवं प्रजल्प-
 तां देवा-मारुरोह गिरिं गुरुः ॥ ३९ ॥ त्रिगव्यूतोन्नये तत्र । चैत्ये जरतकारिते ॥ इन्द्रभृ-
 तिरवंदिष्ट । चतुर्विंशतिमहतां ॥ ४० ॥ अशोकपादपस्याधो । दिश्यैशान्यां जिनौकसः ॥
 शिलापट्टे विशश्राम । स्वामी तीर्थोपवासकृत् ॥ ४१ ॥ तदा तत्रागतः श्रीदः । सह सामानि-
 कैः सुरैः ॥ जिनपूजां तनोतिस्म । जगत्या शक्या च पूर्णया ॥ ४२ ॥ अष्टापदं समारूढं ।
 जीवंतं साधुकुंजरं ॥ तं निरीक्ष्य दधच्चित्रं । व्यमुशन्नखाहनः ॥ ४३ ॥ जिनयात्रार्थमेताना-
 मत्र श्रीगौतमेकपात् ॥ बभूव द्विगुणो साज्जो । व्यवसायं विनापि नः ॥ ४४ ॥ वंदित्वा धन-

'वां ॥ कयाचिचित्तया यद्वा । जगवन् दृश्यते कृशः ॥५६॥ गुरवोऽथ जगुर्नित्यं । तपः कृत्यं म-
 हात्मजिः ॥ कयं तार्यो भवांभोधि-रिति चित्तापि शाश्वती ॥५७॥ पुनरस्यं कृपे रोगै-र्जग्रसे
 प्रासुकाशिनः ॥ निरोषधं वपुर्गेह-मनाथमिव तस्करैः ॥ ५८ ॥ पितृप्रायो यतिजन-स्याज्य-
 धाह्यसुधाधवः ॥ उपेक्ष्यते प्रज्ञोवद्वि-स्फुल्लिग इव नामयः ॥ ५९ ॥ तपस्तावज्जपस्ताव-त्ता-
 वद्धर्मो गुणा अपि ॥ यावत्पतति नात्मायं । दुःसाध्यव्याधिसंकटे ॥ ६० ॥ धर्मः स्यादकृते
 देहे । रक्ष्यते तेन तद्बुधैः ॥ तदादिशत धनैवं । साधुमुल्लाघयाम्यदं ॥ ६१ ॥ कंकरीक-
 मथादिक्कदू । गुरुराजः सगौरवं ॥ चिकित्सयं वपुः साधो । ग्रंथोराशां च पूरय ॥ ६२ ॥ गु-
 र्वज्ञया समं ब्राह्मणं । गतोन्तर्नगरं मुनिः ॥ अतिके राजसौधस्य । तस्यौ सन्ननि पुष्कले ॥
 ॥ ६३ ॥ अगदेरगदंकारा । आदिष्टा अवन्यजुजा ॥ तं लघुल्लाघयांचक्रु-र्गुरवश्चान्यतो ययुः
 ॥ ६४ ॥ अंतरांतःपुरं तत्त-द्भक्ष्यग्रहणलंघटः ॥ पुष्टो बभूव देहेन । प्रमादेन च स क्रमात्
 ॥ ६५ ॥ सातगौरवतः क्षीणा-मपि ग्लानिमियेय सः ॥ स्यान्वासाय मिष्टान्ना-शनायं प्रति-
 मूर्द्धि सा ॥ ६६ ॥ बन्धः प्रवश्ये राहा । प्रेरितोऽपि गुरुं प्रति ॥ बार्तामपि विहारस्य । भ्र-

दधौ गखिवन्न सः ॥ ६७ ॥ तमथो पृथिवीनाथो । वक्षेनापि व्यहारयत् ॥ आवका अंकुश-
 यंते । यतीनां हि प्रमादिनां ॥ ६८ ॥ आसाद्य कंचन ग्रामं-माश्रितः स्थपुटां कुटीं ॥ क्षेत्रे
 पर्युषितं रूक्षं । त्रैक्षं त्रिद्वारक्षणे मुनिः ॥ ६९ ॥ प्रजावतीरसवंती-रसग्रंसनलालसः ॥ ईक्षु-
 कीट इवारिष्टे । प्रक्ते तस्मिन्न सोऽनुपत् ॥ ७० ॥ स दधिवान् क तत्सौधं । सस्नेहाः आ-
 धिकाः क ताः ॥ क सा रसवती सर्व । दुष्टदेवेन दूरितं ॥ ७१ ॥ यस्मादिह प्रवे कष्टं । किं
 परत्र सुखं ततः ॥ विद्वांसोऽपीति किं तत्र । व्रते रज्यंति जंतवः ॥ ७२ ॥ अलं व्रतेन राज्या-
 श-मादास्येऽहं पुनर्निजं ॥ इति निश्चित्य स ब्राह्म्यो । ववसे कवलेष्ठया ॥ ७३ ॥ प्रातः पुर्या
 उपवनं । वनपालेन भूपतिं ॥ स्वागमं ज्ञापयामास । कंकरीकः स निद्वयः ॥ ७४ ॥ वज्रपात-
 मित्र श्रुत्वा । वंधोराकस्मिकागमं ॥ तमभ्यगान्मृत्युः साकं । सचिचैः शुचिवेषज्जाक् ॥ ७५ ॥
 लपधि चौरवद् वृक्ष-शाखायामवलंबितं ॥ लुण्ठं शाकुन्ते तं व । स लुलोके लुलायवत् ॥
 ॥ ७६ ॥ मन्येऽसौ सर्वथोत्तीर्ण-चेताश्चारित्र्यपर्वतात् ॥ स्तुत्यस्तथापि स्तुत्या हि । कदाचि-
 द्भजते त्रपां ॥ ७७ ॥

॥ ए० ॥ सनिकृष्टादथो गोप्रात् । प्रचुरेकं पतद्ग्रहं ॥ आनयत्पायसञ्चतं । दुर्लभं तादृशां
 दि किं ॥ १०० ॥ कृष्णचित्र इव क्षिप्ते । पात्रे तत्रैद्रभूतिना ॥ स्वदक्षिणकरांगुष्ठे । न पाय-
 समहीयत ॥ १ ॥ शिष्यघातं कणोदृत्या-वृक्षजस्तुभ्रूतिजः ॥ व्याधाच्च पारणं स्वेन । सा-
 चक्षुरेण तेन सः ॥ २ ॥ ध्यायैत्सन्धिं गुरोर्भुक्त्वा । शेषालः प्राप केवलं ॥ सत्यं लाजकरो
 जज्ञे । स हि तस्य गणाधिपः ॥ ३ ॥ प्राकारपुष्पप्रकरा-दिकां वीरजिनेशितुः ॥ त्रियमालो-
 क्य दत्तोऽपि । वने केवलसंविदा ॥ ४ ॥ लोकोत्तरस्फुरद्भूषं । साक्षाद्दीक्ष्य जगत्प्रभुं ॥ आ-
 नय पंचमं ज्ञानं । कोऽन्यः सपरिष्ठदः ॥ ५ ॥ प्रभुं प्रदक्षिणीकृत्य । यातः केवलसर्पदं ॥
 गोतमेन न्यपेक्ष्यत । ते सुवत्सलया धिया ॥ ६ ॥ दधानो वनवासित्वा-त्तेषु मुग्धमृगचर्म ॥
 सोऽज्ञाणि प्रमुणा वत्स । किं केवलपु कुप्यसि ॥ ७ ॥ निशम्य केवलं तेषां । केवलं शोक-
 मागदन् ॥ वीरेणेचे स किं जेनी । वाक् तथ्या वितथायवा ॥ ८ ॥ तथ्या चेत्तर्हि किं ध-
 न्य । मन्त्रिं नानुमन्यसे ॥ आचामंते भविष्यात्-स्तुल्याविति पुरातनी ॥ ९ ॥ चतुर्धाः स्युः
 दद्याः शेष-स्तुल्याविति न गच्छे ॥ अत्रिं त्रयं प्रसन्नं दद्यात्-लेखनं ॥ १० ॥ वि-

मम ते ज्ञान-मिति चोरगिरा गुरुः ॥ गातमोऽमोदत श्रोक्त-मेतत्सर्वं प्रसंगतः ॥१२॥ इताह
 दुष्टायति कंकरीक-राजस्य सम्यक् चरितं निशम्य ॥ चिराय चारित्रमवाप्य चारु । को या-
 ति मोहं विपयेषु विद्वान् ॥ १२ ॥ इत्युपदेशचित्तामणिटीकायां कंकरीककथाः ॥

तदेवं विषयगृह्णानां नररूनिपातं निष्पायाथ विशेषवैराग्याय तदुःखानि विज्ञावयति-
 ॥ मूलम् ॥—सद्यो पुगलकाउ । सवं जलनिहिजलं च संमिलियं ॥ न ह्यु नारायाण
 सकृद् । खुहं पिवासं उवसमेजं ॥ १६ ॥ व्याख्या—सर्वस्वैलोत्रयोदरविवरवर्ती घटपटजवन-
 वनादिपरिणामेन परिणतोऽपरिणतो वा पुगलकायो मूर्तद्रव्यराशिः संमिलितः समुदितः,
 तथा सर्वमसंग्येयानां जलनिधीनां जलं च संमिलितं, नैव नारकाणां कुधां पिपासां चो-
 पशमयितुं शक्नोति. अयं जावः—यदि कदाचिदुत्सकृष्टपनया नारकाः सर्वं पुगलकायं, स-
 र्वं च जलं युगपदच्यवहरंति, तथापि तेषां कुत्तृणो न शाम्यतः. एवं नाम ते नित्यं कुधि-
 तास्तु पिताश्च वर्तते, इति. उक्तं च जीवाजिगमे-इमीसेणं जंते रणप्पभाए पुढवीए नेरइ-
 या केरिसं खुहं पिवासं पच्छुप्पवमाणां विहरंति? गोयमा ! एगमेगस्सणं रयणप्पजापुढवी-

नेरइयस्स अत्तप्पावपट्ठवणाए सवोदही वा तवपुग्गळे वा आसगंसि पखिविज्जा, नो चेव
 णं से रयणप्पभाए पुढवीए नेरईए तिचेवासिया वितळेवासिया परिसयाणं गोयमा ! रयण-
 प्पभाए पुढवीए नेरइया खुहं पिवासं पच्चणुप्पवमाणा विहरति. एवं जाव अद्दे सत्तमाएचि.
 ॥ ७६ ॥ अन्यच्च—

॥ भूलम् ॥—जे उल्लवेइया तत्थ । ते य इहं खोहगारअगणिमि ॥ खित्ता चंदणसित्ताव ।
 तावमणित्ति सर्वपि ॥ ७७ ॥ व्याख्या—तत्र तेषु नरकेषु ये नैरयिका उष्णवेदकाः संति, त-
 न्नाच्चे नरकद्वये सर्वेषु नरकावासेषु, चतुर्थे च मृगस्सु नरकावासेषु, पंचमे च स्वल्पेषु तेषु
 नैरयिकाः शीतयोनावुत्पद्य मुहूर्तत्पिरत उष्णक्षेत्रं मंकांता उष्णां वेदनां वेदयंति. ते उष्ण-
 वेदना नारका अत्तकट्ठपनया तत् उष्णत्वं इह मनुष्यलोके खोहकाराणां, उपलक्षणात् कां-
 ल्युत्तादीनां चाप्तौ दिप्यंते, किंताः संतस्तत्क्षणाच्चंदनक्षिता इव, उपलक्षणात् कदलीद-
 ल्वीरूपमाना इव सर्वमपि प्राक्तनं तापमपनयंति, एवं नाम तत्र नेरुष्णवेदना अनुचर्यंते.

वाजिगमे—अत्तप्पावपट्ठवणया उमिणवेयणिज्जेहिंत्तो तत्तपहिंत्तो नेरइए अट्ठहिंए

समाये जाइ इमाइ मणुस्सलाए जयत कयान्ताइ जा-
वा कवेद्वागराणि वा जाव जंतवाकचुद्धी वा, तत्ताइं समजोईभूयाइं कुद्धकिंसुयमाणाइं जा-
खासहस्साइं पमुच्चमाणाइं अंतो हूहूयमायाइं चिद्धंति ताइं पानइ पासइ ताइं उगहइ उ-
गाहइ, सेणं तत्थ उएदं पि पविणिज्जा, तएहं पि खुहं पि जरं पि दाहं पि पविणिज्जा निवाइज्जा
वा पयझाइज्जा वा सइं वा पिइं वा रइं वा मइं वा उवलजिज्जा सीए सीयभूए सायासुख-
वहुलेयावि विहरिज्जन्ति ॥ ७७ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—जेसीयनाराया ते । इह हिमकुंन्मि माहरयणीए ॥ सुत्ता निवायनि-
हिइ । सीयमवणिति तक्कालं ॥ ७८ ॥ व्याख्या—इह चतुर्थी नरकपृथ्व्यां स्वल्पेषु, पंच-
म्यां च प्रभृतेषु अधस्तन्योर्नरकपृथ्व्योः सर्वेष्वपि नरकावासेषु नारका उष्णयोनावुत्पद्य मु-
हूर्तात्परतः शीतक्षेत्रं संक्रांताः शीतवेदनां वेदयंति । ते शीतवेदका नारकास्तत उद्धृत्यास-
त्कटपनया इह मनुष्यलोके माघमासस्य रजन्यां रात्रौ हिमकुण्डे स्थाप्यंते, ततस्ते तत्र स-
न्निहितज्वलद्बोहशकटीके दत्तकपाटसंपुटे निर्वातगृह् इव सुप्तास्तत्कालं शीतमपनयंति । उ-

क्तं च तत्रैव—गोयसा ! असप्तावपष्ठवणाए सीधवेयणेहिं तो नेरइएहिं तो नेरइए उवट्टिए
 समाणे जाइं इमाइं इह मणुस्सलोए जवंति, तं जहा—हिमाणि वा, हिमपुंजाणि वा, हि-
 मपन्नाणि वा; हिमकुंदाणि वा, ताइं पासइ पासइ ताइं उग्गइइ उग्गइइ. से णं तत्थ
 सीअंपि पविणिज्जा, खुहंपि पविणिज्जा, जाव उसिणे उसिणमूए सायासुखवहुत्वेयावि वि-
 हरिज्जत्ति. ॥ ७७ ॥ अथोपसंहारमाह—

॥ मूलम् ॥—किं बहुणा अवरकयं । खित्तजवं नारायाण जं दुक्कं ॥ तं जाणंतोवि जि-
 णो । न सक्कए कहिउमन्नस्स ॥ ७८ ॥ व्याख्या—किं बहुनोक्तेन ? स्वल्पाक्षरैरेव तावद्-
 षम. नारकाणामपरैः परमाधार्मिकैः प्राग्भूतैरिन्द्रिध्वनारकादिचित्रां कृतं अपरकृतं, तथा
 देवानुजानाप्तवतीति क्षेत्रभवं च यद्दुःखं, तत्रापरकृतं कुंतीपचनप्राप्तूजनेवैतरण्यवतर-
 णासिपत्रवननयनसर्वलोहरथवाहयुधपक्षिचक्षुणव्योमोद्घालनत्रिशूलवेधनोष्णवायुकाळोल-
 नकचरणकर्तनपट्टिशविदारणविरूपजापणादिकं, क्षेत्रजनं तु कृष्णपादपि दुर्गंधायां, कुहूरा-

नित्यदुधित्वं, अनिष्टाहारीध्वासत्त्वं च. तत्र क्षेत्रज्ञसत्त्वात् नरकपृथ्वाच्च परमेश्वरपृथ-
मेव यावदत्र परस्परकृता वेदना, तत्त्वतः परकृतैवेति न पृथगजिहिता. तत्तेषां दुःखं जिनः
केवली सर्वज्ञतया जानन्नप्यन्यस्य कथयितुं न शक्नोति. आशुयः परिमितत्वाद्वाचः क्रमव-
र्तित्वाच्च. ततो यदि जिनोऽपि वक्तुं न शक्तस्ततः कथमस्मादशैस्तदुच्येतेति गाथार्थः ॥७९॥

अथ प्रकृतमाह—
॥ मूलम् ॥—इयं चिंततो नारय-दुहाइं तत्कारणेषु विसणसु ॥ अणुरायमवंधंतो । जि-
इदिओ नणु मुणि होइ ॥ ८० ॥ व्याख्या—उत्तानार्था. तदेवमुक्त इंद्रियजरूपः संयमः,

संप्रति गुप्तित्रयात्मकं तं विवशुराह—
॥ मूलम् ॥—मणवयणकायजोगा । सुसंवुहा तिन्नि हुति गुत्तीओ ॥ दिंति किर दु-
पपलता । एए दुक्कोइमस्कोइं ॥ ८१ ॥ व्याख्या—युज्यते इति योगा मनोवचनकायलक्ष-
णाः, सुण्डु आगमोक्तविधिना संवृत्ता अकुशलकर्मैर्बधो निवर्तिताः कुशलकर्मणि प्रवर्तिता इ-
त्यर्थः, त्रयो गुप्तयो भवंति. तत्र मनसः सुसंवृतत्वं मनोगुप्तिः, वचनस्य सुसंवृतत्वं वचनगु-

तिः, कायस्य सुसंतुतत्वं कायशुषिरिति. असंतुतत्वे प्रत्यपायमाह—किलेत्यागमोक्तो, एते योगा दुःप्रयुक्ताः संतोऽक्षोन्नं दुर्निरोधं दुःखौघं ददाति. ॥ ८१ ॥ तत्र पूर्वं मनोगुप्तिमज्जित्सुर्मनसः प्राधान्यमाह—

॥ मूलम् ॥—कम्माण वंधमुखो । जं अणुयत्तंति मणपरीणमं ॥ तम्हा मणजो-
गुच्चिय । गुरुत्वं ति एहं पि जोगाणं ॥ ८१ ॥ व्याख्या—यद्यस्मात्कारणादघानामपि कर्म-
णां वंधमोक्षो अन्वयव्यतिरेकाभ्यां मनस एव परीणाममनुवर्तते. तथाहि—मायाविनो दु-
ष्टेन मनसा परस्य विश्वासनार्थं वचसामृतमपि किरतः, कायेन विनयादिकमप्यावरतोऽस्त्ये-
व मायाप्रत्ययः कर्मबंधः. इत्यस्य पुनः सुप्रणिहितमनसः सुनृतं वक्तुकामस्य सहसात्कारा-
दिनाऽस्त्यमपि वदतो दयापरिणतस्य च सहसात्कारादिना जीवमपि धृतो नास्ति तत्प्र-
त्ययः कर्मबंधः. यदार्प-उच्चादियंमि पाए । इरियासमियस्स संरुमट्टाए ॥ चावज्जैज्जा कुल्लि-
गी । मरिज्जंतं जोगमासल ॥ १ ॥ न उ तस्म तन्निमित्तो । वंघो सुहुमोवि देसिउं समए ॥
अणुवज्जो य पउगेण । सवचावेण सो जम्हा ॥ १ ॥ तस्मान्मनोयोग एव त्रिष्वपि योगेप्र

गुरुः प्रधानः उक्तन्यायेन तस्यैव बंधमोक्षौ प्रत्यंगरंगत्वात् वाक्काययोगयोस्तु गौणत्वाद् अत एव
सुस्थवित्तस्य द्विपदान् गृह्णतोऽपि नास्ति दोष इत्याह—॥ ७१ ॥

॥ मूलम् ॥—गिहंतु इंदियाडं । नियनियद्विसये न कोद्व वारेद्व ॥ जद्व रागदोसककुसि-
य-मेयं चिय होद्व नो चित्ते ॥ ८२ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, अत्र श्लोकः—न शक्यं रूपमद्व-
ष्टुं । चभ्रुगोचरमागतं ॥ रागद्वेषौ तु यौ तत्र । तौ बुधः परिवर्जयेत् ॥ १ ॥ ७२ ॥ एतदेवाह—

॥ मूलम् ॥—जो तिब्रो कम्माणं । बंधो सो रागदोसनिम्माद्व ॥ मायालोको रोगो ।
महुरमाणा जवे दोसो ॥ ७३ ॥ व्याख्या—इह प्रकृतिप्रदेशस्थित्यनुज्ञागन्नेदाद्यतुर्धा कर्मणां
बंधः, तत्र प्रकृतिबंधः कर्मणां ज्ञानावरणादिस्वप्नावापादनं (१). प्रदेशबंधः स्वप्नप्रदेशावगा-
ढकर्मवर्णांतर्गताभ्यनंतगुणसिद्धानंतगुणहीनपरमाणुनिष्पन्नानंतकर्मस्कंधग्रहणं (२.)
स्थितिबंधः कर्मणामंतमुहूर्तादिसप्ततिसागरोपमकोटाकोटिपर्यंतस्थितिविधानं (३). अनुभाग-
बंधः कर्मपरमाणूनां ग्रहणद्वय एव सुखदुःखविपाकहेतुमधुरकदुलिकादिरसत्वापादनरूपः
(४). एतु यः कश्चित्तीव्रश्चिरस्थितिकतया कटुरसनया च दुःखविपाकहेतुर्दुरपोहश्च कर्मणां

बंधः, स रागद्वेषनिर्मितो रागद्वेषोपचये उपचीयते, तदपचये त्वपचीयते इत्यर्थः. यद्यपि
 मिथ्यात्वाविरतिकषाययोगाः सामान्येन बंधहेतवोऽजिहितास्तथापि स्थितिवधेऽनुजागवंधे च
 मुख्यतया कषाया एव व्याप्रियंते, मिथ्यात्वादयस्तु तत्सहकारणानि भवन्तीत्यवमुच्यंते. य-
 दागमः—जोगा पयस्विपएसं विह अणुजागं कसायाउ कुणइत्ति. ननु यदि कषायाः क-
 र्मणां स्थित्यनुजागबंधहेतवस्ततो रागद्वेषयोः किमायातमित्यत्रोच्यते. नैवं, रागद्वेषयोः
 कषायात्मकत्वात्. तथा चाह—मायेत्यादि, एषु कषायेषु यो मायालोभो तो राग इति
 व्यपदिश्यते. यो च मत्सरमानो क्रोधादंकारौ तौ द्वेष इति. अयं जावः—प्रीत्यप्रीती
 हि रागद्वेषयोर्लक्षणं, ततश्च लोभोऽजिज्वंगात्मकत्वात्प्रीतिरूपः, मायामपि किञ्चिदजि-
 खपन् प्रयुक्ते, अजिज्ञापश्च प्रीतिरूप इति, सापि प्रीत्यात्मिका. ततो मायालोभौ प्रीत्या-
 त्मकत्वाद्वागः, तथा क्रोधोऽप्रीत्यात्मकः प्रतीत एव. मानोऽपि परगुणासहनत्वादप्रीत्या-
 त्मकः. ततोऽप्रीत्यात्मकत्वादेतो ह्यावपि द्वेषः. एतत्संग्रहनयमतेनोक्तं. शेषनयविचार-
 स्तत्र प्रज्ञापनावृत्तेरवसेयः. ततो रागद्वेषयोः कषायेभ्योऽजिज्ञत्वात् कषायकृतौ कर्मणां

स्थित्यनुजागौ रागद्वेषकृतावपि प्रतिपत्तव्यौ. उक्तं च प्रज्ञापनायां-जीवाणं ज्ञते नाणवर-
णिज्जं कम्मं कइहि ठाणेहिं वंधंति? गोयमा! दोहिं ठाणेहिं, तं जहा-रागेण य दोसेणय.
रागे दुविहे पन्नत्ते, तं जहा-माया य लोभे य. दोसे दुविहे पन्नत्ते, तं जहा-कोहे य
माणे य, इच्च एहिं चउहिं ठाणेहिं वीरियउवंगगहिणहिं एवं खलु जीवा नाणावरणिज्जं क-
म्मं वंधंति. एवं दंसणावरणिज्जं जाव अंतरायं. ॥ ७३ ॥ अथ रागद्वेषाजिघ्रतस्य मनसश्च-

पलाव्रजुतमालोक्य विस्मित इव प्राह—

॥ मूलम् ॥—लंघई तरुणो गिरिणो य । लंघय लंघए जलनिहीवि ॥ जमइ सुरासुर-
ठाणे । एसो मणमकको कोइ ॥ ७४ ॥ व्याख्या—एष मनोमर्कटः कोऽप्यपूर्वः, यतो मर्क-
टस्तरुनेव लंघते, मनश्च न केवलं तरुनेव लंघते, गिरिंश्च मेवादीन् लंघते जलनिधीन् स-
मुद्रानपि लंघते, आम्ब्यति च सुरासुरस्थानयोः स्वर्गपातालयोः, ततोऽपूर्वमेवास्य किमपि का-
पेयमितीह सर्वेष्वपि वस्तुषु प्रायो मर्कटश्चपलतरो जवतीति तदग्रहणं ॥ ७४ ॥ अत एव
इं दुर्दममित्याह—

॥ मूलम् ॥— जिष्णुं सुद्वेण ययणं । जिष्णंनि सुद्वेण कायचिह्नात् ॥ पण दुज्जेयं अ-
 रण्य । सुयसारस्साविमणमिणमो ॥ ८५ ॥ व्याख्या—जीयते सुखेनानायासेन वचनं उ-
 ट्पुटमीलनेन स्वाध्यायादिना वा. कायचेष्टा अपि सुखेन जीयंते, आसनबंधेन वेद्यादृत्या-
 दिव्यादृततया वा. पुनरिदं साक्षादनुभूयमानं मनोगतश्रुतसागम्यानि परिशीलितप्रवचनं-
 रदम्यस्यापि मुनेर्दुर्जयं नपल्लभात्. ॥ ८५ ॥ ततस्तज्जयोपायमाह—

॥ मूलम् ॥—ता तस्स धिरीरुण्ह-मायरो नावणासु कायरो ॥ ता असुद्धाजं अ-
 नेगा । सुद्धाजं परं दुआल्लसद्दा ॥ ८६ ॥ व्याख्या—उत्तानार्था, ता एवमाह—

॥ मूलम् ॥—अधुनाऽसरणेगता-वरत्तनय असुद्ध आसरोवाए ॥ संवरनिज्जरथम्मं ।
 लोणं धीहिं न नवेड ॥ ८७ ॥ व्याख्या—एषा ह्यारगाथा व्यक्तार्था. ॥ ८७ ॥ तत्र पूर्व-
 मधुमररभारनामाह—

॥ मूलम् ॥—सामित्तणधणुवण-रद्धरगलाउड्डमंजोगा ॥ अड्डोला वणववणा-हे-
 यणायपप्पत्तन ॥ ८८ ॥ व्याख्या—सुगमा. एवं समस्तनारायानामधौल्यं नावयन् प्रवेत्यो

ज्ञानादिगुणेष्वय उग्रहृन्मनःसमाधिं प्राप्नुयात् ॥ ७७ ॥ अथ अशरणत्वज्ञानामाह—

॥ मूलम् ॥—पिउजाउजयणिजज्ञा-चक्राण पञ्चस्कमिक्तमाणान् ॥ जीवं हरेइ म-
चू । पुण कोइ न होइ से सरणं ॥ ७८ ॥ व्याख्या—स्थष्टा, न वरं मृत्युरिह परजवायु-
रुदयः, न तु लोकप्रसिद्धो यम इति. एवं मरणाद्यापिदि स्वमशरणं जावयन्नजरामरस्थान-

लाज्ञाय यतते. ॥ ७९ ॥ अथैकत्वज्ञानामाह—

॥ मूलम् ॥—गमणं आगमणं जम्म-णं च इक्कस्स होइ जीवस्स ॥ इक्को सुही डुही
वा । इक्को चिय जाइ परमपयं ॥ ८० ॥ व्याख्या—उत्तानार्था, नवरं गमनं जवांतरंप्रति,
आगमनं च पूर्वजन्वात्. एवं वस्तुवृत्त्या स्वस्य सर्वत्रैकत्वं ध्यायन् धर्ममेवात्मनः सहायं कुं-
र्यात्. ॥ ८० ॥ अथान्यत्वज्ञानामाह—

॥ मूलम् ॥—चिरत्ताखियं पि देहं । जइ जियमंतंमि नाणुवदेइ ॥ ता तं पि होइ अन्नं ।
धणकणयाईण का वत्ता ॥ ८१ ॥ व्याख्या—पावसिद्धा, नवरं “नाणुववेइइत्ति” नानुवर्तते
जीवं गच्छंतं. नानुगच्छतीत्यर्थः. एवं तनुधनस्वजनादिष्वन्यत्वं ध्यायन्न तेषु तात्त्विकं स्नेहं

विनयात् ॥ ९१ ॥ अथ जवजावनामाह—

॥ मूलम् ॥—जोइमिगं मुंचतो । अवरं जाइ तहं कंगलंता ॥ जमइ चिरं अविरामे ।
तमरोव जिउ जवारामे ॥ ९१ ॥ व्याख्या—व्यक्तार्था, नवरं जीवपक्षे जातिरेकं द्रियादि-
कां, प्रमरपक्षे जातिमलती, सा हि प्रमस्य प्रायः प्रियातस्तदग्रहणं. उक्तं च—कलिया मि-
सेण ठ प्रेउ । अंगुलिं मालइ महुमहिं ॥ वारेइ जा समथा । मइइतं महुअरजीवाणं ॥
॥ १ ॥ एवं हि तव व्रांती जविंयन् प्रमणजीरुस्तासु विरज्येत ॥ ९२ ॥ अथाशुचित्वावनामाह—
॥ मूलम् ॥—मेयवसरेयमलमुत्त-पूरिवं चम्मवेहिपं ततो ॥ जंगममिव बच्चहरं । क-
इ एयं सुअए देहं ॥ ९३ ॥ व्याख्या—सुवेधा, नवरं, मंदः शरीरस्थूलत्वापादकोऽस्थिकृ-
द्भातुः वसा नलिकांतर्वती स्नेहः. रेतो वीर्यं. एवं शरीरस्य नित्यमशुचित्वं चितयन् तस्या-
विषयं व्यवहरमात्रेण कुर्वाणस्तात्त्विकं विबुध्यै जंतुरुच्यते. ॥ ९३ ॥ अथाश्रवजावनामाह—
॥ मूलम् ॥—मित्यत्ता विरइ कसाय-जोगदे जहिं देहं. अणुरुचं ॥ जं कम्मपुगलाणं ।
मइणं सो आरवो होइ ॥ ९४ ॥ व्याख्या—इहाश्रवस्य सामान्यतोऽभिध्यात्वाच्चित्रिकुया-

ययोगलक्षणाश्चत्वारो हेतवः॥ विस्तरतस्तु सप्तपंचाशतः तथा त्रिग्रहिकात्रातिग्रहिकात्रिनिवे-
 शिकसांशयिकानाजोगिकप्रदेशात्पंचधा मिथ्यात्वं. पदकारंजानमनईन्द्रियासंयमाच्च. द्वादश-
 धाऽविरतिः. अनंतानुबंधिक्रोधादयः पोकशप्रागुकाः पुंस्त्रीनपुंसकप्रदेशादस्त्रयः. हास्यस्तर-
 तिशोकजयजुगुप्साश्चेति पंचविंशतिः कथायाः. सत्यासत्यसत्यामृषाऽसत्यामृषामनोवचनोदादि-
 कोदारिकमिथ्यैकियवैकियमिश्राहारकमिश्रकर्मणप्रदेशात्पंचदश योगाः. सर्वेऽयमी स-
 तपंचाशदाश्रवहेतवः. पंचैन्द्रियचतुष्कपायपंचावतत्रियोगपंचविंशतिक्रियाप्रदेशादमी द्विनस्वा-
 रिशदप्युच्यते. एतेमिथ्यात्वादिभिर्हेतुभिर्हेतुस्वरूपं हेतुप्राप्त्यस्य प्रवक्षं. तदौर्वक्ष्ये त्वद्वपं प्र-
 कर्मपुनजानां ग्रहणमादानं क्रियते, स आश्रयो जयति. एवमाश्रवद्वाराणां कर्मबंधहेतुतां

नावयंस्तत्पिधानाययतेत. ॥ ए४ ॥ अथ संवरजावनामाह—

॥ मूलम् ॥ आसन्नहेतुपिधानं । सम्मत्ताद्ग्रहि-संचरो नेतु ॥ पिहियासन्नो हि जीवो ।
 मुनरिव तरेद् जवजलार्हि ॥ ए५ ॥ व्याख्या—सम्यक्त्वमादियेषां विरतिप्रशमगुतीनां, तैः
 सम्यक्त्वादितिः प्रकारैर्यत्पूर्वोक्तानामाश्रवहेतूनां मिथ्यात्वादीनां पिधानं स्यगनं स संवरो

ज्ञेयः संनरस्य फलं साक्षादाह-पिहिताश्रवो हि जीवः सुतरीव तरति जवजलाधि, यथा
तरी स्यगितजलप्रवेशद्वारा सुगं जलाधि तरतीति योगः ॥ ९५ ॥ अथ निर्जराभावनामाह-

॥ मूलम् ॥—कस्मात् पुराणाणां । निकृष्टाणां निजारा दुःखसहा ॥ विग्राह सा स-
कामा । तद्वा अकामा अविरयाणं ॥ ९६ ॥ व्याख्या—पुराणानां प्राग्ग्रहानां कर्मणां तपसा
निकर्तनं तदने निर्जरेयुष्यते. कथ्यमानकर्मविषयः संनरः प्राग्ग्रहकर्मविषया च निर्जरेत्य-
नयोर्नेदः. इयं च ह्यादशधा. बाह्यम्यान्तरस्य च तपसः परुषेदत्वात्. तत्र बाह्यं तपः पो-
द्वा यथा-अणुसणमुणोयरिया । वित्तीसंख्येवणं रसचाउ ॥ कायकिलेसो संलीण-या य च-
ज्जो तवो होइ ॥ ? ॥ तन्नानशनमाहारत्यागः, तद् द्विधा, इत्तरं यावत्कथितं च. तत्रैत्तरं
चतुर्थादिपणमासांतं, यावत्कथितं तु पादपोषणमनेगितमरणतत्परिज्ञानेदात् त्रिधा. तथा ऊ-
नोदरता. वत्तीसं फिरकवसा । आहारो कुठिपूरितं जणितं ॥ पुरिसस्स महिसयाए । अट्ठावीसं
जवे कवसा ॥ १ ॥ इत्येवंरूपस्य स्वाहारमानस्य संक्षेपास्यंचधा, तद्यथा-अप्पाहारदिक्कहा । पुमा-
गपत्ता तदेव पिंनूणा ॥ अट्ठदुवालस सोलस-चउवीसिगनीसकवसेहि ॥ २ ॥ तथा रत्तेपिक्काच-

र्यायाः मंदैषो द्रव्याद्यतिग्रहविशेषः संकोचनं वृत्तिसंदेहः, तथा रमाः कीगदयस्तत्परि-
 हारो रसत्यागः, तथा कायव्यासनबंधेन लोचादिना ना कष्टकरणं कायभ्रेशः स्त्रीपशुपंक-
 कादिवर्जितस्यानेन स्थानं संलीनता, एतत्तपः क्रियमाणं लोकनापि द्वापते, कथंचित्कुनीर्धि-
 केरपि क्रियते, इति बाह्यमुच्यते.

अथाश्च्यंतरं पोढा यथा-पायश्चित्तं विणुते । वेगावञ्चं तदेव सज्जाले ॥ ज्ञाणं उस्स-
 गोवि य । अप्रंतरं तवो होइ ॥ १ ॥ तत्र प्रायश्चित्तं दशधा, आलोचनाभेदात्, यदाह-
 आलोचयणपनिष्क्रमणे । मीतविवेगे तद्वाचि उस्सगे ॥ तवञ्चयमूलक्षण-द्विया य पारं चिण-
 चेय ॥ १ ॥ विनयो ज्ञानादिभेदास्तथा, नाणे दंसणचरणे मणवइकाउवयारिउ विणुत्ति.
 वेयावृत्त्यं आचार्यादीनामद्रपानादिसंपादनविधौ व्यापृतत्वं, यदाहुः—आयरिय उवउजाए ।
 येरतवस्सीगिज्ञाणसेहाणं ॥ साहम्मियकुञ्जगल्लमंघ-संगयं नमिइ कायवं ॥ १ ॥ स्वाध्या-
 यो वाचनादिर्वदयमाणः पंचधा, ध्यानं धर्म शुक्लं च, तत्स्वरूपं यथा-सूत्रार्थसाधनमहा-
 व्रतधारणेषु । वंथप्रमोदगमनगमहेतुचिंता ॥ पंचेंद्रियव्युपगमश्च दया च भूते । ध्यानं तु

धर्ममिति संप्रयदंति तदङ्काः ॥ १ ॥ यस्मैन्द्रियाणि विषयेषु पादमुपानि । मंरुदयकल्पन-
 विरुद्धपरिभारदोषः ॥ योगैः सदा त्रिजिरहो निभृतांतरात्मा । ध्यानोत्तमं प्रवरशुभ्लमिदं
 यदंति ॥ २ ॥ उत्सर्गो व्यवयतो गणशरीरोपध्याहारत्यागात्, भावतः क्रोधादित्यागात्, पत-
 नयो लोकोत्तरनिस्सरयरात्तत्रांतरीपैश्च सम्यगनामेव्यमानतान्मोक्षप्राप्त्यंतरंगदाद्यान्यंतर-
 मिलुच्यते, इयं ह्यादशधापि निर्जरा विगतानां विरतिपरिणतानां सकामा, सह कामेनानि-
 युतानिस्त्रायेण वर्तते इति व्युत्पत्तेः, तस्याविरतानां विरतिपरिणामरहितानां दारिद्र्यादिहे-
 तुनिः स्वयमेव जरति सा निर्जरा अकामा नवति, निर्जरा हि नागयन् सकामनिर्जगप्र-
 त्प्रा निरयद्वान्यपि कर्माणि निर्जनेदिति ॥ ७६ ॥ अथ धर्मजायनामाह—

॥ मूलम् ॥—धम्मो जिणेहि निम्बुहि-उत्तरपरिहेहि सुदु पप्पत्तो ॥ समणानं समणो
 रा-सयाण वसहा पुग्गल्लसहा ॥ ७७ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, नवरं श्रमणानां धर्मो दशधा
 शाल्यादिर्यस्यमाणः, धर्मेनारनां हि नागयन् शुनानुगंषि, सत्कर्म वंचितुयात् ॥ ७७ ॥
 अथ लोकराजनामाह—

॥ मूलम् ॥—अहमुहगुरुमहयद्वि-बहुमहयजुअलसावय लाग ॥ धम्माडयं च द-
वेहि । पुरियं मणसि चित्तिजा ॥ एउ ॥ व्याख्या—अधोमुखमवाङ्मुखं गुरु बृहत्प्रमाणं
मल्लकं शरावस्तस्योपरिस्थं लघु, अधस्तनमल्लकापेक्षयाऽल्पप्रमाणं मल्लकुशुगलं शरावसंपुटं,
तद्वत्संस्थितं संस्थानं यस्य तं. अधोमुखगुरुमल्लकस्थितलघुमल्लकयुगलसंस्थितं लोकं मनसि
व्रितयेत् इदमुक्तं जवति—अधस्तनलोकतलात् ससरज्जुविस्ताराद्ध्यं शनैः शनैः संकुचन्
लोकस्तिथिलोके एकरज्जवायतो जवति. ततोऽप्युच्चं क्रमेण विस्तारं जजन् ब्रह्मलोकतृतीय-
प्रस्तटे पंचरज्जवायतो जवति. ततश्च पुनः शनैः शनैः संक्षेपं जजन् सर्वोपरितने लोकाप्र-
देशप्रतरे रज्जुप्रमाणो जवति. ततो जवति यथोक्तसंस्थानो लोकः. कथं भूतं लोकं? धर्मादि-
भिः पंचजिह्वैर्द्वै. पूरितं. तत्र स्वभावतो गतिप्रवृत्तानां जीवपुद्गलानामुपश्रंजकारी मत्स्यानां
जलमिव धर्मास्तिकायः. एवं स्थितिरतानां तेषामुपश्रंभदायी पथिकानां वात्रेवाऽधर्मास्तिका
यः. एतौ च ह्यत्रापि लोभालोकव्यवस्थाहेतू प्रदेशतः प्रमाणतश्च लोकाकाशतुल्यौ. तथा
एतेषामेव स्थितिगतिप्रवृत्तानामवकाशदानादवगाहनधर्माकाशास्तिकायः. नथा चेनना ल

द्वयः कर्मणां कर्ता शोक्ता च जीवन्धर्मा जीवास्तिकायः. तथा भृश्वरात्रादिसमस्तवस्तू-
नां परिणामिकारणं पूरणगलनधर्मा पुद्गलास्तिकायः. एतेष्ववाथाश्वत्वारोऽमूर्ताः, अंशस्तु मू-
र्ताः. जीववर्जाः सर्वेऽप्यचेतनाः. एतैः पञ्चभिर्द्रव्यैः पूरितोऽयं लोकः. न हि स कश्चिदेको-
ऽपि प्रदेशो लोके विद्यते यत्र धर्मधर्माकाशानामेकैकः प्रदेशो जीवपुद्गलानां चानन्ताः प्रदे-
शाः स्वस्वरूपेण नावतिष्ठन्ति इति. अत्र च मनुष्यक्षेत्रे एव वर्तिगुत्वात् पृथस्य कालद्रव्यस्य
ग्रहणं न कृतं. एवं हि लोकस्वरूपं ज्ञायन् धर्मध्याने स्थैर्यं लभते. यदार्प—खिड्बलयदी-
वसायर-नरयविमाणनवणाइसंराणं ॥ वासाइपइछाणं । निययं लोगछिडविहाणं ॥ १ ॥ ध-
र्मध्यानी ध्यायेदिति शेषः. ॥ ९८ ॥ अथ बोधिजावनामाह—

॥ मूलम् ॥—पञ्चिदियत्तणाइय-सामग्रीसंजवेवि अइडुलहा ॥ तत्तावबोहरूवा । बो-
ही सोहि जियस्स जउ ॥ ९९ ॥ व्याख्या—प्रकटार्था. नवरं यतो यस्माद्बोधोर्मिभ्यात्प-
कककुपस्य जीवस्य शोधिर्भवति. एवं बोधेर्दुर्लभतां चावयन् धनंगनादिभ्यतिरेकेण बोधिलान-
मेव प्रार्थयेत्. ॥ ९९ ॥ अथोपसंहरन्नाह—

॥ मूढम् ॥—आधिज्ञतं इह आ-वर्णादि कल्याणमादृष्टं होइ ॥ चक्षरसचलं पि चित्तं ।
 प्रसन्नचंद्रस्स जडं ॥ १०० ॥ द्याग्या—यतीनां मुनीनां प्रसन्नचंद्रस्य राजर्षेस्त्रि चेतश्च-
 क्षरसन्नस्य पारदयच्चक्षमपि, इति पूर्वोक्ताजिर्भाग्रनामिर्नोव्यमानं सत् कल्याणसाधकं
 पुण्यानुशंधि भवति. चक्षरसोऽपि युस्मभ्याजिर्भावनाजिर्भावनात्तः पीतधातोः साधको जन-
 तीति संदंक्रः ॥ १०० ॥ प्रसन्नचंद्रदृष्टांतस्त्वयं—अथ प्रसन्नचंद्रराजर्षिकथा—

सक्रोद्विपात्रमस्त्यत्र । पीतप्रपोतनं पुरं ॥ यस्क्रोडे परिचिक्रीडे । लक्ष्मीरंजोधि संचक्रवा
 ॥ १ ॥ भूपस्तत्र यज्ञो सोम-चंद्रो निस्तंड्रैः क्रमः ॥ तस्य शीलद्रुमाराम-धरणी धारिणी
 प्रिया ॥ २ ॥ प्रसन्नचंद्र इत्यासी-तनयः सक्रतिस्तयोः ॥ नालोकस्योऽपि यः कापि । नापुप-
 रकलंदंसतां ॥ ३ ॥ कदापि कुर्वती वेणी-दंघे भूधवमूर्धनि ॥ दृष्ट्वैकं पलितं राज्ञी । वजापे दूतमागतं
 ॥ ४ ॥ इतस्ततस्ततः पश्य-न्नपश्यन् दूतमग्रतः ॥ धारिण्या भूपतिः प्रोचे । विस्मितः स्मितपूर्वकं ॥ ५ ॥
 संदेह इव सिद्धांति । शुद्धांति तत्र किं नृप ॥ दूतो विशति तद्दूतं । पश्यामुं पलितान्निधं ॥ ६ ॥
 सकर्णः कर्णपार्श्वस्थो । न्यग्नृतो न्यग्रयसौ तव ॥ संग्राहैव जराघाटी । विरम द्वाप पापतः ॥ ७ ॥ वि-

पणोऽथ नृपोऽध्याय-दहो भोहादचेतसः ॥ पदं मूर्ध्नि समाधत्त । पलितबलतो जरा ॥ ७ ॥
 यन्मूर्ध्नि कृष्णचिकुरप्रकराब्दगम्या । प्रावृद् न वोधरविरेषु विजाति युक्तं ॥ येषां पुनः प-
 स्नितकाशविकाशसारा । श्रीः शारदी स्फुरति तेऽधिकं न किं सः ॥ ए ॥ वैरिणी दुर्निवा-
 रेयं । पुत्रमित्रजटैरपि ॥ रूपं विनाशयत्येव । पक्षितं करिणी जरा ॥ १० ॥ शुक्ला जोगाः-
 कृतं राज्यं । जातश्च तनगो मम ॥ गततारुण्यरस्य । सांप्रतं, सांप्रतं व्रतं ॥ ११ ॥ एवं चि-
 तातुरं भूपं । सहास्यं धारिणी जगौ ॥ हृतकोश इव स्वामिन् । किं जरां वीक्ष्य खिद्यसे ॥
 ॥ १२ ॥ जरानिगूह्नोपायं । वल्गि नाथ यथानयं ॥ पक्षितं त्रमयित्वेत-रपुरे घोषयं सर्वतः
 ॥ १३ ॥ लोकाः शृणुत यः कश्चि-देवं धवलमूर्धनं ॥ वदयति क्षितिपं दृढं । स ध्रुवं दं नयि-
 प्यते ॥ १४ ॥ राजदं नयदेवं । कश्चिच्छक्ता, न ते जरां ॥ वीनशं कस्ततो भोगान् । जुंजी-
 या भूप भूरिशः ॥ १५ ॥ भूपः प्रोचे प्रिये हास्यं । किमक्रुडि विधीयते ॥ जरां कालक्रमाया-
 तां । वीक्ष्य वैषदयमेति कः ॥ १६ ॥ अहस्पक्षिता एव । पूर्वजाः प्राग्रजन्मम- ॥ अहं तु प-
 क्षिते हष्टे । गृहेऽस्मीति त्रपाकरं ॥ १७ ॥ जगाद धारिणी स्वामि-न्नेषा खेदप्रथा वृथा ॥ स-

मयोऽस्ति समर्थस्या-आपि प्रवर्जितुं तत्र ॥ १७ ॥ अथ गङ्गाज्यमुद्धातः । पुत्रं राज्येऽनि-
पिच्य सः ॥ आदाय तापसीं दीक्षां । प्राप भूपत्तपोवनं ॥ १८ ॥ मा चोष्टु मे हृदीशेन ।
सह यानमनोरथः ॥ इत्यङ्गापितगर्भेव । राक्षी तमनुजः सुधी ॥ २० ॥ दधतोः सोदरस्नेहं ।
जन्मानरितयोरिव ॥ जपतीप्रेम तुत्रोद । तत्रोदजगयास्तयोः ॥ २१ ॥ तत्रासून सुनं राक्षी ।
धर्मं बुद्धिरिवोज्ज्वला ॥ प्रसूः प्रसूतिरोगार्थ्या । व्यपद्यत तदैव सा ॥ २२ ॥ अवाप्य चंद्रदे-
वीः खं । देवी प्रेमवशंचदा ॥ बालं तं सैरित्री भूया-रण्ये स्तन्यमपीप्यत ॥ २३ ॥ तस्य राजः-
कुमारस्य । वने वृत्कलवाससः ॥ नाम वल्कलवीरीति । रीतिङ्गिस्तापसैर्दे ॥ २४ ॥ वर्द्धमा-
नः स्वैकैः पुण्यै-स्तारं तारुण्यमाप सः ॥ शशो शैलमिव धीर्मे । जहौ मौग्ध्यं तदापि न ॥
॥ २५ ॥ स प्रीतः स्वयमानीतै-र्दलैः पुष्पफलेर्जलैः ॥ पितरं तर्पयामास । जरसा जर्जरौजसं
॥ २६ ॥ वनं प्रसन्नचंद्रोऽथ । प्रणतुं पितरं गतः ॥ अनुजं यौवनोद्भेद-नुभगं तमवैकृत ॥
॥ २७ ॥ अचिंतयच्च बालोऽयं । सोमलः सहते हृहा ॥ वनवासव्यथा ज्येष्ठ-ग्रंथौ राजधरे-
मयि ॥ २८ ॥ जेजे पित्रोचितं कीर । दारुणातपसेवनं ॥ बाल्येऽप्यसौ-किं कुरुते । दारुणा-

तपसेवनं ॥ २९ ॥ पितुस्तपोनिधेः क्रोडे । पारीड्रस्येव संस्थितं ॥ न सुरोऽप्येनमाकृष्टु-मीष्टे
कश्चिस्करोमि किं ॥ ३० ॥ इत्यंतरुहसच्चिता-धूमरीधूसराननः ॥ पुनः स्वजननं प्राप । नृपः
कृपणनैपुणः ॥ ३१ ॥ अध्यासीनं सन्नामध्य-मध्यात्मव्यथयाकुलं ॥ पप्रहृवार्वनिता । विन-
यावनता नृपं ॥ ३२ ॥ देवाद्य किं न ते वक्ष्याः । संति शुद्धांतयोपिनः ॥ किं वा कन्या स-
त्तावण्या । कापि कापि निरीक्षिता ॥ ३३ ॥ प्रोक्ते राज्ञा स्वदुःखेऽथ । ताः प्रोचुर्यौवनोन्म-
दाः ॥ तत्तद्वुद्धिमयीरस्मा-नेवात्रार्थे नृपादिशं ॥ ३४ ॥ ग्रहीतुं तास्ततो राजा-ज्ञया वल्क-
लचूरिणं ॥ धूर्तविद्या इवांगिन्यो । रथारूढाः प्रतस्थिरे ॥ ३५ ॥ रथेषु शर्कराखंभ-मरतं-
नीमोदकादि च ॥ पीयूषरसनिष्पदे-नेव निष्पादितं न्यधुः ॥ ३६ ॥ जग्मुश्च तत्र यत्रास्ति ।
सोमचंद्रो महामनाः ॥ नाविशंश्च वनं राज-संमाजं सरमा इव ॥ ३७ ॥ प्रतीक्षमाणः परि-
तो । वनं वल्कलचूरिणं ॥ तत्स्थुर्भू^तन्न ततोर्न्यस्य । चरं ताश्चोचर्यया ॥ ३८ ॥ जस्मापह्नुन
देह्या-ल्लाटावांस्तावदाद्यौ ॥ फलान्निक्षायी वालार्पिः । स मुग्धमुग्धवद्भ्रमन् ॥ ३९ ॥ कृपी-

॥ ४० ॥ इत्यलौकिकमालावप । वनयं तस्य विसिताः ॥ मयः प्राथतहास्य ताः । स्थ स्वे-
 नेव न्यवारयन् ॥ ४१ ॥ ताभ्यः फलानि वन्यानि । विनीतः सोऽदुर्बोक्त ॥ वर्ण्यतेऽतिथि-
 पूजातो । नान्यपुण्यं तपस्विभिः ॥ ४२ ॥ चर्वं चर्वं शठास्तास्ता-न्यरसानीति तत्यजुः ॥ भू-
 रिखंभानखंभान-प्यदुस्तस्मै च मोदकान् ॥ ४३ ॥ तानास्वाद्य सुधास्वाहून् । व्याचष्ट स
 पुनः पुनः ॥ न कृजुस्तस्य जिह्वा सा । रसहेति श्रुता यतः ॥ ४४ ॥ रसगृहः स ताः प्रोचि ।
 मुनीन्द्रा आश्रमः क्व वः ॥ मत्पितुर्जरिणो योग्या । कत्या चयं फलावली ॥ ४५ ॥ अहो ज-
 दा सुखलिता । नवतां ज्ञाति मूर्खसु ॥ सोकुमार्यमकल्केषु । वल्केज्वप्यहहोद्वणं ॥ ४६ ॥
 शुष्माकमंगरागोऽयं । दिशः सुरजयस्यहो ॥ अहो वायुदुत्सेकार्यौ । कलशौ वः स्थितौ हृदि
 ॥ ४७ ॥ कथं हृदीव मालिन्यं । मुखेऽपि श्मश्रुणा न च ॥ किं वायं वदने रागो । वैरी वै-
 राग्यशालिनां ॥ ४८ ॥ पाणिपादश्रवोमूर्ध्नि । स्थितोऽपि न दहत्ययं ॥ यत्कृशानुः प्रदीप्तोऽपि
 । तदेतद्धि तपोबलं ॥ ४९ ॥ अथ ता जगदुर्वीणा-काणप्राणहस्वराः ॥ वयमध्यास्महे
 बाल-रूपे श्रीपोतनाश्रमं ॥ ५० ॥ फलश्रेष्ठानया तत्र । नित्यं कल्पितपारणाः ॥ कुर्मः क-

सागतं कर्म । कलाकेलियुरोर्गिरा ॥ ५१ ॥ जटावल्कलरागाद्यं । तत्रेह्यन च दुर्लभं ॥ वक्ष्य-
 त्वा वदने रागो-ऽनुरागं त्वयि वीक्षिते ॥ ५२ ॥ आश्रमाः संति भूयांसो । न पुनः पोतनो-
 पमाः ॥ कृपयोऽस्मादृशा यत्र । सरागा अपि निर्वृताः ॥ ५३ ॥ तत्र पुत्र त्वमागच्छेः । का-
 र्यमेत्तिः फलैर्यदि ॥ वेत्ति नानारसान् भूरि-चर्च्चिर्भ्रमस्वप्नरः ॥ ५४ ॥ स जगाद् तदा गूढं
 । कुमारूढचरश्च ताः ॥ रेरे श्रीसोमचंद्रपि-रेति नश्यत नश्यत ॥ ५५ ॥ ता अनेशनृपेर्जी-
 ता । निहाका एव विद्युतः ॥ मुखत्वा बालं रथेनाशु । ततो निर्व्याजवाजिना ॥ ५६ ॥ अ-
 वाप्य स्वपुरं जात-जीविताशा नरेश्वरं ॥ ह्रिया जिया च तन्म्रास्या-स्तरस्वरूपमजिह्वपन्
 ॥ ५७ ॥ ततः शतशृणां पीनां । दधानो वसुधाधवः ॥ मग्नः शोकोदधौ कष्टं । गमयामास
 वासरान् ॥ ५८ ॥ स चैकाकी जरी तातः । स च चातो जयच्युतः ॥ खादचक्रे शल्यवत्तस्य ।
 शश्वदेतद् ह्ययं हृदि ॥ ५९ ॥ सोऽपि वालकपिर्धावं-स्तज्जाणिक्यमवाप्नुवन् ॥ वज्राम कान-
 ने यूथ-प्रष्टन्नल्लूकवच्चिरं ॥ ६० ॥ पितुर्गृहान्नयन्नारीं । निजग्रामं नरः पुरः ॥ तेनादर्शि र-
 थारूढः । कोऽपि निकोपचेतसा ॥ ६१ ॥ ताताजिवाद्यामीति । ववंदे दंपती न नौ ॥ ६२ ॥

दास कामिनी तस्या-नुचितादुपचारतः ॥ ६२ ॥ कपिरेष कजुर्वन्यो । न परिहासमर्हति ॥
 निर्येध्येति नरः पत्नी । क यासीति मुनिं जगौ ॥ ६३ ॥ पोतनाश्रमपांथोऽह-मित्युक्ते मुनि-
 नोन्मनाः ॥ स जगाद तदैहीति । मयाप्यत्रैव गम्यते ॥ ६४ ॥ कपिः पथि रथे वीक्ष्य ।
 बाह्वाहनमन्यधात् ॥ निस्तुंशेनेव बाहेते । किमेतौ हरिणौ त्वया ॥ ६५ ॥ एषोऽस्मदाश्र-
 माचार । इत्युक्त्वा मोदकान्सौ ॥ सुधासमधिकस्वादां-स्तस्यादाद् दृढसौहृदः ॥ ६६ ॥ त-
 त्त्वादवर्धिताह्लादः । स प्रोचि वेदम्यहं मुने ॥ फलान्येतानि तान्येव । यानि ते तापसा ददुः
 ॥ ६७ ॥ यथि प्रादुरभूतस्य । चोरः क्रूरतरः पुरः ॥ रथो विजित्य तं तस्या-दत्तार्जितचिरं
 धनं ॥ ६८ ॥ निरजेपमसज्जोऽपि । यदेनं स्तेननाथकं ॥ सहिमा सोऽयमस्यैव । कपेरित्यु-
 द्विनाय सः ॥ ६९ ॥ प्रीतस्तं स्वरथे न्यस्य । स ययावुपपोतनं ॥ गुणकीर्तमिवामुष्मे । स्वर्णखं-
 ममदत्त च ॥ ७० ॥ स्वर्णादग्निधिया तस्य-न्मुनिस्तेनाच्यधीयत ॥ मा जैस्तपोजिरास्माकैः ।
 प्रजवत्येय नानसः ॥ ७१ ॥ अमी त्वामाह्वयंतीव । पोतनाश्रमपादपाः ॥ चलद्दलकरैः सं-
 स्था-मिसदंमजकृजितैः ॥ ७२ ॥ अत्रामुना विना प्रायो । वासस्थानं न लभ्यते ॥ इत्यस्मे

मागतं कर्म । कलाकेलियुरोर्गिरा ॥ ५१ ॥ जटुवल्कलरागाद्यं । तत्रेह्यन च दुर्लभं ॥ वक्ष्य-
 ल वदने रागो-ऽनुरागं त्वयि वीक्षिते ॥ ५२ ॥ आश्रमाः संति भूयांसो । न पुनः पोतनो-
 पमाः ॥ क्षययोऽस्मादृशा यत्र । सरागा अपि निर्युताः ॥ ५३ ॥ तत्र पुत्र स्वमागच्छेः । का-
 र्यमेत्तिः फलैर्यदि ॥ वेत्ति नानारसान् भूरि-चर्चिर्भ्रमरवद्वरः ॥ ५४ ॥ स जगाद् तदा गूढं
 । दुमालूढचरश्च ताः ॥ रेरे श्रीसोमचंद्रर्षि-रेति नश्यत नश्यत ॥ ५५ ॥ ता अनेशनृपेर्भी-
 ता । निहाका ह्य विद्युतः ॥ मुक्त्वा बालं रथेनाशु । ततो निर्व्याजवाजिना ॥ ५६ ॥ अ-
 वाप्य स्वपुरं जात-जीविताशा नरेश्वरं ॥ ह्रिया त्रिया च नम्रास्या-स्तस्त्वरूपमजिह्वपन्
 ॥ ५७ ॥ ततः शतशृणां पीनां । दधानो वसुधाधवः ॥ मग्नः शोकोद्धौ क्रध्रु । गमयामास
 वासरान् ॥ ५८ ॥ स चैकाकी जरी तातः । स च द्वातोचयच्युतः ॥ स्वादचके शल्यवत्तस्य ।
 शश्वदेतद् द्वयं हृदि ॥ ५९ ॥ सोऽपि वाजकृषिर्धविं-स्तप्राणिव्यमवानुवन् ॥ चव्राम कान-
 ने यूथ-चष्टजल्लूकवच्चिरं ॥ ६० ॥ पितुर्गृहाद्वयद्वारो । निजग्रामं नरः पुरः ॥ तेनादर्शि र-
 थारूढः । कोऽपि निःकोपचेतसा ॥ ६१ ॥ तातानिवादयामीति । ववंदे दंपती स तौ ॥ ज-

हास कामिनी तस्या-नुचितादुपचारतः ॥ ६२ ॥ कृपिरेष कञ्जुर्वन्यो । न परिहासमर्हति ॥
 निषेध्येति नरः पत्नी । क यासीति मुनिं जगौ ॥ ६३ ॥ पोतनाश्रमपांथोऽह-मित्युक्ते मुनि-
 नोन्मनाः ॥ स जगाद तदैहीति । मयाप्यत्रैव गम्यते ॥ ६४ ॥ कृषिः पथि रथे वीक्ष्य ।
 बाह्वाहनमन्यधात् ॥ निस्तुंशेनेव वाह्यते । किमेतौ हरिणौ त्वया ॥ ६५ ॥ एषोऽस्मदाश्र-
 माचार । इत्युक्त्वा मोदकान्तौ ॥ सुधासमधिकस्वादां-स्तस्यादाद् दृढसौहृदः ॥ ६६ ॥ त-
 त्त्वादवर्धिताद्बलादः । स प्रोचे वेदम्यहं मुने ॥ फलान्येतानि तान्येव । यानि ते तापसा ददुः
 ॥ ६७ ॥ पथि प्रादुरभूतस्य । चौरः क्रूरतरः पुरः ॥ रथो विजित्य तं तस्या-दत्तार्जितचिरं
 धनं ॥ ६८ ॥ निरक्षिपमसज्जोऽपि । यदेनं स्तेननायकं ॥ महिमा सोऽयमस्यैव । क्षपेरित्यु-
 श्मिनाय सः ॥ ६९ ॥ प्रीतस्तं स्वरथे न्यस्य । स ययावुपपोतनं ॥ गुणक्रीतमिवामुष्मै । स्वर्णखं-
 रुमदत्त च ॥ ७० ॥ स्वर्णादग्निधिया त्रस्य-न्मुनिस्तेनान्यधीयत ॥ मा भैस्तपोचिरास्माकैः ।
 प्रज्वत्येष नानलः ॥ ७१ ॥ अस्मी त्वामाह्वयंतीव । पोतनाश्रमपादपाः ॥ चलद्वलकरैः सं-
 ध्या-सिखदंरुजकृजितैः ॥ ७२ ॥ अत्रामुना विना प्रायो । वासस्थानं न लज्यते ॥ इत्यस्मै

कांचनं दत्त्वा । स्वग्रामं गतिं सोऽचलत् ॥ ७३ ॥ परिखाविशिखावग्र-सनाशोभां निजालयन् ॥
 विवेशांतःपुरं सायं । जूपाक्ष इव भृपञ्चूः ॥ ७४ ॥ चलध्वजपटव्याजा-न्मृत्यंतीव तदागमे ॥
 वेद्यावेरमानि नगर-प्रवेशे प्रददर्श सः ॥ ७५ ॥ जीवन्नेव तपोनिः किं।लंजितोऽस्मि त्रिवि-
 ट्पं ॥ प्रविशंस्तेषु वेदभेकं । स मुनिर्दध्निवानिति ॥ ७६ ॥ गौरांगीर्गणिकास्तत्र । वीक्ष्यान्न-
 रणजासुराः ॥ कर्पोस्ताणोऽजावास-दग्धदेहान्निनिद सः ॥ ७७ ॥ कांनिह्रद्वासनासीनां । सोऽ-
 जिवादनपूर्वकं ॥ दत्त्वा तत्कांचनं वेद्यां । वासस्थानमयाचत ॥ ७८ ॥ गणिका गणकोक्ता-
 य । तस्मै दिदसुर्निजांगजां ॥ निगहस्याथ सामग्रीं । स्वचेटीञ्चिरकारयत् ॥ ७९ ॥ निषिध्य-
 तोऽपि तस्य स्वं । वेणीदंरुं प्रददर्श सा ॥ मस्तके विभूणोतिस्म । वटपादोपमां जटां ॥ ८० ॥
 स्नानांगिरागचूषायं । विभंश्च वारवधूकृतं ॥ अस्याश्रमस्य कल्पोऽय-मित्यसौ बहुमन्यत ॥ ८१ ॥
 अरुचिर्विषयप्राप्ता-नजिज्ञोऽपि व्यवाहृत ॥ शमी शमीमिवाश्रयः । स तानिर्निजकन्यकां
 ॥ ८२ ॥ विवाहे तत्र यस्ताञ्जि-र्वायो लूलुध्वनिः कृतः ॥ जायता बंधुवैधुर्या-न्निशि सोऽ-
 श्रावि प्रचुजा ॥ ८३ ॥ दृष्ट्वो नृपतिरथेवं । सयौरे मयि दुःखिनि ॥ कस्यायं श्रीमतः प्रो-

ति-संगी संगीतकध्वनिः ॥ ७४ ॥ राज्ञानुज्ञातुमादिष्टो । चृत्यः शब्दानुसारतः ॥ ययौ तदे-
 व वेद्ययौकः । शब्दवेधोव सायकः ॥ ७५ ॥ गणिकां सोऽप्यधान्मुग्धे । शुचा दग्धेऽथ नृपतां
 ॥ ज्वलति ज्वलने ज्ञेत्य-मिव कोऽयं तवोरसवः ॥ ७६ ॥ सापि वाचां विशेषज्ञो-वाच तं र-
 चितं जलिः ॥ प्राग् जामातृचिन्तातां । कोऽपि कार्त्तिको जगौ ॥ ७७ ॥ अत्रापैति शिशुः
 सायं । यः कश्चिन्मुग्धतापसः ॥ स्वर्णरेखां कपस्येव । तस्य दद्याः स्वनंदिनीं ॥ ७८ ॥ सोऽथ
 सायं समायासी-दाहूतो मन्मनोरथैः ॥ क्रियमाणोऽस्ति वीवाह्ने । तस्यास्तदयमुत्सवः ॥ ७९ ॥
 जानेऽहं भूपतेर्दुःखं । जाने रोपं च भूपतेः ॥ अंतरात्मा तु नापत्य-स्नेहान्नो गणयत्यदः ॥
 ८० ॥ एतत्सर्वं नरेन्द्राय । नत्वा नृत्योऽप्यधत्त सः ॥ स एवायं कदापि त्या-दिति नृपो-
 ऽप्यमोदत ॥ ८१ ॥ सूर्ये तदाशयोदस्त । इव प्रातः समुद्गते ॥ यैः कुमारो बने दृष्ट-स्नैरे-
 त्यावादि नृपतेः ॥ ८२ ॥ नृप रूपवतीसीमां । वेक्ष्यान्निः प्राचृतीकृतां ॥ परिणीय कनीम-
 न्न । मधुर्विजयते तत्र ॥ ८३ ॥ आनानयद्भूयुक्तं । नृपः संसदि सोदरं ॥ जिष्णुर्विष्णुमिव
 श्रीला । रागागातं स सभ्यजे ॥ ८४ ॥ अशिक्षयत विलासौघं । निपुणैः स नृपाङ्गया ॥ अवि-

राक्षसिकोत्प्रेतं । चूतश्चेन्नदिनेरित् ॥ १७५ ॥ उद्धृढानेकजृपाल-वालाश्चटुलचेतसः ॥ तस्या-
 तिचक्रमुर्ध्यामा । इयं छाटश वत्सराः ॥ १७६ ॥ निशाशेषेऽन्यदा दृष्ट्या । कुमारो धिग्मया व-
 ने ॥ एकाकी जोगयुद्धेन । मुक्तस्तातोऽपि नेरियत् ॥ १७७ ॥ शिग्यो गुरोरिवाभ्युद्य । कः फ-
 लान्युपनेष्यते ॥ को जलैः सेदयते गाला-रामं तरमिन् श्रुतेः ॥ १७८ ॥ अर्जकानि व विश्व-
 स्ता-न्निगारांजलिदानतः ॥ प्रोणयिष्यति को नाल-मृगानुदञ्चारिणः ॥ १७९ ॥ क तन्मे कुं-
 जरस्येय । सुगं यन्निहारजं ॥ केदं राजगृहम्यस्य । नारीजंजीरयन्तं ॥ १८० ॥ अथ प्रा-
 स्यति तच्चिंता-तमो भेत्तुमिगोदिते ॥ तातपादाब्जमेगयै । स नरेंद्रं व्यजिज्ञपत् ॥ १' ॥
 राजा प्रसन्नचञ्दोऽपि । पितुर्मित्रनमुत्सुकः ॥ चञ्चालालयपरीयारः । सह गल्फटाचीरिणा ॥ १२ ॥
 इतश्च सोमचञ्दरि—स्तदारथे ब्रमन् ब्रमन् ॥ अश्वयज्ञेऽपीयूष-सन्ने पुन्रे न्यनर्चत ॥ ३ ॥
 रोदं रोदं चिरं दुःगा-दधीभूतेक्षण-रुण ॥ उपैवन्नमयन्निन्ये । सोऽपि छादशक्नसरी ॥ ४ ॥
 ततः प्रसन्नचञ्द्रेण । निस्तंज्रेण संधुनां ॥ संस्थाप्य पणितः सैन्य । मध्येऽल्पमगम्यत ॥ ५ ॥
 कच्चिन्मारांग रंगस्ते । रुशोऽसि तमशोक किं ॥ किं मायसि माकंद । म कोदुंवर मंचर ॥

॥ ६ ॥ आलाप्येवं कुमारेंद्रो ! नागरानिश्च पार्थिवः ॥ हपोश्रुधारयासक्तः । पुरापश्चिचयांस्त-
 रून् ॥ ७ ॥ पुरस्तो दृष्टिकयाशून्यं । सेव्यमानं जरन्मृगैः ॥ हस्तन्यस्ताक्षमाक्षाकं । वृद्धं तात-
 मपश्यतां ॥ ८ ॥ तस्मादाय निजं नाम । प्रणामपरयोस्तयोः ॥ संस्पृश्य पाणिना-पृष्टं । ददौ
 राजर्षिराशिपं ॥ ९ ॥ युवापि बालवत्तातो-संगविन्यस्तमस्तकः ॥ स्वभागः क्षमयामास ।
 तदन् वल्कलचौर्यपि ॥ १० ॥ द्वेधीजावमिवहेतु-माङ्गिगतोऽपि तं मुदाः ॥ हर्षाश्रुयुत का-
 दुष्यं । चलुषोः प्राप पाटवं ॥ ११ ॥ प्रविश्योटजमेकांते । पूर्वान्यासवशं च दः ॥ त्वङ्मयान्धु-
 त्तरीयाणि । कुमारः प्रममार्ज सः ॥ १२ ॥ एवं प्रमार्जनं कापि । कृतपूर्वीनि चिंतया ॥ जा-
 तिसरः स सत्सार । श्रामण्यं प्राग्नवार्जितं ॥ १३ ॥ घटी यामो दिनं पक्षः । स कदा ननि-
 ता यदा ॥ सा मे संगस्यते दीक्षा । विद्युक्तस्येव बल्लजा ॥ १४ ॥ इति साक्षिणि तच्छ्ला-
 ना-नले धर्मः पुरोहितः । व्यवहृत्यकुमारेंद्रं । समं केवलसंपदा ॥ १५ ॥ तदा स जगत्वा-
 न् दिव्य-स्वर्णभोजकृतस्थितिः ॥ सुरासुरसमज्यायां । निर्ममे धर्मदेशनां ॥ १६ ॥ निश-
 म्य तद्रचःश्रेणी । निःश्रेणीमिव निर्धृतेः ॥ सोमचंद्रोऽजजदीक्षा । विन्नमिश्रात्स्वबंधनः ॥ १७ ॥

प्रसन्नचन्दे निस्तन्दे । प्राप्ते श्रावकधूर्यतां ॥ श्रीवीरः शिश्रिये पित्रा । सत्रा वल्कलचौरिणा
 ॥ १७ ॥ प्रसन्नचन्द्रचूपात्ते । पाति तात इव प्रजाः ॥ कदाचित्पोतनपुरे । श्रीवीरः समवासरत्
 ॥ १८ ॥ आकर्ण्य कर्णपीयूष-पारणे प्रचुदेशनां ॥ सुतं शिशुमपि न्यस्य । साम्राज्ये प्रा-
 व्रजन्तृपः ॥ १९ ॥ समं जगवता कुर्वन् । विहारं वसुधातले ॥ प्रसन्नचन्द्रराजर्षि-र्ययौ राज-
 युहं पुरं ॥ २० ॥ व्याख्यावप्रत्रयाग्नेऽसौ । तस्यौ प्रतिमया मुनिः ॥ अंतरंगद्विपद्मग-की-
 र्तिस्तंज इवार्हतः ॥ २१ ॥ यस्य योगत्रयी जैन-ध्यानमंत्रप्रवित्रिता ॥ स तदा वंदितुं वीरं ।
 चचात् श्रेणिको नृपः ॥ २२ ॥ अचूतां तस्य नासीरे । सुनासीरुत्तेजसः ॥ सुमुखो दुर्मुख-
 श्वेति । यथार्थौ पुरुषाबुभौ ॥ २३ ॥ पिक्तस्यमिव सदज्ञानं । पदस्यमिव संवरं ॥ रूपस्यमिव
 चारित्रं । रूपातीतं मनोजुवः ॥ २४ ॥ पथि तं सुमुखो वीक्ष्य । महर्षिं हर्षतो जगौ ॥ त्व-
 मेव मुखो धुर्याणां । यस्येयं ध्यानसाधना ॥ २५ ॥ युग्मं ॥ पूर्वं बाह्यास्ततः पितृ-वर्तिनोऽपि
 विजिग्यिरे ॥ द्विपो येन समं तेन । त्वया कः स्पर्धनां जटः ॥ २६ ॥ अथ तं दुर्मुखः प्रोचे
 । न त्वं सुमुख बुद्ध्यसे ॥ अस्येमुयष्टिवन्नूनं । निःफला संयमक्रिया ॥ २७ ॥ राज्ये न्यवे-

शि योऽनेन । बालः स किल चारिजिः ॥ वारिचिर्दुर्बलः सेतु-रिवाप्लाव्यत संप्रति ॥ २९ ॥
 द्वास्तिकं जगृहेऽश्वीयं । जहे संजहिरे व्रटाः ॥ अगारि धेनुकं तत्किं । यन्न चक्रेऽस्य चैरि-
 जिः ॥ ३० ॥ नास्य कूर्चं मुखं किनु । पुत्रं तैरश्वलक्षणं ॥ यो जहे नैतदपि य-द्वासे रा-
 ज्यं न दीयते ॥ ३१ ॥ दुर्निवारं लगत्येव । व्रतिनोऽयस्य तद्भजः ॥ इत्युक्त्वा सोऽप्रतोऽचा-
 स्त्री-दहो दोषदृशः खन्नाः ॥ ३२ ॥ त्यक्त्वा चंदनपंकमत्र रमते श्वेणमद्भवे मक्षिका । मु-
 कर्या-पल्वल्लमश्वारि महिषः पंके कुतलन्वहं ॥ हित्वा सुंदरतिमरश्मिदिवसं क्रीकृत्युलू-
 को निशि ॥ प्रायो दिव्यति दूषणे गुणगणत्यागाखलानां मतिः ॥ ३३ ॥ एभिस्तादृचनैः क-
 त्वा-वसानपवनैरिव ॥ स्थिरः क्रमाधरः सारा-कारः साधुरचाव्यत ॥ ३४ ॥ ताम्रयतिस्स त-
 पस्तस्य । गलितं गुणगौरवं ॥ व्युता चारित्रार्चितापि । विशीर्णं श्रुतपाटवं ॥ ३५ ॥ दृश्यो
 स किमहं दृष्टो । जीवन्नपि मृतोऽरिजिः ॥ यज्जिघृक्षति मज्जाता-दहो ते राज्यसंपदं ॥ ३६ ॥
 मय्युदस्तायुधे योधे । युधि भूरिस्फुरन्मुदे ॥ उच्छृङ्खलं श्व मातंगे । केऽपरे पशवः परे ॥ ३७ ॥
 मुनिर्ध्यात्विति मनसा । जयदक्कामवीवदत् ॥ आजूहवन्महायोधा-नायुधानप्यचिद्वणवत् ॥

॥३७॥ समनीनहृदश्चेन्न-सुजटान् वीर्यशालिनः ॥ प्राचीचसद्बलं सत्रा । शत्रुनातैरयूयुधत्
 ॥ ३९ ॥ युग्मं ॥ ततः पतधरासार-रुद्धवैवस्वतद्युतिः ॥ जिह्वेनकुंजाजिव्यक्त-रक्तपूरतरद-
 थः ॥ ४० ॥ मिथः संघर्षेदुर्द्ध-खजलादकारजीपणः ॥ निशितोह्वसितानंत-कुंतप्रोतजटव-
 जः ॥ ४१ ॥ कृतकेतुस्थितछत्र-दंडदंतुरितकितिः ॥ उजयोः सैन्ययोरास्त्री-झीरुहृदरणो रणः
 ॥ ४२ ॥ त्रिचिन्विशेषकं ॥ अत्रांतरे वयंदे तं । मुनींद्रं श्रेणिको नृपः ॥ न स वीरसव्यग्रो ।
 धर्मलाजयतिस्म तं ॥ ४३ ॥ अहो महोज्ज्वलं ध्यान-महो निस्संगता मुनेः ॥ बंदमानेऽपि
 भृषाले । यन्मय्येष तृणीयति ॥ ४४ ॥ न मुक्तिरपि मन्येऽस्य । ध्यानादस्माद्दवीयसी ॥ एवं
 विजाययन् नृपः । श्रीवीरस्यांतिकं ययौ ॥ ४५ ॥ नत्वा स प्रभुमप्राप्ती-द्यदावंदि मया त-
 दा ॥ कालं प्रसन्नचंद्रश्चे-त्करोत्युत्पद्यते क तत् ॥ ४६ ॥ सप्तमं नरकं याति । राजार्थिः स त-
 दा मृतः ॥ इत्युक्ते प्रभुणा दध्या-वध्यात्मं मगधाधिपः ॥ ४७ ॥ क तदध्यानं मुनेस्तस्य ।
 पतनं नरके क च ॥ क राजकेलीकलना । क च वर्चोर्गृहे स्थितिः ॥ ४८ ॥ जाने जनेश्वरी
 वाणी । शुश्रुवे व्यत्ययान्मया ॥ यद्वाखं चिंतया नार्हन् । पुनः पृच्छति कुप्यति ॥ ४९ ॥

कणाडाङ्गा पुनः पृष्टो । गतिं तस्यावदत्प्रभुः ॥ विमानं याति सर्वार्थ-सिद्धिं चेन्निप्रयतेऽधु-
 ना ॥ ५० ॥ युक्तैवासौ प्रचोरुक्ति-रिति कितिषुजा पुनः ॥ पृष्टो जिनो जगौ जातः । सां-
 प्रतं स च केवली ॥ ५१ ॥ पश्यामी समवसृते-रुचिष्टिति प्रमोदिनः ॥ देवा देव्यश्च तस्यैव
 । विधातुं केवलोरसवं ॥ ५२ ॥ राजोवाचैकरूपा हि । देव गंगेव गीस्तव ॥ त्रिपथीभूय सं-
 देह-मलं किं मय्यवीडुधत् ॥ ५३ ॥ जिनो जगद भूषल । यदायंदि च स रंजया ॥ तदा
 दुर्मुखदुर्वक्य-श्रवणोत्पन्नमत्सरः ॥ ५४ ॥ मनसा निजसाम्राज्य-खण्डोऽरिजटैः समं ॥ यु-
 ध्यमानोऽजवत्सेन । तस्योचेऽधोगतिर्मया ॥ ५५ ॥ युग्मं ॥ तीर्थकन्दये रणांजोधौ । क्षीणश्र-
 स निरक्षत ॥ आयातं मकरक्रूर-मेकं तुरगिणं पुरः ॥ ५६ ॥ सर्वं हि दोषमतां शस्त्र-मिति
 नीतिं सरन्नसौ ॥ करं व्यापारयामास । शिरस्काय तमर्दितुं ॥ ५७ ॥ इव जंगलचूखन-म-
 केशं हरितांकुरं ॥ शिरः स्पृष्टवत्तस्तस्य । चारित्रं स्मृतिमाययो ॥ ५८ ॥ स दध्यौ ही प्रमा-
 दो मे । यदादीयत दुर्धरैः ॥ कपायतस्कैरर्ध्यानि-धनं हृदि निधीकृतं ॥ ५९ ॥ आसन्ने वी-
 रमातङ्गे । चेतःस्यश्रुतदीपके ॥ अपत्यप्रेमतमसा । जनोऽयं हंत वाध्यते ॥ ६० ॥ निघ्नहेकै-

द्वियमपि । तपोजिः शुध्यति व्रती ॥ हृतहस्तिहयवातः । शोत्स्यत्येष जनः कथं ॥ ६१ ॥
 जावारिजिविजिन्नोऽस्मि । जयन् बाह्यानीनहं ॥ हृहा दग्धं गृहं शैला-नलं शमयतो मम
 ॥ ६२ ॥ ध्यायत्येवं मुनौ ह्याप । त्वया प्रश्नः पुनः कृतः ॥ तदा मृतः स सर्वार्थ-विमानसु-
 खजाग्नवेत् ॥ ६३ ॥ चटत्प्रकर्षैवैराग्य-बीचीनिर्धूतकदम्पः ॥ स प्राप केवलज्ञानं । तत्र प्र-
 श्ने तृतीयके ॥ ६४ ॥ इत्याकर्ण्य प्रजोर्वचं । दधानो विस्मयं परं ॥ श्रेणिकस्तमन्त्रं दिष्ट । मु-
 निमुन्निद्रजावनः ॥ ६५ ॥ न चापव्यापारः शरविसरसंघट्टविषमो । न दृक्कानिर्घातः समि-
 ति न च कश्चिद्विनिर्हृतः ॥ प्रसन्नैर्दुः साधुर्नरकगतियोग्योऽजनि पुनः । यतश्चैतच्चेतः प्रश-
 मरचि कुर्वतु यतयः ॥ ६६ ॥ इत्युपदेशार्चितामणिवृत्तौ प्रसन्नचन्द्रकथा ॥

॥ मूलम् ॥—वयगुचीए साधू । पायं मोएण वट्टए अहवा ॥ सच्चं पि य मणवज्जं ।
 कज्जंमि पणंजए वयणं ॥ १ ॥ व्याख्या—वचसो वचनस्य गुप्तौ चित्यमानायां साधुः प्राथो
 मौनेन ब्रूहस्तादिसंज्ञामपि परिहृत्य तूष्णींभावेन वर्तते । प्रायोग्रहणं स्वाध्यायक्षणे योग-
 स्थानुज्ञातत्वात् । ननु एतावता यावज्जीवं यतिना मौनमेव कार्यं । नाप्येष्ट्यतत्त्वापत्तेरित्याह—

‘अहवत्याद’ अथवेति वागुत्तेः प्रकारांतरसूचकं साधुर्वचनं प्रयुक्ते, चापत्ते इत्यर्थः किं विशिष्टं वचनं? सत्यं, एकलक्षणत्वात्. असत्यानृपमपि इदं यद्वस्तुप्रतिप्राशयोच्यते तत्सत्यं, अस्ति जीवः कर्ता चोक्तेत्यादि. यच्च प्रतिप्राशां विनोच्यते तदसत्यामृपं. आमंत्रणाङ्गापनादिसत्यमपि प्रियं श्रोतुरिष्टं, अप्रियस्यासत्यप्रायत्वाच्चदग्धमत्रयं, स पुनर्हे सखे ! त्वं कृपिं कुर्वित्यादि उक्तिवत् सावधं. इदं हि सत्यप्रियमप्यसत्यप्रायं जीव्याताद्यारंजरूपत्वात्. अन्यवद्यमपि कार्ये प्रयोजने, न तु वातूलवद्यथा तथा. एवं च नापमाणस्याप्यस्य वागुत्तिरेव. यदाहुः—समिडं नियमागुत्तो । गुत्तो समियत्तणमि जइयवो ॥ कुसलवयमुदीरंतो । जं चिय गुत्तोवि समिडवित्ति ॥ १ ॥ अथ यदुक्तं सत्यमपि प्रियमेव ब्रूयात्तत्समर्थयन्नाह—

॥ मूलम् ॥—निवमंतिइप्पमाई । तहेव सदेइ न पुण काणाई ॥ न य संदिऊ कज्जे । भासं उहारिणि वेइ ॥ २ ॥ व्याख्या—नृपो राजा, मंत्री सचिवः, इन्द्रयः श्रीमान्, ते आदयो येषां सामंतश्चेष्टिसार्थवाहादीनां, तथैवेति यथा नृपत्वादि ज्ञात्वेन ते संति, तथैव शब्दयति आह्वयति. अयमर्थः—नृपतिं नृपतिमिति, मंत्रिणं मंत्रिणमिति, इन्द्रयं इन्द्रयमिति

ब्रूयात्. तथा चाचारोगे-जेयावन्ने तदृष्यगारा तदृष्यगारेहिं नासाहिं ब्रूया नो कुप्यंति मा-
 एवा तेयावि तदृष्यगारा तदृष्यगाराहिं नासाहिं अजिकंस्क जासिज्जात्ति. न च काणादिष्व-
 प्ययं न्यायोऽनुसर्तव्य इत्याह-न पुनः काणादीन् तथैव काणादिनाम्ना शब्दयति, तथा
 बागमः-तदेव-काणं काणत्ति । पंमगं पंमगंति वा ॥ चाहियं वावि रोगिन्ति । तेणं कोरेत्ति
 न वएत्ति ॥ १ ॥ आदिशब्दकुष्ठिलंजादिपरिग्रहः. तथा न च संदिग्धे संदेहास्पदे च का-
 र्थेज्वधारिणी एवमेवैतदित्येवंरूपां जापां ब्रूते. ॥ २ ॥ तर्हि किं ब्रूते? इत्याह—

॥ मूलम् ॥—आलस्स न वीसासो । कज्जस्स बहूणि अंतरायाणि ॥ तम्हा साहूणं
 बट्ट-माणजोगेण ववहारो ॥ ३ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, नवरं संदिग्धे कार्ये वर्तमानयोगमेव
 ब्रूयादित्यर्थः. ॥ ३ ॥ किं च—

॥ मूलम् ॥—दम्मे वसहे खज्जो । फल्ले य थंजाइसमुच्चिण रुक्के ॥ गिज्जे अन्ने जण-
 या-इयत्ति सयणेवि न खवेइ ॥ ४ ॥ व्याख्या—वृषजान् कल्होरुक्कान्-दम्प्यान् धुर्यत्वयो-
 ग्यान्, फलानि आम्रफलादीनि खाद्यानि जरुणादर्हिणि, वृक्षान् स्तंभादेः समुचितान्. आ-

दिशब्दाङ्गारपट्टकपाटपीठतोरणशय्यासनयंत्रादिपरिग्रहः. तथाऽन्नान्न शाल्यादीनि प्राह्या-
णि सवनयोग्यानीति न लपतीति क्रिया सर्वत्र योज्या. साधुवचसः प्रतोतिपात्रत्वादमी वृ-
पत्तादयो दमनादिक्रियायाः प्राप्तकाला इति निश्चित्य श्रोतृणां तत्र तत्र दमनादौ प्रवर्तनेन
महारंजसंज्ञवात्. तथा स्वजनान् पितृमातृभ्रातृभगिन्यादीन् हे जनकादय इति न लपति.
आदिशब्दात् हे मातर्हे भ्रातर्हे भगिनीत्यादि. साधूनामलौकिकत्वेन लौकिकसंबंधोक्तावन-
धिकृतत्वात्. ॥ ४ ॥ पुनर्विशेषमाह—

॥ मूलम् ॥—राश्रसराईह कथाइ धीमं । पुहो मुणी कूवतलाय कजे ॥ अस्थिति नस्थि-
ति न वेइ पुणं । भवंति जं नूयवहंतराया ॥ ५ ॥ व्याख्या—राजानो मांनल्लिकाः, ईश्वरा
युवराजानः, आदिशब्दाद्द्रव्यामाध्यक्षादयः, एभिः कदापि कूपतन्मागयोः, उपलक्षणत्वात्प्र-
पायागसत्तादीनां च कार्ये, मम कूपादीन् कारयतः पुण्यमस्ति न वेति पृष्टो धीमान् सम्य-
गागमङ्गो मुनिः कारयेदं कूपादिकमस्तत्र महत्पुण्यं; माचीकरस्त्वमेतन्नास्त्यत्र मनगपि पुण्य-
मित्युक्तयथापि न त्रयात्. अत्रोपपत्तिमाह—यद्यस्मात्कारणादस्ति. पुण्यमिति वदतो भूतवधः

स्यात्, शोपसमये जलाश्रितशेवास्त्रायनंतकायिकानां पृतरशंबूकजलूकामत्स्यमंक्रुकादीनां त्र-
 सानां च प्रत्यक्षे विपत्तिबीक्षणात्. मत्स्यादीनामप्यन्यान्यं जीवजक्षणाच्च. तथा नास्ति पु-
 ण्यमिति च वदतौतरायदोष. स्यात्. बहूनां पशुपक्षिमनुष्याणां तृपाज्जानां जलपानव्यवहे-
 दात्. तस्मान्मौनमेवालंबेत. नेदृशेषु लौकिककार्येष्वस्माकं ज्ञापणाधिकार इति वा वदेत् य-
 त्सूत्रकृदंगसूत्रं-तद्वा गिरं समारम्भ. अस्थि पुणंति नो वए ॥ अहवा नस्थि पुणंति । ए-
 वमेयं मद्वयं ॥ १ ॥ दाणदृयाइं जे पाणा । हम्मंति तसथावरा ॥ तेसिं सा रक्खणद्दाए ।
 तम्हा अस्थिन्ति नो वए ॥ २ ॥ जेसिं तं उवकल्पेई । अन्नं पाणं तहविहं ॥ तेसिं लार्जत-
 रायंति । तम्हा नस्थिन्ति नो वए ॥ ३ ॥ जे य दाणं पसंसंति । बहम्मिच्छंति पाणिणो ॥ जे-
 य णं पन्तिदंति । विन्तिठेयं करंति ते ॥ ४ ॥ दुहुदं व न ज्ञासंति । अस्थि वा नस्थि वा
 पुणो ॥ आयरयस्त हिचा । निदाणं पाडणंति ते ॥ ५ ॥ अथोपसंहारमाह—

॥ मूलम् ॥--सावज्जाणवज्जाणं । वयणाणं जो वियाणइ विसेसं ॥ पावरयेणं न विप्प
 इ । कयावि सो कालियजोव ॥ ६ ॥ व्याख्या--यः परिशीलितप्रवचनमार्गः सावधानवद्या-

नां वचनानां विशेषं विभागं जानाति, ज्ञात्वा च सावयपरिशुरेणानवयमेव वचनं वक्ति, स-
कदापि कालिकार्यं इव पापरजसा न क्षिप्यते. ॥ ६ ॥ अथ कालिकाचार्यकथा--

पुरी तुरमिणीत्यस्ति । मणीव त्रासवर्जिता ॥ जितशत्रुनृपस्तत्र । सर्वत्र जगति प्रि-
यः ॥ १ ॥ तत्र द्विजप्रिया जद्रा । व्याघ्रवक्रूतास्पदं ॥ प्रसूता तनयं दत्तं । द्यूतमद्यादितै-
वितं ॥ २ ॥ हेवमानः स राजान-मवासप्रसरः शनैः ॥ सामंतान् जेदयामास । सरित्पूर इव
हुमान् ॥ ३ ॥ राज्यं दत्तः समादत्त । वध्वा राजानमन्यदा ॥ प्रायः स्वाश्रयनाशाय । ज-
वेह्ववणवेत्खलः ॥ ४ ॥ प्रजापीननजातेन । खजाते नार्चयन् छिजान् ॥ चक्रे क्रतूनसौ शू-
रा-दृष्टागैस्त्वेव हि तादृशाः ॥ ५ ॥ जद्रायाः सोदरोऽन्येद्यु-स्तत्रोद्यानं समागतः ॥ श्रीकालि-
कगुरुः श्राद्धै-र्भजे नृत्यैरिव प्रभुः ॥ ६ ॥ जद्रयानुदिनं प्रेय-माणः शमदमातुलं ॥ मातुलं
तमुपतस्थौ । दत्तोऽप्याह्लादवर्जितः ॥ ७ ॥ सर्वसाधारणं व्याख्या--वचो मेघाबुवद्गुरोः ॥
पीत्वा दत्तोऽवदकुळो । यागावां ब्रूहि किं फलं ॥ ८ ॥ विरोधजीरुणाजाणि । गुरुणागमशालि-
ना वत्स पृच्छसि धर्मं चे-द्धर्मः स्याज्जीवरक्षया ॥ ९ ॥ ब्रूहि यद्गफलं ताव-दिति तेभोदिते

पुनः ॥ सूरिरूचे न हिंसा स्यात् । कदाप्यायतिमुदरा ॥ १० ॥ दत्तोऽथ साह साक्षेप-मा-
 नार्थं बधिरोऽसि किं ॥ यत्पृष्ठः सैधवं वर्त्म । वक्षि माखवपक्रतिं ॥ ११ ॥ फलं पृष्ठामि या-
 गानां । द्रुपे हिंसाममुदरां ॥ जानासि तद् द्रुतं ब्रूहि । नो चेत्पाखंरुमुखज ॥ १२ ॥ निज-
 प्राणान् पणीकृत्य । धैर्यमाखंरुय सूरिणा ॥ अत्रादिसत्यमेवेति । यज्ञानां नरकाः फलं ॥ १३ ॥
 अथ दत्तोऽबदत्कोऽन्न । प्रलयः सूरिरालपत् ॥ त्वं श्वन्निर्जकितः कुञ्च्यां । पश्यसे सतमेऽह-
 नि ॥ १४ ॥ कोऽत्रापि प्रलयो दत्ते-नेति पृष्ठो गुरुर्जगी ॥ दिने तत्रैव तेऽकस्मा-न्मुखे विष्टा
 पतिष्यति ॥ १५ ॥ अथ स्वियद्वलाटेन । रोषारुणदशा चृशं ॥ दत्तेनात्रादि सूरिऽद्रः । कथं
 त्वं तु विपत्स्यसे ॥ १६ ॥ समाधिर्नैव मर्तासि । गंतासि द्यां मृतोऽप्यहं ॥ इत्युक्ते गुरुणा
 दत्तः । समुत्तस्थौ सहुंकृतिः ॥ १७ ॥ रुद्ध्वा निजजटैः सूरिं । दत्तः स्वगृहमागतः ॥ पावयन्न-
 गरीरथ्या । निक्षीयास्यात् समाधिना ॥ १८ ॥ मतिमोहेन मन्वानः । सप्तमं पष्टमप्यहः ॥ कु-
 र्वे शांतिकमाचार्या-सुचिरथेति निर्ययौ ॥ १९ ॥ दत्तदुर्ध्वचनिर्विण्णै-स्तदानीं मूलमंत्रिभिः ॥
 आकृत्य पंजराद्राल्ये । जितशत्रुन्यवेक्ष्यत ॥ २० ॥ तदैको मांस्त्रिकः पुर्वी । विशन् वेगातुरो

व्यधात् ॥ मार्ग एव मनोत्सर्ग । जीतः पुण्यैः प्यधत्त च ॥ २१ ॥ सैव वाजिह्वरोरिक्ताता ।
 दत्तस्य पथि गवतः ॥ विपद्यता पयःकुण्ड-इव विष्टा मुखेऽविशत् ॥ २२ ॥ चमत्कृतस्तदास्वा-
 दा-द्विपादकनुपाननः ॥ विज्ञाय तद्दिनं यष्टं । दत्तः पश्चान्न्यवर्तत ॥ २३ ॥ अस्मन्मन्त्रोऽमु-
 नाद्यापि । नाज्ञायतीति स मन्त्रिजिः ॥ गृहमप्रविशन्नैव । यद्धन्ना भूमिशुजेऽर्पितः ॥ २४ ॥ भू-
 पः प्राप्नोदयः सूर्य । इव पापक्षपाल्ये ॥ दत्तनामतमः कुन्ध्यां । गिरिदर्यामित्राक्षिपत् ॥ २५ ॥
 अधोऽग्नौ ज्वालिते कुन्ध्यां । मुक्ताः श्वानः कुधातुराः ॥ दत्तं कदर्थयामासुः । क स्वाभिद्रो-
 हिणः सुखं ॥ २६ ॥ अथ श्रीकालिकाचार्यो । जितशत्रुमहीपुजा ॥ पूज्यतेऽस्य प्रतिदिनं ।
 न ह्यसौ गुणमत्सरी ॥ २७ ॥ कालिकार्यगुरुणा यथा वचः । सत्यमेव जगदे विपद्यपि ॥ तद्-
 देव सुकृतार्थिजिः परैः । सुनृतं वचनमुच्यतां तदा ॥ २८ ॥ इत्युपदेशचिन्तामणिवृत्तौ का-
 लिकाचार्यकथा ॥ एवं वाग्गुप्तिमुक्त्वाथ कायगुप्तिमाह—

॥ मूलम् ॥—कायं तु निरुन्निज्ज्ञा । उस्तगोष्ठासण्तरेण वा ॥ कज्जो व पयद्वृत्तो । प-
 ए पए चितए जयणं ॥ १ ॥ व्याख्या—साधुस्तर्गेण कायोत्सर्गेण, आसनांतरेण वा पद्मा-

दिना कायं शरीरं संध्याद्विश्वेष्टं कुर्यात्. न हि सर्वकालं निश्चष्ट्वे निर्वाह इति कायगुतेर्वि-
ध्यंतरमाह—कार्यं गमनशयनादिकं प्रयोजने जाते प्रवर्तयन् शरीरं, पदे पदे मा मम श-
रीरेण कोऽपि जीवोऽवधीदित्येवंरूपां यतनां चिंतयेत् ॥ ७ ॥ यतनारहितस्य दोषमाह—

॥ मूलम् ॥—गमणद्व्याणनिसीयण-तुयट्ठणगहण निमिरणाइसु ॥ कायं असंवरंतो ।
तल्लं पि विराहलं होइ ॥ ८ ॥ व्याख्या—गमनं प्रतीतं, स्थानं ऊर्ध्वस्थानेन, निषीदगमु-
पवेशनं, त्वगवर्तनं स्वपनं, ग्रहणं दंरुकादेरादानं, स्रुजनं तस्यैव निक्षेपणं, आदिशब्दान्नोज-
नभाषणादिपरिग्रहः. एषु स्थानेषु कायमसंघृण्वन् अयतनया चालयन् यस्मानपि प्रस्तावा-
जीवनिकायानां विराभको जवति. तत्रायतनया गमनादिकं कुर्वतः सच्चित्ततृणादिमर्दमात्पृ-
थ्वीकायस्य, जलजानलोननादप्कायस्य, साग्निकमलातं स्पृशतोऽग्निकायस्य 'तेजवाजसह-
गते' इति वचनाद्वायुकायस्य, हरिदादिसंघट्टाहृतस्य. संसक्तस्थानाथवर्जनात्रसकायस्यापि
विराधनाऽनुपयुक्तस्य जावनीया. ॥ ८ ॥ अथ कायगुतो दष्टांतमाह—

॥ मूलम् ॥—जमिंमंजिचिन्तं । म्दमं वज्जाउहो गिउ पमिं ॥ गिरिअंने थि-

रदेहो । जइज्ज तेणणुमाणेण ॥ ए ॥ व्याख्या—गाथार्थ. स्पष्ट, जात्रार्थस्य—स वज्रायु-
धस्तीर्थकरजीवत्वाद्दिशिष्टवलुक्तो वर्ष कायोत्तरसर्गेण तस्थिगान्, न च तथा परे हीनसंहन-
नाः स्यातुं शक्ताः, तथापि तदनुसारेण यतितव्यं. सत्यां शक्तौ प्रत्यहं घटिकां मुहूर्ते वा का-
योत्सर्गादिना स्थिरदेहेन जाव्यमित्यर्थः. ॥ ए ॥ वज्रायुधकथा तु लेशतो जाड्यते ॥ अथ

वज्रायुधकथा—

जंबूद्वीपे प्राग्विदेह-मंरुने श्रीसमुच्चये ॥ विजये मंगलावत्या-मस्ति पू रत्नसंचया ॥
॥ १ ॥ जगत्केमंकरस्तत्र । राजा केमंकरोऽजनि ॥ जिनस्य जनिता यम्य । नमस्या नाकि-
चिर्न कैः ॥ २ ॥ तस्याभूज्जलमादायां । पत्न्यां वज्रायुधानिधः ॥ सुतश्चतुर्दशस्वप्न-सूचि-
ताद्भुतवैजव. ॥ ३ ॥ श्रीशांतिनाथजीवत्वा-दत्यद्भुतगुणाकरः ॥ सोऽध्यापितकलः काले ।
जनकेन व्यवाहृत ॥ ४ ॥ पुत्रे यूनि क्षमाचारं । न्यस्य राज्योचितं नृपः ॥ स्वय दधौ क्ष-
माचारं । सर्वज्ञसंयमोचितं ॥ ५ ॥ अचिरात्प्राप्तकैवल्यः । समासाद्यार्हती श्रियं ॥ विहरन्
बोधयामास । केमंकरजिनो जनान् ॥ ६ ॥ साधिताशेषविजयो । विजयोर्जितदोर्युगः ॥

वज्रायुध इव स्वर्गे । चक्री वज्रायुधोऽजवत् ॥ ७ ॥ अन्यदोद्यानमायांतं । चक्री तं धर्मच-
 क्रिणं ॥ यद्वेदेऽवस्थितं देव-निर्मिते देशनालये ॥ ८ ॥ चक्री चिक्रीमिषुमुक्ति-वध्वा श्रुत-
 जिनोदितः ॥ राज्यं न्यवेशयत्युत्रे । सहस्रायुधनामनि ॥ ९ ॥ चतुःसहस्रा भूपानां । सत-
 शया तनूरुहां ॥ संहितः स्वहितार्थेऽप । प्रभुपाश्र्वेऽग्रहीद्धृतं ॥ १० ॥ अधीतसूत्रो वसुधा-
 वलये विहरन्नसौ ॥ विशिष्टध्यानसंधान-मनाः सिद्धगिरिं ययौ ॥ ११ ॥ तत्र सर्वोणिषु स्व-
 क-वैरो वैरोचनानिधे ॥ स्तंभे प्रतिमया तस्थौ । महर्षिर्वर्षमानया ॥ १२ ॥ इतश्चास्य भग-
 वतो-ऽनतारेऽमिततेजसः ॥ त्रिष्टय्यालकस्यासी-दश्वग्रीवो महारिपुः ॥ १३ ॥ तस्याभूतां
 मणिकुंज-मणिकेतू तनूरुहां ॥ तौ जवान् भूरिशो ब्रान्त्वा । तपोऽङ्गानं वितेनतुः ॥ १४ ॥
 प्राप्तौ तेनासुरीं योनिं । पर्वते तत्र तं मुनिं ॥ प्रतिमास्थितमालोक्य । प्राग्वैरोह्यासमापतुः ॥
 ॥ १५ ॥ ततस्तावत्सकारुण्यौ । परमाधर्मिकाग्रिणः ॥ सिंहेऽजफणिनां रूपदुद्रुवतुर्मुनिं ॥ १६ ॥
 अक्षोर्जं वीक्ष्य तं रक्षो-रूपं कृत्वाद्दहसिनौ ॥ निर्यज्ज्वालाकारास्त्रा-क्रौन्धौ भापयतःस्म तौ
 ॥ १७ ॥ तथाप्यव्यथिते तस्मि-न्मृत्यौ निष्काणद्धिपो ॥ उपसर्गंतरं कर्तुं । यावदप्रावर्तन्ता-

निभो ॥ १७ ॥ तावत्त्रिदशराजस्य । बध्नः क्षेमकरं । जन ॥ वंदित्वा वल्लितास्तेन । पथाला-
 कंतं तं मुनिं ॥ १८ ॥ निजनेश्चल्यतः शैल-स्तंजं स प्रतिपद्यन् ॥ नवछिंदे जत्रत्येव । मु-
 निरेष नमस्कृतः ॥ १९ ॥ एवं विजावयंत्यस्ता । दिव्याजरणासुराः ॥ मुनिमानंतुमानंदा-
 न्निरेर्मोलाववातरन् ॥ २० ॥ वीक्ष्य ता अकृतालोका । आयांतीर्दीपिका इव ॥ नेशतुर्ध्वा-
 तनाशंतौ । दैत्यो सम्यग्दृगप्रियो ॥ २१ ॥ प्रीत्या प्रणम्य हुतित-देहाश्चापलता इव ॥ क-
 पेः पुरः पुरुहूत-प्रिया नाढ्यं वित्तेनिरे ॥ २२ ॥ योजितांजलयः सर्वाः । स्तुत्वा सत्त्वाधिकं
 मुनिं ॥ पुण्याढ्यं मन्यमानाः स्वं । ताः स्वस्थानं प्रपेदिरे ॥ २३ ॥ वज्रायुधोऽपि जगवान् । न-
 गमूर्ध्नि वरसरं ॥ स्थित्वा पूर्णप्रतिज्ञोऽथ । विजहे वसुधातले ॥ २४ ॥ यदि मृदुलशरीरो
 वरसरं वज्रसाधुः । शिखरिशिरसि कायोत्सर्गमेवं व्यधत् ॥ तदिह बहुलसत्त्वाः साधवोऽन्ये-
 ऽपि हूरी-कृतदुरितसमूहे तत्र तन्वंतु यत्नं ॥ २५ ॥ इत्युपदेशचिंतामणिवृत्तौ वज्रायुधक-
 था ॥ तदेवमुक्ता काययुतिः, तदुक्तौ चोक्तास्तिष्ठोऽपि गुप्तयः, तद्गणने च जणितः सप्तद-
 शापि संगमज्ञेदाः ॥ अथ प्राप्तसर्वविरतिरित्येषामाश्रयणीयो जवति, तान् गुणानाह—

॥ मूलम् ॥—चिद्वन्ति शुम्कुले गुरु-जणमि न हु चोइयावि कुप्यन्ति ॥ उरसासाइं मु-
 नु । करन्ति गुरुसस्त्रियं सवं ॥ १० ॥ व्याख्या—इह साधव इति कर्तृपदं सर्वत्राप्रयुक्तमपि
 गम्यते. बहुवचनं च गणवासित्वेन आचार्योपाध्यायादिवैचित्र्यङ्गापनार्थं. तन्नेते गुणाः प्रा-
 यः स्यविरकदपापेक्षा इति प्रतिपत्तव्यं. साधवो गुरुणां कुलं साधुसंतानरूपं तत्र तिष्ठन्ति.
 ज्ञानादिलाजहेतुत्वात्, उक्तं च विशेषावश्यकं-नाणस्स होइ जागी । थिरयउं दंसणे च-
 रिचे य ॥ धन्ना आवकहाए । गुरुकुलवासं न मुंचन्ति ॥ १ ॥ तीक्ष्णवचनादिना नोदिता
 अपि गुरुजने न कुप्यन्ति. यदाह-गुरवस्ताक्यन्तोऽपि । जवन्ति हितहेतवः ॥ घर्पयन्नपि र-
 तस्य । तेजसे मणिकारकः ॥ १ ॥ तथोन्नवासादिकं मुक्त्वा सवं कर्तव्यं गुरुसाक्षिकं
 कुर्वन्ति. आदिग्रहणादन्याप्युभवासतुल्यं मेपोन्मेपादिकमल्पकार्यं गुर्वदिशं विनापि कुर्व-
 तीति ज्ञावः. ननु ये साधवो गुरुन्यो दूरदेशस्थास्ते कथं सवं गुरुसाक्षिकं कुर्वन्तीत्यु-
 च्यते. तेऽपि गुरुं स्थापयित्वा तत्पुरः सामाचार्यं प्रयुज्यते. उक्तं चोधनियुक्तो-संविग्गसन्नि-
 मद्ग-अहस्पद्वाणेसु भोइयघरेसु ॥ ठवणा आयरियस्सउं । सामायारीपउंजणया ॥ १ ॥

मुनयो हि दंष्ट्रिकादिकमप्याचार्ये कल्पयन्ति, निरावाधप्रदेशोऽयं ममाचार्य इति, तस्य चां-
 मतः सकलां चक्रालसामाचार्यं प्रयुक्त इति. तथा—

॥ मूलम् ॥—यासत्यपरिचयं परि-वर्यति वज्जति तद् अणाययणं ॥ न चरति य अ-
 द्विगरणं । अज्जियलाभं न पुंजति ॥ ११ ॥ व्याख्या—ज्ञानादिगुणेष्व्यः पार्श्वे पृथक् तिष्ठ-
 तीति पार्श्वस्थाः, एकग्रहणे तज्जातीयस्यापि ग्रहणमिति न्यायादवसन्नादयोऽप्यत्र प्राप्ताः. त-
 न्नावसीदंतिस्म क्रियाशेषिष्ठ्यान्मोक्षमार्गश्रान्ता इवावसन्नाः. तथा कुत्सितं ज्ञानादित्रयविरा-
 धकं शीलं स्वप्नावो येषां ते कुशीलाः. तथा संविद्यासंविग्नसंसर्गाद्गुणैर्दोषैश्च. तद्भावे संस-
 र्जतिस्मेति संसर्गाः. तथा यथा यथाकथंनिदागमनिरपेक्षः सर्वकार्येषु तदोऽभिप्रायो येषां
 ते यथातन्दाः. एतैः सह परिचयमात्रापादिकं संस्तवं परित्यजति. उक्तं च—आलावो संवा-
 सो । विसंतो संयवो पसंगोय ॥ हीणायारोहिं समं । सवज्जिणेदेहिं पक्किकुट्ठो ॥ १ ॥ अप-
 वादस्तु पर्यायादिजिः कारणैः पार्श्वस्थादिजिरपि सहात्रापादिकं कुर्वतामपि न दोषः, यदा-
 गमः—वायाइनमुक्कारो । इत्युस्सेहो य सीसनमणं च ॥ संपुहणत्थणं श्रोत वंदणं वंदणं या-

वि ॥ १ ॥ परिचाय पसिपुरिसं । खितं कालं च आशमं नाञ्जं ॥ कारणजाए जाए । जहा-
 रिहं जसल जं जोगं ॥ २ ॥ तथा नजः कुत्सार्यत्वात् कुत्सितमायतनं पार्श्वस्थादिप्रतिबद्धं
 स्त्रीपश्चादियुक्तं वा स्थानं परतीर्थे वा, यत्र स्त्रियानां ज्ञानादयो गुणा हीयन्ते तच्छर्जयन्ति.
 अपवादस्तस्तु अन्यस्थानकालाज्जे तत्रापि यतनया तिष्ठतीति. तथाधिकः क्रियते संसारोऽने-
 नेत्यधिकरणं, उपशमितकलहवर्धनं वचो न वदन्ति, चरुगन्ध वादयन्त्यपि. उक्तं च—“जेण
 पदं पज्जोसवणाञ्जं अहिगणं चयइ, ते णं निज्जुहियवे सिया” . तयार्यिकाणां साध्वीनां
 साजं तदानीतमशनादीत्यर्थः, न चुंजते, तासु दानम्येवानुज्ञातत्वात्. अनेन न्तुर्जमी सू-
 चिता. यत्पंचकल्पप्राण्यं—संविगसंजयाणं । दिज्जइ वीटइय पढमजंगो य ॥ सजइवग्गे दि-
 ज्जइ । नवि विप्पइ कारणे वीठ ॥ १ ॥ गिहिअन्नतिस्थियाणं । नत्रि दिज्जइ विप्पइ य नये-
 रं च ॥ नवि दिज्जइ नवि विप्पइ । पासत्थाईण सवेवि ॥ २ ॥ अपवादस्तु ग्लानत्वादो का-
 ये साधुशरिकराजावे आर्यिका लाजमपि चुंजतेऽशिकापुत्रवत् ॥ ११ ॥ तथा—

॥ मत्तम ॥—सीयन्ति नात्रागम । अत्रगाय विडि ३ = मत्तम ॥ १८

अत्र । कुम्भक्यकंदप्पहासोह ॥ १२ ॥ व्याख्या—आपत्सु गेगात्रात्रदुर्जिकादिषु, हा अथ
 कथं निर्बहिष्याम इति न सीदति न ग्लायति. तथा प्रमादस्यानुपयुक्ततारूयस्यावकाशे न
 ददति. तथा कौकुब्धं चांरुचेष्टा, कंदर्पानुविद्धाः कथा अपि कंदर्पः, हास्यव्यंजिकाश्च कथा
 अपि हास्यं, एतैरन्य श्रोतारं न विस्मापयंति, यथा श्रुतया श्रोतॄणां कंदर्पः प्रसर्पति, हा-
 स्यं च समुन्मीलति, तां कथां न कथयंतीत्यर्थः. उक्तं च—कंदर्पकुम्भक्यहाहि । तह सीलसहा-
 त्रहसणविगहाहि ॥ निम्हावंतो य परं । कंदर्पनावणे कुण्ड ॥ १ ॥ १२ ॥ किंच—

॥ मूलम् ॥—पावसूयाणि न सिक्कंति । जाणमाणावि नो पडंजंति ॥ तेइत्थजोइजो-
 इत्त-रसथंजणमंतंतंताइं ॥ १३ ॥ व्याख्या—पापश्रुतान्येकोनत्रिंशद्भेदानि, उक्तं च—अह-
 निमिसंगाइं । दिवुपायंतल्लिक्कजोमं च ॥ अंगं सरलक्कणवंज-णं च तिविहं पुणेक्किक्कं ॥ १४ ॥
 सुत्तं वित्ती तह वित्ति य च । पावसुयमिगणतीसविहं ॥ गंधवनद्वत्थु । आउंधणवेयसंयु-
 त्तं ॥ २ ॥ एतानि न शिक्कंते नाज्यस्यंते. अपवादतस्तु संघकार्ये शिक्षंते. तथा जानंतोऽपि
 न प्रयुजंते चैकित्सादिकं. तत्र चिकित्सायाः कर्म चैकित्स्यं वैद्यकं. योगाः पादलेपाद्याः,

उयोत्तिपं निमित्तं, रसः पीतादिधातुः, अंजनं अटस्थीकरणादि, मंत्रा गारुकाद्याः, तंत्राणि
 कार्मणादीनि, आदिशब्दत्वात्तुकभृतिकर्मदयः. उक्तं च-जोइसनिमित्तअस्कर-स्कोउ य
 आपसभूइकम्ममेहिं ॥ करणानुमोयणेहिं य । माहुस्स तवक्खउ द्दोइ ॥ १ ॥ अपवादतस्तु
 तीर्थप्रज्ञावनार्थं प्रयुञ्जाना अपि प्रज्ञावका एव श्रीकाविकार्यवत्. ॥ १३ ॥ अन्यच्च —

॥ मूत्रम् ॥ — सोढंति वत्ससिद्धाः । इत्थेन य विही विरुजंति ॥ निचं संविगमणा । व-
 ज्जोति अकालसज्जायं ॥ १४ ॥ व्याख्या — ब्रह्मशय्यादिदूषणानि शोधयंति टालयंतीत्यर्थः. इह
 ब्रह्मं त्रिधा, एकैन्द्रियविकलैन्द्रियपञ्चैन्द्रियावयवत्वात् तत्रायं कार्पासिकादि, द्वितीयं कौशेयकादि.
 तृतीयं तूष्णींदिमयं, एतेषु कौशेयकादिकंकारण एव ग्राह्यं. एतदपि जघन्यमध्यमोत्कृष्टजैदास्पत्येकं
 त्रिधा. तत्र जघन्यं मुखपोंतिकायं, मध्यमं चोलपट्टायं, उत्कृष्टं प्रच्छदार्दि. एतदपि पुनः प्रत्येकं
 यथाकृताल्पबहुपरिकर्मजैदातृत्रिधा. एषु आद्यायाभावेऽश्रेतनमश्रेतनं ग्राह्यं. ब्रह्मस्य च दूषणा-
 नि प्राय आहारदूषणतुल्यानि, आहारदोषाश्च पुरतो वदयंते, ततस्तदोषा अपि ततोऽवसेयाः.
 सामान्यतस्तु — जं न तयद्वा कीयं । नेव वुअं नेव गहियमग्नेहिं ॥ आहरुपामिच्चं व — ज्जिऊणं जं

कल्पए वत्थं ॥ १ ॥ किंच-वर्षाकाले वस्त्रं न ग्राह्य, वर्षानंतरं च तत्र क्षेत्र मासद्वयं यावत्,
यत्पंचकल्पजाढ्यं-वत्थाईणं गह्वरं । नाणुन्नायं तु होइ वासासु ॥ वासाईण परेणं । दुमासे
अग्नेसु गिह्मन्ति ॥ १ ॥ शय्या वसतिः, सापि दोषरहितैव ग्राह्या, यदाह-मूत्ररगुणमुच्छं ।
धीपसुपंरगविविज्जियं वसहिं ॥ सेविज्ज सबकल्लं । विवज्जिउं हंति दोसाउं ॥ १ ॥ तत्रामी
मूलगुणाः-पिड्डीवंसं दो धा-रण्णं चत्तारि मूत्रवेलीउं ॥ मूलगुणे हुववेया । एसाउं अद्दा-
गमा वसही ॥ १ ॥ व्याख्या--पृष्ठवंशो मध्यचलकः, द्वे धारिण्यो बृहद्बल्यौ, यत्प्रतिष्ठोऽसा-
वेव, चत्तल्लो मूलचल्यौ, याश्चतुर्षु शृङ्गाश्चतुर्षु ध्रियते. एते सप्तापि मूलगुणाः, शेषाः स्तंभ-
जित्यादय उत्तरगुणाः, एतैः शुक्ला वसतिर्ग्राह्या. अन्ये चामी वसतिदोषाः-कालाङ्कं तु च-
ट्ठाणा-आभिकंतअणजिकंता य॥ वज्जाय महावजा । सावज्ज महप्प किरिया य ॥ २ ॥ (कालाति-
क्रांता, उपस्थापना, अजिक्रांता, अनजिक्रांता, वज्र्या, महावज्र्या, सावद्या, महासावद्या,
अल्पक्रिया चेति नव वसतिदोषाः.) ऋतुवर्द्धे वर्षासु वा यत्र वसतौ स्थितास्तत्रैव मासे
चातुर्मासिके वा पूर्णेऽपि तिष्ठतां कालातिक्रांता । ऋतुवर्द्धे यत्र मासकल्पः कृतस्तत्रैव द्वौ

मासौ वर्षासु यत्र चातुर्मासी स्थितास्तत्र चाष्टौ मासानपरिहृत्य पुनः समागच्छतामुपस्थाना २.
यावदर्थिकार्थं कृता श्रव्या, सा यद्यन्यैश्चरकादिपाल्लंक्रिर्निर्गृहस्थैर्वा युक्ता भवति, तदनंतरं च
संयता आयाति तदजिक्तांता ३. सेवान्यैरपरिचुक्ता सती साधुजिः सेव्यमानाऽनजिक्तांता ४.
तथा आत्मार्यं कृता साधुभ्यो दत्त्वा स्वार्थमन्यां कुर्वतो गृहस्थस्य वक्ष्येति ५. तथा पाल्लंक्रिनामर्था-
य कृता महावर्षार्थं ६. पंचानां श्रमणानामर्थाय कृता सावया ७. साधूनामेवार्थाय कृता महासाव-
या ८. या पुनरेतद्दोषाष्टकवर्जिता साह्यक्रिया शुद्धेत्यर्थः ९. आदिशब्दात्पात्रकादिपरिग्रहः. पा-
त्रमप्येकैन्द्रियविकलैर्द्रियपंचैन्द्रियभेदात् त्रिधा. तत्रैकैन्द्रियावयवजं तुंवकादि, विकलैर्द्रियदेहजं
शंखशुक्लादि. पंचैन्द्रियदेहजं कुतुपदंतशृंगपात्रादि. अत्रौघतः प्रथममेव ग्राह्यं. तदपि तुंवकदा-
रुमृत्तिकारूपत्वात् त्रिधा. तदपि प्रत्येकं जघन्यादिभेदात् त्रिधा. तत्र जघन्यमुदंचकादि, म-
ध्यमं मात्रकं, उत्कृष्टं पतद्ग्रहः. पुनरप्येकैकं त्रिधा, यथाकृताह्यचहुपरिकर्मभेदात्. पूर्वपूर्-
वभावे चेहोत्तरं ग्राह्यं. द्वितीयपदे शुद्धाऽलाभेऽशुद्धमपि पंचकपरिहान्या गृह्णाति. उक्तं च-
“सोदंतो य इमे तद् जहृज्ज सन्नत्थ पणगहाणीएत्ति” तथा न च मिथः परस्परं विरुध्यं-

ते कलहायंते प्रीत्या निर्वहंतोत्यथः. यदागमः—जइ
 ईक्षमाणजिमिया । गिहिणोवि यदीह
 मित्तिया हुंति ॥ जिणवयणवहिंजुया । धम्मं पुणं
 अयाणंता ॥ १ ॥ किं पुण जगजीवसु-
 हा-वहेण संजुजिऊण समणेणं ॥ सक्काह इक्कुमिक्को ।
 वीउं विवरखिउं देहो ॥ २ ॥ तथा
 नित्यं संविग्नमनसो मोक्षाभिलाषिणो विरक्तत्वात् यो
 यस्य श्रुतस्य पठनपरावर्त्तनादियोग्यः
 कालः. यथा कालिकस्योत्तराध्यायनादेः स्वाध्यायिकवर्जं
 दिवसनिशाप्रथमचरमपरौरुष्यौ, उक्ता-
 लिक्तस्य तु दशवेकालिकादेः “संजमघाउं १
 प्याए २ । सादिवे ३ वग्गुहे य ४ सारीरे ५”
 इति पंचविधास्वाध्यायिकवर्जं कालवेलावर्जं च
 सर्वमध्यहोरात्रं पठितुं कालः, तच्छ्यतिरि-
 क्तस्त्वतालः, तस्मिन्नकाले स्वाध्यायं वर्जयंति. ॥ १४ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—वर्जंति निच्चवासं । सिजायराय
 नियय पिंडे उ ॥ उमगाववायविऊ ।
 अणद्धे दिक्कंतिन कयावि ॥ १५ ॥ व्याख्या—
 एकदेशे नित्यवासं वर्जयंति, उक्तं च—पन्निद्रं
 धो बहुअत्तं । न जणुवयारो न देसविन्नाए ॥
 नाणाईण अबुद्धी । दोसा अबिहारपक्कंमि
 ॥ १ ॥ जो गालयं समत्थो । सूरादारप्प
 जिक्खवेलं जा ॥ बिहरउ एत्थो सपर-
 क्रमो य नो

विहरइ तेण परं ॥ ३ ॥ अपवादतस्तु यतनया चिरमप्येकक्षेत्रे वसतां न दोषः- यदाह-पं
 नसमिया त्रिगुत्ता । उज्जुत्ता संयमे तवे चरणे ॥ वाससयंपि वसंता । मुणिणो आराहणा
 न्नणिया ॥ १ ॥ तथा पिकुशब्दस्य सर्वत्र संबंधात्- शय्यातरपिकं, राजपिकं, नियतपिकं च
 वर्जयंति. तत्र शय्याया आश्रयदानेन तरति संसाराब्धिमिति शय्यातर उपाश्रयदाता गृह-
 स्थः, तस्य पिकुः शय्यातरपिकः. तत्रेयं सामाचारी-यस्मिन्नाश्रये स्थिताः साधवस्तस्य यथेकः
 प्रभुस्तदा तमेव, वह्वश्च चेतप्रजयस्तदा सति निवहिं सर्वानपि, अनिवहिं तु परिपाठ्या.ए-
 कं वर्जयंति, तदुत्तमशानादिद्वादशकं न गृह्णंतीत्यर्थः. यदाह-असणाइया चञ्चरो । पाजंठ-
 णवयपत्तं वल्लयं ॥ सूइचुरं कन्नसोहण-नहरणिया सागरियपिको ॥ १ ॥ तृणादिकं तु
 गृह्णंत्येव. यदाह-तण्णगल्लव्वारमल्लग-सिज्जासंयारपीढ्ढेस्वाइं ॥ सिज्जांयरस्स पिको । न होइ
 सेहो य सोवहिं ॥ १ ॥ यदा चाक्षयसंकीर्णतया जित्तोपाश्रयेषु वसंति, तदापि सर्वान् व-
 र्जयितुमक्षमा आचार्याः शय्यातरं वर्जयंत्येव. स च शय्यातरो लिंगमात्रधारिणोऽपि वर्ज्यः.
 अहंस्त्रिपिद्धतादिदोषपटुत्वात्. यदाह-लिंगत्थस्स उ वल्लो । तं परिहरउव्व जुंजउ ववि ॥

जुत्तस्स अजुत्तस्स व । रत्तात्तणो तत्थ दिठ्ठो ॥ १ ॥ अयं च प्रातरावश्यके कृते स्वापे वा
 विहिते जवति, नान्यथा. उक्तं च-जइ जगंति सुविहिंया । करंति आवस्सयं च अत्तरथ ॥
 सिंजायरो न होई । सुत्ते व कएथ सो होइ ॥ १ ॥ निर्गमनकाशदेकदिनातिक्रमे शय्यात-
 रो जवति, "चुत्थे वज्जंतहोस्तं" इति वचनात्. विशेषश्चात्र-सूरथमणे दिण निग्गया-
 ण सूरोदये अ सागरिउ ॥ अत्थमियनिग्गयाणं । वारलज्जामाउ सागरिउ ॥ १ ॥ द्वितीय-
 पदे तु ग्दानाथाखंबनैः शय्यातरपिंक्रमपि यतनया गहूनां न दोषः उक्तं च-डुविहे गिल-
 ङ्गमि । निमंतणे दवदुल्लहे असिंवे ॥ उमोअरिय पउसे । जये अ गहणे अणुत्तायं ॥ १ ॥
 यतना चयं-तिक्खुत्तो अ सखिते । चउद्धितं मग्गिऊण गीयत्थो ॥ दवंसि दुल्लजंमि । सि-
 ज्जायसंतिण्ण गहणं ॥ १ ॥ तथा राज्ञो मूर्द्धाभिषिक्तस्य पिंको राजपिंकः, स चाष्टधा-अस-
 णाद्वया चउरो । वत्थं पायं च कंबलं चैव ॥ पाउंठणगं च तहा । अछविहो रायपिंको उ-
 ॥१॥ अयं च पूर्वपश्चिमजिनसाधूनां निषिद्धो व्याघातादिदोषसंभवत्वात्. ॥१६॥ तथाहि—
 ॥ मूलम् ॥—ईसरपचिईहं तहिं । वाघाउ खरूखो हु दाराणं ॥ दंसणसंगो गरहा ।

इयरेति न अथमायात् ॥ १७ ॥ व्याख्या—ईश्वरादिभिः प्रविशद्भिर्निर्यन्निश्च तत्र राजन्न-
 वने साधोर्व्याधातुः स्खलना स्यात्, अमंगलबुद्ध्या हननं वा स्यात्. समर्दात्पात्रप्रंगश्च.
 'लङ्घति' प्रचुरास्त्रादित्वात् लोचश्च स्यात्. उदाराणां पुंस्त्रयादीनां दर्शने संगोऽचिष्वङ्गः
 स्यात्, तथाहो राजप्रतिग्रहमप्येते न त्यजंतीति गर्हा स्यात्. इतरेषां मध्यमजिनसाधूनां
 नेते दोषाः, कुतः? अप्रमादात्. तथा इदमेनावन्मात्रमहं तुभ्यं दास्यामीत्युक्तवतो गृहस्य-
 स्वायोऽशनादिस्त्राभः स नित्यपिक्तः, वर्यश्चायमाधारुर्मादिदोषमंचवात्. यदश्वैकालिकचू-
 णिः—“नियामं नाम निययंति वुत्तं चवइ, तं तु यदा आथरेण आमंतिउं चरइ, जहा नयवं तुप्ते-
 हिं मम दिणे दिणे अणुगहो कायवो, तदा तस्स अप्पुव्वगंठत्तस्स नियामं चवइ, न तु जत्थ अ-
 ह्माचवेणं दिणे दिणे निस्का लप्पेइत्ति” तथोत्सर्गपवादविदः, तत्र सामान्येनोक्तो विधिरुत्स-
 र्गः, यथा—“वासावासं पल्लोसविथस्स निच्चत्तस्स जिवत्तुगस्स कप्पडएगं गोयरकालं गाहाव-
 इकुलं जत्ताए वा पाणाए वा निस्समित्तए वा पविसित्तए वा.” तद्वाधनाय कारणपेक्षो विशेषो-
 क्तो विधिरपवादः. यथा—“आयरियवेथापञ्चेण वा, उवज्जकायवेथावञ्चेण वा, तमस्सिगिल्लाणवे-

पापघ्नेण त्रा, सुष्ठुपण मा, सुडियाए वा अवंजण जायएणीत", एतद् द्वयं सम्भगं हात्वा उत्त-
 में उत्सर्गं, अपवादे च प्राप्तंऽपचादं, एवं उत्सर्गं त्रपचादं सेवमानो गीतार्थं आराधकश्च.
 यदाहुः—उत्सर्गो अत्रायं । आयरमाणो विराहउ होइ ॥ अत्रवाण पुण पत्ते । उत्सर्ग
 निसेवउ हवइ ॥ १ ॥ अनेकांतवादस्वरूपं हि जिनप्रवचनं. उत्सर्गेणापवादेन वा यथाधि-
 को लाजस्तथैव प्रवर्तति. उक्तं च-तम्हा सवाणुत्ता । सबनितेहो य पवयणे नरिण ॥ आ-
 यं वयं तुलित्ता । लाहाकंखिष वाणिउ ॥ २ ॥ उत्सर्गापवादविधिश्च साधुगुणेषु यथास्थानं
 जायित एव. तथाऽनलानयोग्यान् कदाचिदीक्षयंति. यदाह-अट्टारम पुरिसेसु । वीसं इरिषि-
 सु दस नपुंसेसु ॥ पद्मावणा अणरिहा । इय अणला साहिया सुत्ते ॥ १ ॥ तत्र दीक्षान-
 र्हाः पुरुषा अष्टादश, तथया-चात्ते बुद्धे नपुंसे य । जडे कीवे य वाहिए ॥ तैणे रायावगा-
 री य । उम्मत्ते य अदंसणे ॥ १ ॥ दासे दुठे य मूढे य । अणते जुंगिएइ य ॥ उवमरूए
 य नयए । सेहनिष्केमिएइ य ॥ २ ॥ तत्र सत्ताष्टौ वर्षाणि यावद्दाज्ञः, पष्टेः सप्ततेर्या वर्षे-
 न्य उपरि वृद्ध. न स्त्री वा पुमान्नपुंसकः. यः स्त्रीर्जिनिर्मन्त्रितोऽसंवृत्तां वा त्रियं दृष्ट्वा सं-

जातकामात्रिलापो वेदोदयमधिसोढुं न शक्नोति स ह्नीवः. अरुस्तु त्रिधा. जापया शरीरे-
 ण क्रियया च. जापाजकोऽपि त्रिधा, जलमूकः, मन्मनमूकः, एलकमूकश्च. यो जलमग्न इ-
 व दुरुनुमायमानो वक्ति स जलमूकः. यस्य तु वदतः खल्यमानमिव वचः स्वदति स मन्म-
 नमूकः. य एवंलक इवाव्यक्तं मूकतया शब्दमात्रमिव करोति, स एलकमूकः. पथि भिक्षा-
 टने वंदनाविषु चातिस्थूलतयाऽशक्तः शरीरजकः. क्रियां प्रतिक्रमणप्रत्युपेक्षणादिकां पुनः
 पुनरुपदिश्यमानामपि जरुतया यो ग्रहीतुं न शक्तः स क्रियाजडः. कुष्ठजगंदरादिरोगैर्ग्रस्तो
 व्याधितः. क्वात्रग्वननमार्गपातनादिचौर्यनिरतः स्तेनः. श्रीगृहांतः पुरनृपदेहतः पुत्रादिजोहृक्-
 द्राजापकारी. यक्षादिना महामोहेन वा वैकल्यं नीत उन्मत्तः. अधस्त्यानधिनिजोदयवांश्चा-
 दर्शनः. दासेति, गृहदास्या जातोऽर्थादिना वा क्रीतः, कृणार्थं वा धृतो दासः. दुष्टो द्वि-
 धा, कपायदुष्टो विषयदुष्टश्च. तत्र सर्पपन्नर्जिकाजिनिविष्टसाध्यादिव दुत्कटकपायः कपायदु-
 ष्टः. अतीवयोषिदादिषु गृहो विषयदुष्टः. अज्ञानाद्बह्वयगून्यो मूढः. कृणार्तिः प्रतीतः. जा-
 तेकर्मशरीरादिभिर्दूषितो जुंगितः. तत्र मातंगकोलिकमूर्चिकादयोऽस्पृश्या जातिजुंगिताः.

नखकालनयोकारं कवागुरिकत्वादिनिश्चयकर्मकारिणः कर्मजुगिताः. करचरणकणार्धिवर्जिताः
शरीरजुगिताः. अर्थार्थं विद्यार्थं वा इयंति दिनानि त्वदीयोऽहमित्येवं येनात्मनः परायत्त-
ता कृता स्यात् सोऽववर्द्धः. रूपकादिमात्रया चृत्यो धनिनामादेशकरणाय प्रवृत्तो जृतकः. शि-
ष्यस्य दीक्षितुमिष्टस्य निस्फेटिकाऽपहरणं शिष्यनिस्फेटिका. उपलक्षणमिदं, मातृपित्रादि-
निरप्यननुज्ञातस्य. इत्यष्टादशगुरुरपेयु दीक्षाऽनर्हा. एतान् दीक्षयतः शासनोद्वाहसंयमात्म-
विराधनादयो दोषाः. कारणे तु केषांचिदेषु दीक्षानुज्ञातैर् वैरस्वाम्यादिवत्. एत एव दोषाः
पुत्रीणामपि वाच्याः. गुर्विणी बालवत्सा चेति द्वौ पुनरधिकौ, तेन तासां विंशतिर्दोषाः, उक्तं
च—इय अष्टारस ज्ञेया । पुरिसस्त तहस्थियाए तह चेव ॥ गुर्विणी बालवत्सा । दुन्नि
इमे हुंति अत्रेवि ॥ १ ॥ नपुंसकस्य तु योक्तव्यं ज्ञेया आगमेऽनिहिताः, तेषु दश सर्वथा
दीक्षाऽनर्हा अतिसंक्लिष्टत्वात्. ते चामी-पक्षे वाइए कीत्रे । कुंभी ईसालुयत्तिय ॥ सोणी
तक्कम्मसेवी य । पस्सिया पस्सिएइया ॥ १ ॥ सोमंघिए य आसत्तो । दस एए नपुंसया ॥
संक्लिष्टत्ति साहुणं । पवावेजं अकप्पिया ॥ २ ॥ एषां स्वरूपं निशीयन्नाप्यादवसेयं. षट्

पुनः प्रव्राज्याः, तद्यथा-विद्धि चिप्पि ए चैव । मंतलं सहिठवद्वप ॥ इत्थि सत्ते देवसत्ते । पधावि-
ज नपुंसए ॥ १ ॥ आयत्तां राजांतःपुररुद्धार्थं वाढ्येऽपि वेदं दत्त्वा यस्य मुष्कौ गाढ्येते स
वर्धितकः १. यस्य तु जातमात्रस्यांगुष्ठांशुखीचिर्मृदित्वा मुष्कौ द्वाज्येते स चिप्पितः २. एवं
च कृते एतौ नपुंसकवेदोदयं प्राप्नुतः. कोऽपि मंत्रेण, कोऽप्यौषध्या, अन्यस्तु रूपेः शापा-
देवशापाच्च तदुदयं लभते, इत्येते परमपि प्राव्राज्याः. ॥ १५ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—होठ दिकारो मा वा । पुण नारीणं न वीससेति जलं ॥ संते अजसंते
वा । विसंमि को विससइ अहिणो ॥ १६ ॥ व्याख्या—स्वष्टा, अन्यद्य—

॥ मूलम् ॥—अष्टमठवद्वचं । करंति वरिसचउमासपक्केसु ॥ संजमजत्ताहेलं ।
चुंजंति न रुववलहेलं ॥ १७ ॥ व्याख्या—वर्षसमापको दिवसोऽपि वर्षे ज्येष्ठपूर्व, तत्राष्टम-
मुपवासत्रयं. चतुर्माससमापको दिवसोऽपि चतुर्मासकं चातुर्मासिकं पूर्व. तत्र षष्ठमुपवासछयं.
षष्ठसमापको दिवसोऽपि षष्ठः पाक्षिकं, तत्र चतुर्थमेकमुपवासं कुर्वति. एतत्प्रायिकीं वृत्तिमा-
श्रित्योक्तं, अन्यथा मत्यांशकौ अधिकमपि तपः संवते, अशक्तौ तु क्षीनमपि. यदपरेषु दिवसे

पुंजते, तदपि संयमयात्राहेतुः ईर्याश्रुद्विस्त्राध्यायवैयाहृत्यादिक्रिया न घासमात्रं खिन्ना । न च
दृतीति बुद्ध्या, न पुनः रूपवत्त्वेतुं, यात्राशब्दोऽत्र निर्वहार्थः ॥ १७ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—वसहिं सया त्रिविचं । संयमजुगं अहू सियं खित्तं ॥ गीयत्थं च सहायं । इच्छं-
तुवहिं अयहुमुद्धं ॥ १७ ॥ व्याख्या—इच्छंतीति क्रियायाः सर्वत्र संबंधात्, वसतिं शय्यां सदा वि-
विक्षां स्त्रीपशुपंक्तादिरहितां इच्छंति । केचन नगरग्रामाद्यं संयमयोग्यं अहू पितं च पार्श्वस्थादिजि-
रिच्छंति । संयमयोग्यता च केमादिगुणयुक्तस्यैव क्षेत्रस्य भवति । यदाह—लेमो सिवो सुजिक्को ।
अप्यप्यणो उवस्सयमणुद्धो ॥ एतो उ खित्तकप्पो । गामनगरपट्टणाइत्तो ॥ १ ॥ लेमो रुमरविरहि-
उ । रोगातिवविरहिउं सिवो होइ ॥ पउरुषणणदेसो । होइ सुजिक्को सुणेअवो ॥ २ ॥ जलुगासंख-
गसूइग । पिसुगमसगाईविरहिउं जो उ ॥ सो होइ अप्यप्यणो । अप्यअत्तावंमि थोवे
वा ॥ ३ ॥ समभूमिरेणुवज्जिय-रिउक्कमावस्सयामणुद्धायु ॥ गामनगराविय वहु-पाउगा मा-
सकप्पस्स ॥ ४ ॥ सज्जनजणो उ भवो । जहियं च मणुन्न साहुजोणीउं । तारिसउं खित्तं-
मि । समणुद्धाउं विहारो उ ॥ ५ ॥ तथा सहायं गीतार्थमागमकमिच्छंति । उक्तं च-गीयं

सुप्तं भणइ । अरथो पुण होइ तस्स वस्काणं ॥ गीएण य अरथेण यं । गीयर्थो होइ नायवो ॥ १ ॥ इदमत्र तत्त्वं-यदि सर्वेऽपि विहारिणो गीतार्था भवन्ति तदा सम्यग्पक्काः, तंदजावे-
ऽपि यं पुरस्कृत्य विहारः क्रियते स गीतार्थ एव त्रिलोक्यः, मुग्धमृगकुले कृष्णसारवत्. य-
दार्प-गीयर्थो य विहारो । बीजं गीअरथमिस्सजं जणितं ॥ इत्तो तइय विहारो । नाणुन्ना-
उं जिणवरिहिं ॥ १ ॥ तथोपधिं जोगयवन्नपात्ररूपं अयहुमूढ्यं अमहदध्यं इडंति, अन्नप्रथा
उपघातसंभवत्. ॥ १७ ॥ किंच—

॥ मूलम् ॥—पाएण लूइविची । नवकप्पविहारिणोवि पाएण ॥ पाएण अणेंगुचारी ।
निष्पन्निकम्मावि पाएण ॥ १९ ॥ व्याख्या—प्रायेण भृन्ना रूक्षेण निःस्नेहाशनेन वृत्तिः
प्राणधारणा येषां ते रूक्षवृत्तयः. “अत्रिस्काणं निविगइं गया यत्ति” वचनात्. गुरुलान-
क्षपकवालासहादीनां स्निग्धाहारेऽपि न दोष इति प्रायोद्वहं. तथा प्रायेण नवज्जिः कल्ये-
विहरंतीत्येवंशीला नवकप्पविहारिणः. तत्र क्लृप्तवृत्तकाले मासोत्क्रमे, वर्षासु च चतुर्मा-
सातिक्रमे विहरंतीति नवविहागकल्पाः. मासनां प्रायोगिकतात्पर्यकालांशः ॥

(वेन वा चिरमपि स्थातुं कल्पते. परं तदापि स्वाश्रितं कृतं नवविज्ञागैर्विभज्य प्रतिप्रति-
 मासमैकैकानो विहरंतो वर्षावासं नवमे जागे कुर्वतीति रीतिः. तथा प्रायेणानेके समुद्रि-
 ताः संतश्चरंतीत्यनेकचारिणः. यदुक्तं—एगाणियस्स दोसा । इत्थीसाणे तद्देव पन्निणिए ॥
 निक्कविसोहि महवय । तम्हा स विइज्जाए गमणं ॥१॥ पंचकट्टेऽप्युक्तं—सब्बंदहाणनिवेशणस्स
 । सधंदगह्वियभित्तस्स ॥ सब्बंदजंपिरस्स य । मा मे सत्तुवि एगामी ॥२॥ प्रायोग्रहणान्निर्विका-
 रस्य युवादेशावेकाकिनोऽपि कल्पते विहृतुं. यत्स्थानांगं—अट्ठहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरि-
 द्दइ एगद्धविहारपनिमं उवसंपज्जाणां विहरित्तए. तं जहा—सद्धीपुरिसजाए १, सच्चेपुरिसजाए
 २, मेह्वावीपुरिसजाए ३, बहुस्सुए पुरिसजाए ४, सत्तिमं ५. अत्थाहिगरणे ६, धिइमं ७, वीरियसंप-
 ज्ञे ८. इति. तथा प्रायेण निःप्रतिकर्मणः स्नानादिशुश्रूषारहिताः, प्रायोग्रहणं गुरुबालग्ला-
 नादीनां यतनया करचरणादिधावनस्यानुज्ञातत्वात्. ॥ १९ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—निचमचंचलनयणा । पसंतवयणा पसिद्धुणयणा ॥ जियमयणा मिउवय-
 णा । सवत्थवि सत्तिहियजयणा ॥ २० ॥ व्याख्या—नित्यमचंचलनयना जितेंद्रियत्वात्. शेषाणि

विशेषणानि पठितसिद्धानिः ॥२०॥ तथानेकगुणधारत्वेन साधूनामनंकोपमानयोग्यतामाह—
॥ मूलम् ॥—विरया सुदृग्गणमुखा । महियमया तारवत्त सुबहुदया ॥ ससिमेहनयर-

हा इव । रेहंते सायरसहाया ॥ २१ ॥ व्याख्या—इह प्रथमद्वितीयतुरीयवैरधिकाराया-
ताः साधव उपमेयाः तृतीयपदेन तेषामुपमानानि चंद्रादीनि ज्ञेयानि. 'रेहंतेति' शोभते.
कीदृशा इत्याह—विरमंतिस्म सावययोगेभ्य इति विरनाः, शुचीनि पवित्राणि, 'तस्य यतिर-
यणविणिजगमइयमिति' स्वमतालंबनात्, "न्यत्रेशि रत्नत्रितये जिनेन यः" इति परमता-
न्निप्रायाद्य, रत्नानि ज्ञानदर्शनचारित्राणि तैर्युता युक्ताः, तथा मथितो विद्वोन्नितोऽष्टरूपो-
ऽपि मद्गो यैस्ते मथितमदाः, तथा तारं निर्मलं वृत्तं चारित्रं येषां ते तारवृत्ताः, रत्नत्रयांतः
संगृहीतमपि यत्पुनश्चारित्रमुपात्तं, तद्भूतत्रयेऽपि चारित्रप्राधान्यग्यापनार्थं. ज्ञानदर्शनत्रया-
मपि चारित्रमंतरेण मोक्षानज्युपगमात्. तथा सुबहुदया सर्वजीनेषु हितचिंतनरूपा येषां
ते सुबहुदयाः, ततः कर्मधारयः. इह आहिसाप्रमुखमहाव्रतरूपे चारित्रे गृहीतेऽपि यत्पुनर्द-
यांप्रणं तच्चारित्रेऽपि दयासारत्वज्ञापनार्थं. तथा सादरः सोपक्रमो महत्यपि संकटे यथोचि-

तांनुष्ठानकारी स्वज्ञाचो येषां ते साद्रव्यजात्राः. न तु मानशब्दज्ञापकपुरुषवदसम्बोपहताः,
इत्येकोऽर्थः. ॥ १ ॥

के द्वय? शशिन इव, बहुवचनमत्र सर्वज्ञतत्त्वइहदयानंदकं, कथंभूताः? उः हरः, इः
स्मरः, उश्च इश्च विः, तत्र रता विरताः. हरशिरःस्यानात् स्मरसद्वचत्वात्. तथा सुदेः स्वेत-
पक्षस्य रचनं, तेन युताः सुदिरचनयुताः, शशित्रजयेव शुक्लपक्षप्रतिष्ठानात्. तथा मकारोऽ-
लाक्षणिकः, आभक्ताः कामुकास्तेषां मता इष्टा अचिन्मताः, चंद्रकरस्पर्शेन तेषां शृंगाररस-
स्योदीपनात्. तथा तारास्त्रिभुज्यादिनक्षत्रेषु व्यक्तः सुबहुसूदयो येषां ते. तथा सागरः सहां-
यो येषां ते सागरसहायाः, समुद्र एव हि विधोर्द्धिं द्रुटिं बानुसरतीति द्वितीयोऽर्थः. ॥ २ ॥

पुनः साधुपक्षः प्रस्तूयते-किं त्रिशिष्टाः साधवः? विगतं रतं ग्राम्यधर्मो येन्यस्ते विर-
ता ब्रह्मचारिण इत्यर्थः. तथा जातो जातो यदुत्कृष्टं तद्वत्तममधिधीयते इति वृद्धवादात्. श्रु-
तिरतं प्रधानशस्त्रं अंगप्रविष्टायं तेन युताः श्रुतिरत्नयुताः. तथा महितं पूजितं मतं शा-
सनमेषां ते महितमताः. तारमतिशयेन व्यक्तेषु विद्वत्सु सुबहुरुदयो येषां ते तारव्यक्तसुब-

हुदयाः, तथा सातं सुखं रांति ददतीति सातराः सहायाः संयमिनामिति गम्यते. अन्ये सहाया हितचिन्तका अपि परमार्थतो दुःखदा एव, न तथा साधवः. यदार्प—“असयाए सहायत्वं । करंतिमे संयमे चरंतस्स ” इति तृतीयोऽर्थः ॥ ३ ॥

के इव ? मेघा इव, कीदृशा मेघाः ? इत्याह—विशिष्टो रयो जलप्रवाहो येभ्यस्ते. तथा “सुहरति” स्वपनशीलानि अनांसि शरूटानि यत्र, एवंविधो युगः कालविशेषो येषु ते. तथा पंकाकुलत्वेन तदा तेषां निर्व्यापारत्वात्. महामहिषास्तैरितः प्राप्तो मदो येषु ते महत्तमदाः, वर्षासु माहिपं माद्यतीति प्रत्यक्षगम्यं. तारं वृत्तः सुवहानां प्रधाननदीनां लदयो येभ्यस्ते. तथा सादं खेदं रांति ददतीति सादरा शफाः खुरा यामां ताः सादरशफा अजा-इवाग्यो येभ्यस्ते सादरशफाजाः. वर्षति हि वारिदे वारिणा शटरसु शफेषु नागीनां खेदो जायते. इति चतुर्थार्थः ॥ ४ ॥

पुनः साधुपदे विरजसो बल्लमानकर्मरहिताः. तथा “यथा वाचा निशा गिरा” इति वचनदर्शनात् सुगिरा मधुरवचना ये जना कृपयस्नयुताः सुगिराजनयुताः, न तृल्लक्ष-

जर्नव्यासंगकञ्जुपिता इत्यथः मकारस्यालाक्षिकत्वात्. अधिको विशिष्टज्ञानादिलाभेन म-
 दो ह्यो येषां ते. तयो तारां निर्मलां वृत्तां वृत्ताकारां सुष्ठु प्रधान्यं. नित्यत्वाकृतकत्वादि-
 नान्यवनितादिभ्यो विलक्षणां वधूं सिद्धिलक्षणां दयंते ददति ये ते तारवृत्तसुवधूदयाः.
 "दीर्घह्रस्वौ मिथोवृत्तौ" इति पदेन वधूशब्दस्य ह्रस्वः. एवं सर्वत्र दीर्घस्य ह्रस्वीकरणे ह्रस्व-
 स्य च दीर्घीकरणेऽयमेव न्यायोऽनुसर्तव्यः. हायनं हायः परित्यागः, शाकरसस्य हाया येषु
 ते शाकरसहायाः सर्वेऽपि रसेषु प्रायः शाकरसो दुस्त्यजोऽतस्तदग्रहणं, उपलक्षणं वा शेष-
 रसाणां. इति पंचमोऽर्थः. ॥ ५ ॥

अथ नगः पर्वतस्तत्पदः—विशिष्टा रदा दंतका गिरेर्वह्निर्निर्गतास्तिर्यक्प्रदेशा येषु ते
 विरदाः. तथा सुकिरणानि महासूकराणानि वनानि वृक्षसमूहास्तेर्युताः सुकिरवमयुताः. त-
 था महमुत्सवं इताः प्राप्ता महेता निरुपद्रवत्वात्, मृगा अरण्यकाः पशवो गजविशेषा वा
 येषु ते महेतमृगाः. तारं रौप्यं, शेषधातूनामुपलक्षणं, वृत्तं निष्पन्नं येषु ते तारवृत्ताः. सुष्ठु-
 वहानां नदीनामुदयो येभ्यस्ते सुवहोदयाः. पर्वतजा हि नय इति रूढिः, ततः कर्मधार-

यः- तथा र. कामस्तस्येहा रेहा तदंतकरत्वात् रेहांता कथयस्तेषामेव शब्दा येषु ते रेहंति-
पाः, मुक्तकामा हि मुनयो महीध्रमध्य मध्यासते. तथाऽतरसां दुर्बलानां सखायो 'राज-
न् सखीति' अदप्रत्ययेऽतरःसखा अगा वृद्धा येषु तेऽतरःसखागाः, एणतुमुबन्नस्तानां हित-
कातराणां गिरिदुमा एव शरणं. यद्वा न विद्यते करो राजदेयो जागो येषां तेऽकरा सिद्धा-
दयस्तत्सखा अगा दुमा येषां ते, तथा कर्मधारयः. इति पष्ठोऽर्थः. ॥ ६ ॥

पुनः साधुपक्षः—विशिष्टो रवो व्याख्यानध्वनिर्येषां ते विरवाः. श्रुतिं आगमश्चरणं रा-
ति ददातीति श्रुतिरो यो गणो गवस्तेन युताः, आगमावगमाय गच्छवासमाश्रिता इत्यर्थः.
मखिनां याक्षिकानां यज्ञनिषेधकत्वेन अमता अनिष्टा मल्यभताः. ता लक्ष्मीः, रः कामस्तत्र
वृत्तिव्यापारो येषां ते तारवृत्तयो लक्ष्मीबुद्ध्याः कामएच्छाश्च, तेरमुवह उदयः शीलांगरूपो
येषां ते तारवृत्तयमुवहोदयाः. तथा सादं खेदं रांतीति सादराः प्रत्यनीकास्तान् प्रति सहः क्षम
आत्मा येषां ते सादरसहात्मानः, प्रत्यनीककृतव्यलीकानां सोढार इत्यर्थः. इति सप्तमोऽर्थः ७.

अथ नगशब्दस्य स्वार्थत्वात्तत्रगस्तंरुस्तत्पक्षे-विरतासौर्गतप्राणस्य एः कामस्य रवणं श-

ददनं तेन युता विरताः स्विरेण युताः, दृक्षा हि स्निग्धव्यापतया त्रिनयननयनानलझलकलमप
 मदनमुज्जीवयन्ति. भृम्यन्तर्गतमूलत्वेन महिं पृथ्वा अमन्ति गच्छन्ति मह्यमकाः. तथा ताराणि की-
 टाथैरदृष्टिपितानि पत्राणि दलानि येषां ते तारपत्राः. सुबहुरतिमहत्त्वमापन्नो दधो दहनं येन्य-
 स्ते सुबहुद्वाः, ततः कर्मधारयः. तथा स्वापरसस्य जात्रो जवनं अभ्यस्ते स्वापरसजात्राः,
 पांथा हि दृक्कलमासाद्य सद्यः शेरत इति. इत्यष्टमोऽर्थः. ॥ ८ ॥

पुनः साधुपक्षः, विरता निवृत्ता आशा धनांगनादिस्पृहा येषां ते विरताशाः. उः ईश्व-
 रस्तच्छत् एः कामस्य विद्वेखनं, तेन युतास्ततः कर्मधारयः. महः सर्वजावाविर्भावकं उयोति-
 स्तेन इतं प्राप्तं मतं मननं क्षापनमेपां ते महद्गतमताः. तथा तारो निर्मलो व्यक्तः प्रकटः
 सुपक्षो ज्ञानदर्शनचारित्र्यात्मको मार्गस्तेन उत् ऊर्ध्वं मोक्षान्निमुखमयंते गच्छन्तीति तारव्य-
 क्तसुपथोदयाः. तथा रे इत्यामंत्रणं अधस्य पापस्य अंताय ईशते ते अधांतेशाः. अरसेषु निः
 स्वादेषु प्रस्तावाप्रक्तपानेषु जात्रो येषां तेऽसजात्राः. न तु सरसरसत्रत्यास्त्रादसादरा इत्य-
 र्थः. इति नवमोऽर्थः. ॥ ९ ॥

नगशब्देन मात्राच्युतगत्या नागोऽपि सूच्यते, ततस्तत्पक्षः—विशिष्टा रदा मुखांतर्ग-
ता वृता चेपां ते विरदाः विशिष्टत्वं वान्यसत्त्वापेक्षया काष्ठादिकमपि न दितुं क्षमत्वात्.
तथा शुचि श्रेतं रदनयुगं मुखाद्दहिर्निर्गतं दंतद्वयं चेपां ते शुचिरदनयुगाः. तथा मृधार्थं
शुद्धार्थ इतः प्राप्तो मदो दानजलं येस्ते मृधेतमदाः. ताराणि मौक्तिकानि तैर्हृत्ता वृत्तलक्ष-
णया आहृतास्तारवृत्ताः. यन्नामकोपः—“वृत्ते तु वृत्तवान् वृत्तौ”. कुंजिकुंजेषु हि संभवं-
ति मुक्ताः. सुवहुर्द्रवो गमनं चेपां ते सुवहुद्रवाः, शीघ्रगतयः, ततः कर्मधारयः. तथा ‘रेहं-
तत्ति’ रेजमाणा गर्जिशब्दं कुर्वाणाः, ईशानां राज्ञां अदरां निर्भयां सत्तां यांतीति ईशादर-
सभायास्ततः समासः. इति दशमोऽर्थः. ॥ १० ॥

पुनः साधुपक्षः—विशिष्टा रतिश्चारित्र्ये विद्यते एषामत्रादित्वात् अप्रत्यये विरताः. शु-
चिः सूर्यस्तच्छत् रयणं गमनं तेन युताः. यथा एकत्र राशौ वासरेशस्तथा यतयोऽप्येकत्र
ग्रामादौ मासमेव तिष्ठति. आमेषु प्रस्तावादारोग्येषु हितं पथं मतं शासनमेपां आमाहि-
तमतास्ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः. तथा तारा निर्मलाः. अकारविशेषात् अवृत्तो जानोऽसूनां

प्राणिप्राणानां वधाय उदयो येषां तेऽष्टत्तासुवधोदयास्ततः कर्मधारयः, इहासुमनो वधायो-
गादसुग्रहणं. तथा रः पादपूरणे, ईहाया अंतकरत्वात् ईहांता निर्ममास्तेषु ईशाः स्वामिन
ईहांतिशाः. अरसो मुक्तकामत्वेन निरास्वादो ह्रावः स्त्रीणां द्वितीयो गजालंकारो येषु तेऽरस-
ह्रावाः, दुःसायष्टिवन्मध्यग्रहणे आद्यंनयोरपि ग्रहणं, जवतीजावहले अथ्यत्र ग्राह्ये. इत्येका-
दशार्थः. ॥ ११ ॥

न य शब्देन प्राकृतशैल्या नदा उच्यते, ते चेह अल्पजला नदा अगाधजला हृदा
इत्यबांतरन्नेदानश्रयणात् पद्महृदादयस्ततस्तत्पक्षः—'उद्हरति' उदयनशीला विशिष्टा रता-
शा रमणानिलापो येषु तानि उदित्वरविरताशानि वनानि जलानि तैर्युनाः. तत्र हि शीत-
ला जललहरीर्निरीक्ष्य संजातरमणकाः सुराः खेचराश्च परितः कीर्तन्ति. अत्र प्राकृतत्वा-
द्विशेष्यं पूर्वनिपतितं. यन्नाममाला-पात्रं तदंतरमिति. तथा सुवहुद्रवो नीरस्पंदो येन्यस्ते
द्विशेष्यं गंगसिंधुमुख्याः सिधवो हि तेषां स्पंदः. तथा स्वादप्रधानो रसः स्वादरसः सु-
स्वादुजलं, तस्य जावः स्वयमेवोत्पत्तिर्येन्यस्ते स्वादरसजावाः. न हि तेषु पर्जन्यजन्यं जलं,

किंतु विश्रंसापरिणामेन ते ते पुज्जन्ना जलरूपतया सयमेव परिणमंतीति भावः. इति
द्वादशार्थः. ॥ १२ ॥

पुनः साधुपक्षः—विगतो रः कामो येभ्यस्ते विराः, स्वाथे को विरकाः. श्रुतेः शास्त्रस्य
रेण शब्देन विज्ञाः श्रुतिरणास्तैर्युक्ताः, शास्त्रज्ञसंगतिकृत इति ज्ञावः. तथा मथितो निवा-
रितो मदो मद्यपानजन्मा समग्रप्रमादानामादिचूतो येस्ते मथितमदाः. तथा ताराणां वा-
तानां पूर्वपुरुषकथानां सुबहुश उदयो येभ्यस्ते तारावार्तासुबहूदयाः. तथा शातास्तद्धिता-र-
सानां नाट्यप्रसिद्धानां अष्टानां शृंगारादीनां ज्ञावाः स्यायिनो रत्यादयो व्यञ्जिवारिणश्च धु-
त्यादयो येस्ते शातरसज्ञावाः. इति त्रयोदशार्थः. ॥ १३ ॥

अथ रथपक्षः—विशिष्टो रयो वेगो येषां ते विरयाः. तथा शुचिरचनं यथास्थाननिवे-
शनात् पवित्रघटनं युगं कुचरं येषां ते शुचिरचनयुगाः. मखितं गमनं तत्र मता अनीष्टाः.
तारमतिशयेन चर्मनि मार्गे सुष्ठु प्रधानेन बहेन वृषभस्कंधेन उदयो येषां ते तारचर्मसु-
होदयाः. तथा 'रेदंतति, राजमाने इषे इम ईषे उतथपार्श्ववर्तिनो काष्ठे येषां ते राजना-

नेपाः अरेषु सद् समर्थं अयो लोहं येषु तेऽस्तहायसः लोहवज्राकारको हि रथः स्यपुटेऽपि पश्चि संचरन्न जग्मते. इति चतुर्दशार्थः. ॥ १४ ॥

पुनः साधुपक्षः--विगतो रज्जो द्वितीयगुणः उपब्रक्षणात्तमोऽपि येषां ते विरजसः सात्त्विका इत्यर्थः. आसुतिर्मयसंधानं, रः कामः, "अणत्ति" कणं, अकारप्रक्षेपान्नैरयुता रहिताः आसुतिकणायुताः, मयव्यसनिनः कामिनः कृष्णिनश्चरित्रनिषेधात्. तथा प्रेत्यं बोधिप्राप्त्या महितमिव महितं मृतं मःणं येषां ते महीतमृता उत्सवप्रायमरणा इत्यर्थः. यतः--संचिततपोधनानां । नित्यं व्रतनियमसंयमरतानां ॥ उत्सवभूतं मन्ये । मरणमनपराधवृत्तीनां ॥ १ ॥ तथा तारं उच्चैरुच्यत इति तारवाक्, तस्य चावस्तारवाक्त्वं, तत्र सुवह्वन्महापूरवदुदयो येषां ते तारवाक्त्वं सुवहोदयाः. यथा हि प्रथमप्राद्वपि पूर्वं प्रेरणवा प्रसर्पन् पानीयपूरो न केनापि रोधुं शक्यस्तथा व्याख्याकणे मुमुक्षुवोऽपि तथा ह्य आत्मीयः, अपरश्च तद्व्यतिरिक्तस्तत्र समानो विशेषरहितो चावोऽजिप्रायो येषां ते स्वापरस्वज्ञावाः सममित्रशत्रव इत्यर्थः. ॥ इति पंचदशोऽर्थः. ॥ १५ ॥

अथ “नगरद्वत्ती”त्युपमानपदं प्राकृतवलाङ्गम्स्वाऽन्यथा व्याख्यायते-नगरं पुरं, स्वस्थ
सूर्यः, खो रवौ इत्यमरवचनात्, तत्र पूर्वं नगरपदः—विशिष्टो रवः कलरुजो येषु तानि वि-
रवाणि, घरद्वयेपजनरववायध्वनिभिः शब्दमयत्वात् “सुहरत्ति” शुक्रवन्ति यानि वनानि,
तैश्चुतानि शुक्रवद्भूतयुतानि, वनखैरेय नगरगोचरं सश्रीकं, महितानि, तारकादिभ्य इत् इ-
ति इत्प्रत्यये उत्सवयुक्तानि, अन एव मनान्यत्रिष्टानि, तथा तारा उज्ज्वला वार्ता आजी-
विका व्यवसायरूपा यत्र तानि तारवार्तानि, सुग्रहवो द्रवा द्यूतादिकाः कंसयो येषु तानि
सुवद्बुद्बवाणि, ततः कर्मधारयः, तथा रे इति संभाषणे, ग्वातेन आकाशप्रांतेन ईर्ष्या स्पर्धा
कुर्वतीति खतिव्याकिराः, सचा आवासास्तासां अया इव अया इष्टेद्वा इत्यर्थः, खतिव्या-
करसजाया निरुपद्रवत्वेन नारेष्वावासानामञ्जुरत्वात्, अत्र सर्वत्र प्राकृतत्वाद्धिगन्धत्ययः,
॥ इति षोडशोऽर्थः ॥ १६ ॥

पुनः साधुपदः—द्वयोः स्वपरकार्ययो रता द्विगताः, बुद्धत्वाद्वोधकत्वाच्च, तथा एका-
किञ्चिन् विदुर्तेव्यं, द्विद्वस्तानरितेर्निशि प्रत्यसव्यं, न नियवासैर्जाठयमित्येवं शुचिरुचदान

रचना येषां ते शुचिरचना युवानस्तरुणश्रमणा येषु ते शुचिरचनयुवानः, तथा नृप-
 दी, शेषमहानदीनामुपलक्षणं, अमताऽवगाह्यत्वेनानिष्टा येषां ते महामताः, यत्स्थानांग-
 “नो कस्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा इमाउ उद्दिट्ठाउ गणियाउ वंजियाउ पंचमहण-
 वाउ महानइउ अंतोमासस्स पुम्बुत्तो वा तिव्वुत्तो वा उत्तरित्तए वा संतरित्तए वा, तं
 जहा-गंगा, जलणा, सरउ, एरवइ, मही” तथा ताराणि परतीर्थिकापेक्षया निर्मलानि
 पात्राणि ज्ञानादिगुणानां, अत एव सुबहुजिहंता आहताः सुबहुदृताः, तथा रेखा आयु-
 कर्मदलिका पद्धतिः, तथा च लोकेऽपि वक्तारो जवंति, यथास्य कर्मरेखा पुर्वज्ञा सत्रज्ञा
 वेति तस्या रेखाया अंते आयुःसमाप्तावित्यर्थः, स परोक्ष इति वचनात् सांपरोक्ष्यं अजरा-
 णां नित्यतरुणत्वेन देवानां वयोविजागव्यतीतत्वेन सिद्धानां वा सत्तां स्थानं गच्छतीति सा-
 जरसभागाः, उपरता हि मुनयः स्वर्गं मुक्तिं वा यांतीति निश्चयः यदापि—निवाणमुहं पा-
 वइ साहू सबसिद्धिं वा, इति सप्तदशोऽर्थः ॥ १९ ॥

अथ सूर्यपदाः—वो पक्षिणि चक्रत्राकं रता विरतास्तद्वंधुत्वात्, शुचौ आपाहमासे रा

पु ते स्वाक्राः. सह हृद्देन घोषेण वर्तते इति सहादाः, ततः समासः. इति विंशत्तमोऽर्थः २०.

भा.४

अथ चक्रपक्षः—विशिष्टो रवश्चीत्कार एषां तानि विरवाणि, शुचिरचनेया प्रधानघट-
नया युतानि, महिताः पूजिताश्चक्रादयस्तेषां मतानि इष्टानि महितमतानि. तारं युतानि
परिमंजलाकारत्वात्. सुबहुदवानि शीघ्रगतीनि काप्यस्त्रखितत्वात्. तथा सादं खेदं रांती-
ति सादरा वृत्तादयस्तानपस्यति अंत्यति घातः प्रहारी येषां तानि सादरतयानि. इत्येक-
विंशत्तमोऽर्थः. ॥ २१ ॥

अथ कमलपक्षः—विशिष्टं रजः परागो येषु तानि विरजांसि. शुचिना सूयेण रचने
व्याकोशतायाः कारणं, तेन युतानि शुचिरचनयुतानि. महनं महितं देवानां पूजनं तत्र म-
तानि इष्टानि. तार उर्ध्वनिर्वयत्रेषु येषां ते तारवक्त्राः. प्रस्तावाद्भ्रमरमरालादयस्तेषां सु-
बहुर्ध्रुवः केद्विरेषु तानि तारवक्त्रसुबहुद्रवाणि. तथा सादः पंको रसश्च जलं ताभ्यां जा-
तानि शोचिन्तानि सादरसजातानि, पंज्जातत्वाज्जलसंवर्धितत्वाच्च. इति द्वाविंशत्तमोऽर्थः २२.

अथ वासुदेवपक्षः—विना गम्डेन रयो वेगो येषां ते विरयाः, गरुडवाहनत्वात्. वि-

॥ शिष्ट रज एषा विरजसो वा रजोगुणे हि स्थितो विष्णुर्गन्धर्वपात्रयतीत लोकिका शुचि

रत्नैश्चक्रादिभिर्भूयुता. शुचिरत्नयुता. यत्संग्रहणिः—चक्रं स्वर्गं च धण. मणी य माला
म.४ तद्वा गया संखो ॥ एए उ सत्तरयणा । सर्वेति वासुदेवाणं ॥ १ ॥ मथितो मयो नाम द्वे

०२७ त्व, सर्वदैत्यानामुपलक्षणं, यैस्ते मथितमया. तारवक्त्रा उज्ज्वजमुखा. सुगन्ध. सचक्रा.
मारुमिमल्लादयस्ताजि सह द्रवः केळियेयां ते तारवक्त्रमुवधुज्जवा. तथा सादराः सोपक्र
मा सहाया बलदेवादयो येयां ते सादरसहाया. ॥ इति त्रयोविंशत्तमोऽर्थः. ॥ २३ ॥ पुन-
मस्या बह्वर्थाया गाथाया. कियतोऽर्था लिखितुं पार्यते? ते च धीमता स्वयमुश्रेया इति.
॥ २१ ॥ अथ साधुगुणानेव एकोत्तरवृद्धिविशिष्टानाह—

॥ मूलम् ॥—नाणे दसणचरणे । सामणेणेगहा न हायति ॥ दुविहं बहंति सिरुं ।
वज्जंति न गारवेहि तेहि ॥ २२ ॥ व्याख्या—अंतर्गर्भितनिःशेषविशेषेण सामान्येन एक-
विधे दाने तत्त्वावबोधरूपे, दर्शने तत्त्वार्थश्रद्धानात्मके, चरणे जिनोक्तानुष्ठानलक्षणे, न ही-
यते, न हीना ब्रवंति, अप्रमत्तत्वात् तथा द्विविधां ग्रहणसेवनानेदात् शिद्धामनुशान्ति

गुरोरिति गम्यते, चहंति. तत्र साधूनाश्रित्य योगोद्धहनपूर्वा पूर्वोदिसिद्धांताधीतिग्रहणशि-
 द्धा. साध्वीराश्रित्य पुनरेकादशोपाध्ययनं ग्रहणशिक्षा. यद्वाक्यं-तुच्छा गारव्यहुता । च-
 क्षिद्विया दुष्टमज्ञा धिर्द्वेष य ॥ इय अइसेसज्जक्यणा । नूयावाड य नो थीणं ॥ १ ॥ आसे-
 वनाशिक्षा तु द्वयेपामपि दशविधसामाचारीरूपा. उपस्रक्षणत्वाद्येपपि गमननो जनप्रत्युपे-
 क्षणादि साधुव्यमहारप्रवृत्तिः यदाह-सा पुन दुविहा सिक्का । गहणे आसेवणे य नाय-
 द्वा ॥ गहणे सुत्ताहिज्जण । आसवणा तप्पकप्प ॥ १ ॥ तथा त्रिजिगोरैवैः कद्धिरससात-
 लक्खणेन वज्ज्यंते न स्ववशीक्रियंते. तत्र वज्जपात्रशयनाशनभ्रावकादिक्खया चित्तोत्कर्षं कद्धि-
 गौरवं, दायकमाहुद्वेयेनान्हं नवनवरसवतीलाचापुन्मादो रसगौरवं. शरीरसौख्यार्थं सुको-
 मलशय्यादिकरणं सातगोरवमिति. ॥ २२ ॥

॥ मूलम् ॥—चउहाजिगह्धारी । सज्जायं पंचहा विजावंति ॥ उज्जीवनिकायहि-
 या । सुणंति सत्तविहमागाढं ॥ २३ ॥ व्याख्या—चतुर्धा द्रव्यक्षेत्रकालभावजेदात् अजि-
 महान् धरंतीत्येवंशीला अजिग्रहधारिणः. तत्र लेपकृदलेपकृदेवं वा द्रव्यं मया ग्राह्यमिति

द्रव्याग्निग्रहः, द्रव्यप्रमाणकरणं वा. (१). कत्रत एकाग्र-
द्रव्याग्निग्रहः, द्रव्यप्रमाणकरणं वा. (३) हसतो रुदतो
पूर्वाह्मिन्मध्याह्नादावेव मया पर्यटनीयमिति केत्राग्निग्रहः काक्षाग्निग्रहश्च. (४). एवमग्निग्रहचातुर्विध्यं स-
गायत्री वा निपसादेर्वा हस्तेन त्रिकाग्रहणं चात्राग्निग्रहः (५). स्वाध्यायं विशेषे-
षेन नायनीयं. तथा पंचधा वाचनापठनापरावर्तनानुप्रेक्षाधर्मकथाज्जेदात् उत्तं च-
ए भावयेति. विशेषश्च स्वाध्यायस्य प्राधान्यख्यापनार्थः, तन्मूलतस्तत्सर्वचरणानां. उत्तं च-
धारसविद्मि तवे । अग्निरद्याहिरे कुसलदिष्टे ॥ नवि अस्थि नवि होही । सज्जायसमं त-
वोक्तम् ॥ १ ॥ तत्रानधीतस्य सूत्रस्य ग्रहणं वाचना (१). ततः संदेहे सति पृष्ठना पृष्ठा.
(२). निश्चितस्य सूत्रस्य अविस्मरणार्थं गुणनं परिवर्तना (३). सूत्रवदर्थस्यापि चिंतनमनु-
प्रेक्षा. (४). अभ्यस्तसूत्रार्थस्य परंपरयुग्पदेशदानं धर्मकथेति. (५). तथा पक्षां जीवनिक्ता-
यानां पृच्छ्यप्तेजोवायुवनस्पतित्रसानां हिताः संरक्षितमारंजारं विवर्जनात्. तत्र—संकल्पो
संरंजो । परितायकरो जवे समारंजो ॥ आरंजो उद्वले । सुद्धनयाणं च सर्वेसि ॥ १ ॥ त-
या अपवादाखंडनाय आ सामस्येन गाढं वलीयः कारणं आगाढमित्युच्यते. द्रव्यदैत्रका-

लज्जावपुरुषचिकित्सासहायचेदात्सप्तविधं जानंति. तत्राध्वकावादी द्रव्यदुर्लभतां विमृश्य वि-
 धिना खर्जरादिद्रव्यं संयुह्यते द्रव्यागाढं. तथाविधेन्द्रांतराज्जावे एकत्रापि क्षेत्रे तिष्ठतः के-
 न्नागाढं. विहारायोग्ये काले सुचिरमप्यवतिष्ठमानस्य कालागाढं. अत्युत्कटे संकटे निषिद्ध-
 मप्याददानस्य भावागाढं. यस्मिन्नियन्ते गृहस्य विनाशस्तस्य पुरुषस्य कृतेऽशुद्धमपि युक्तं
 पुरुषागाढं. प्रासुकौषधोपदेशविदुषो वैद्यस्याज्ञाने सावध्यामपि चिकित्सां कारयतश्चिकित्सा-
 गाढं. सहायाज्जावे बिहारादिकमकुर्वतः सहायागाढं. भुक्तं च पंचकल्पे—द्वे खिते काले ।
 ज्जावे पुरिते तिगिष्ठ असहाय ॥ एषहिं कारणेहिं । सत्तविहं होइ आगाढं ॥ १ ॥ जायंति
 पत्रयणमि । पम्तिसेवा मूलजतरगुणेषु ॥ ता सत्तसु सुहृदेषु । सुद्धमसुद्धा असुहृदेषु ॥ २ ॥ १३ ॥ तथा-

॥ मूलम् ॥—पेहंति अष्टसुहृदमे । अनवनिगणा नायदसधम्मा ॥ तिगुणिकारसञ्चा-
 या—सणुज्जिया धारसतवस्सी ॥ ३४ ॥ व्याख्या—अष्टौ सूक्ष्माणि सूक्ष्मत्वादुर्लभ्याणि
 प्रेकृते प्रयत्नेन पश्यंति, प्रेक्ष्य च परिहरंतीत्यर्थः. यदार्प—सिणेहं पुष्पसुहृदं च । पणु-
 त्तिगं तदेव य ॥ पणुगं वीयं हरियं च । अंकसुहृदं च अष्टमं ॥ १ ॥ तत्र स्नेहसुहृदं अ

वक्ष्यायादि १. पुष्पसूदमं वटपुष्पादि २. प्राणसूदमं कुम्भादि ३. उत्तमसूदमं कीटिकानग-
 रादि ४. पनकसूदमं पंचवर्णफुल्ली ५. वीजसूदमं शाढ्यादि ६. वीजसूदमं मुखे यक्षोके तुपक-
 णिकेत्युच्यते. हरितसूदमं किशलय्यादि ७. अंरुसूदमं कीटिकांकादि ८. तथा “अनवनि-
 शाणसि” न विद्यते नवसंख्यानि निदानानि राज्यादिप्रार्थनारूपाणि येषां तेऽनवनिदानाः,
 तत्र देवानामदृश्यत्वाद्वाज्यस्यैव प्रार्थनं प्रथमं, राज्ञोऽपि चिन्ताचांतत्वेन दुःखित्वादुग्रादित्व-
 प्रार्थनं द्वितीयं, पुरुषाणां बहुव्यापारवत्प्रासंग्यमादिदुःखकारित्वाच्च स्त्रीत्वप्रार्थनं तृतीयं,
 स्त्रीणां त्रीस्त्वाहंकनीयत्वाच्च पुरुषप्रार्थनं चतुर्थं, मनुष्याणामशुचयो जोगा इति सुरते देव-
 त्वप्रार्थनं पंचमं, अत्यंतकामलौल्याद्दुर्लभत्वेदेवत्वप्रार्थनं षष्ठं. एतेषु पदेषु तपसा तत्तद्भावत्वं
 प्राप्तस्य न ऋवति बोधिलाजः. भोगनिर्विण्णत्वादरतदेवत्वप्रार्थनं सप्तमं, अस्मिंश्च देवजनानंत-
 रं प्राप्तमानुष्यस्य सम्यक्त्वलाभः स्यात्, न पुनर्देशविरतिः. तथा धर्मश्रद्धाबुद्ध्याज्ञोगानिर्वि-
 ण्णत्वात् श्रावकत्वप्रार्थनं अष्टमं, अस्मिंश्च देशविरतिर्भवति, न पुनर्यतिधर्मः. तथा कामजो-
 गनिर्विण्णस्य दारित्र्ये सति गृहवासः सुत्यजः स्यादिति दारित्र्यप्रार्थनं नवमं. अयं हि प्राप्त-

दारिद्र्यश्च चारित्र्यमपि लज्जते, न पुनः सिंध्यति. तथा ज्ञातो दशविधः क्वांत्यादिधर्मो यैस्ते
 ज्ञातदशधर्माः. तद्यथा—खंती अलज्ज महव । मुत्तो तव संयमे य वोधवे ॥ सच्चं सोयं अ-
 किं—चणं च वंनं च जइधम्मो ॥ १ ॥ तत्र क्वांतिमार्दवार्जवमुक्तयः क्रोधमानमायालोभ-
 परिहाररूपाः, तपोऽनशनादिः, संयम आश्रवविरतिः, सत्यं मृपावादविरतिः, शौचं संयम-
 प्रति निरुपक्षेपता निरतिचारतेत्यर्थः, आर्कचन्यं निःपरिग्रहत्वं, ब्रह्मचर्यं चेति. तथा त्रिगु-
 णैकादशशसंख्याल्लयस्त्रिंशदित्यर्थः, आशातनाः पुरोगमाद्यास्ताभिरुज्जिताः, तद्यथा—गुरोः
 पुरतः पार्श्वतः पृष्ठतोऽप्यासन्नं गमने स्थाने निषीदने च प्रत्येकं तिस्रस्तिस्रः ९. वहिर्भूमौ
 शिष्यस्य गुरोः पूर्वमाचमने १०. गुरोः पूर्वं शिष्यस्य आरूढाद्यालपने ११. गुरोः पूर्वं शिष्यस्य
 गमनागमनालोचने १२. भिक्षामन्यस्यालोच्य गुरोरनालोचने १३. भिक्षामन्यस्योपदर्श्य-
 गुरुणां दर्शने १४. भिक्षायामन्यं प्राग् निमंज्य गुरोर्निमंज्ये १५. गुरुमनापृच्छयान्प्रश्नैर्नैद्वय-
 दाने १६. गुरोर्यत्किंचिद्वत्त्वा स्वयं स्निग्धमधुरजक्षणे १७. रात्रौ कः शेते जागर्ति वेति गुरु-
 णोक्ते जाग्रतोऽपि शिष्यस्य तूष्णींभावे १८. शेषकालेऽपि गुरोर्व्याद्विरतः प्रतिवचनादाने १९.

गुर्वहितस्य स्यानस्यस्यैवोत्तरकरणे १०. गुर्वजापितस्य किमिति जणन, चाप्यतन् च मस्तके-
न वंदे इति २१. गुरुं प्रति शिष्यस्य त्वंकारे ११. गुरुणा वैयावृत्यं कुर्वितुक्तस्य त्वं किं न क-
रोषीति जणने १३. गुरुणां पुरो वद्दोः कर्कशस्य जणने २५. गुरोर्व्याख्याने शिष्यस्य दुर्मन-
स्त्वे १५. जग्यंतरेण गुरावर्यं वदति न स्मरसीति जणने २६. गुरौ कथयत्वदं कथयिष्यामी-
ति कथाज्ज्ञेदे १७. गुरौ कथयतीयं निदावेलेत्यादिना पर्यञ्ज्ञेदे १०. गुरुव्याख्यानानंतरं अनु-
स्थितायामेव पर्येदि स्वपाटवज्ञापनाय शिष्यस्य विशेषधर्मकथने १९. गुरुशय्यासंस्तारका-
देः पादेन घट्टने ३०. गुरुशय्यासंस्तारकादौ स्थानासनशयनेषु ३१ गुरोरुच्चासननिपदने ३२.
समासननिपदने वेति ३३ त्रयस्त्रिंशदाशतनाः ॥ तथा द्वादशसंख्यं तपोऽनशनादि विद्यते
येषां ते द्वादशतपस्विनः, तपोन्नेदाश्च प्रागु निर्जराधिकारे व्याख्याताः ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—तेरस किरियागणे । चयइ चउइस मुणंति जियन्नेए ॥ पनरस शुणंति
सिद्धे । दिस्कं जंपंति सोलसहा ॥ १५ ॥ व्याख्या—त्रयोदश क्रियाणां कर्मणां स्यानानि
त्यजंति, तद्यथा—सति कार्ये त्रसादिकं द्वंद्वतोऽर्थक्रिया १, तदज्ञावे तद्व्यातोऽनर्थक्रिया २,

अतो हतवान् इति हनिष्यतीति द्विस्पर्धादेर्हिसनं हिंसाक्रिया ३, खदयार्थं वाणं मुंचतो-
 तरागतस्य पदयोर्देहनमकस्मात्क्रिया ४, निरपराधस्याप्यपराधप्रमात्तान्नं दृष्टिविपर्ययासक्रि-
 या ५, असत्यवचनं मृषाक्रिया ६, अदत्तादानक्रिया प्रतीता ७, मनसा दुःकर्मचितनमध्या-
 समक्रिया ८, जालादिमत्तस्यापरहीलनं मानक्रिया ९, स्तोकेऽप्यपराधे प्रचरुदंकरणं मित्र-
 द्वेषक्रिया १०, मायाक्रिया ११, लोभक्रिया च प्रतीता १२, यथाख्यातचारित्रिणः सुद्धममे-
 पोन्मेपादिचेष्टाहेतुका सामायिकसातावेदनीयबंधरूपा ऐर्यापथिकीक्रिया चेति १३, ॥ तथा
 चतुर्दशजीवचेदान् जानंति तन्मूलत्वात्संयमस्य, तद्यथा—एकेंद्रिया द्विधा, सूक्ष्मा वादरा-
 थ. तत्र सर्वलोकज्यापिनोऽमंक्रांतशस्त्रा अंतर्मुहूर्तायुश्चर्मचक्षुरविषयाः सूक्ष्माः. नियतस्यान-
 स्थाः शस्त्रोपहृता अधन्यतोतर्मुहूर्तमुत्कृष्टतो छाविंशतिवर्षसहस्रान् यावज्जीवनशीलाश्चभु-
 ग्रोत्पारिणामा वादराः. तथा द्यौर्द्रियार्थोद्रियाश्चतुरिद्रियाश्च प्रतीताः. पंचेंद्रियास्तु द्विधा,
 संक्षिप्तोऽसंक्षिप्तश्च. तत्र गर्वजास्त्रिवेदा मनोबलविधिमंतः संक्षिप्तः. समूर्द्धिमाः केवलद्वीववेदा

पर्याप्तयश्चाहारशरीरेंद्रियानपाननायामनोज्ञेदात् पोढा. एतासु एकेन्द्रियाणामाथाश्वतस्तः,
 द्वित्रिचतुरिन्द्रिया संज्ञिनां पंच, संज्ञिनां च पद. तत्र ये स्वोचिताः पर्याप्तीः समर्थं म्रियन्ते,
 ते पर्याप्ताः, ये पुनर्यथोक्ताः पर्याप्तीरसमाप्य म्रियन्ते तेऽपर्याप्ताः. यद्यप्यपर्याप्ता अप्याद्येन
 पर्याप्तित्रयेण पर्याप्ता एव म्रियन्ते, तथापि स्वोचितपर्याप्त्यसंपूरणत्वेऽपर्याप्ता एव व्यपदिश्यन्ते.

तथा पंचदशज्ञेदान् सिद्धान् स्तुवंति-धन्या अमी ये सकलक्लेशकारणं कर्मजालमुद्धृ-
 त्य नित्यनिरुपमसुखमपवर्गं गता न विद्विष्यन्ते संसारसागरवीचिन्निरिति. सिद्धज्ञेदाश्चामी-
 निहि परलिंगसिद्धा । श्री नर कीर्वा य एगणेगाय ॥ तित्थंकर तित्थेयर । सय पच्च य बुद्ध-
 वोद्दीअ ॥ १ ॥ तत्र ग्रहिलिंगसिद्धा मरुदेवीप्रचृतयः १, परलिंगसिद्धाश्चरकपरिव्राजकादि-
 लिंगसिद्धाः २, यदान्यलिंगिनोऽपि जावसम्पत्त्वोत्पन्नकेवलज्ञानास्तत्कालं सिद्ध्यन्ति तदामी
 दृष्टव्याः, ना चेद्यदि दीर्घायुष्कं स्वं जानन्ति, तदा तेऽपि साधुलिंगमेव जजन्तीति. स्वलिंगेन
 रजोहरणादिना सिद्धाः स्वलिंगसिद्धाः ३, स्त्रीलिंगेन योपिदाकारेण सिद्धाः स्त्रीलिंगसिद्धाः
 ४, एवं पुरुषलिंगसिद्धाः ५, नपुंसकलिंगसिद्धाश्च ६, एकाकिनः संतो ये सिद्धास्ते एकसि-

स्थाः ३, ध्यादिना अष्टशतंतिन समुदयेन सिद्धास्तेऽनेकसिद्धाः ७, तत्स्य रूपप्ररूपकं चेदं
 गायाह्वयं—घत्तीसा अक्याला । सही यावत्तरी य बोधवा ॥ जुलसीइ उन्नुवइ । डुरहि-
 यमहुचरत्तयं च ॥ १ ॥ अह य सत्त य ठ पंच । चेव चत्तारि तिन्नि दो इक्को ॥ पत्तीसाइ-
 सु समय । निरंतरं अंतरं उवरि ॥ २ ॥ एकादयो द्वाविंशदंता एकसमयेन सिद्ध्यंतो नि-
 रंतरमष्टावेव समयान् यावत् सिद्ध्यंति, तत ऊर्ध्वमवश्यमंतरं भवतीति । त्रयस्त्रिंशदादयो-
 ऽष्टचत्वारिंशदंता एकसमयेन सिद्ध्यंतो निरंतरं तसैव समयान् यावत्सिद्ध्यंति, ततोंतरं
 नवत्येव, एकोनपंचाशदादयः पश्यता एकसमयेन सिद्ध्यंतः पदसमयान् यावत् सिद्ध्यंति ।
 ततः परमंतरं नवत्येव, एवं तावद्यावदष्टशतमेकसमयेन सिद्ध्यंतः समयाहूर्ध्वमवश्यमंतरं
 कुर्वत्येव, तीर्थकराः संतो ये सिद्धास्ते तीर्थकरसिद्धाः ९, अतीर्थकरसिद्धाः सामान्यकेव-
 लिनः १०, तीर्थं सति ये सिद्धास्ते तीर्थसिद्धा जंबूस्वाम्यादिवत् ११, तीर्थोद्भेदे तीर्थोत्पावे
 ये सिद्धास्तेऽतीर्थसिद्धाः, श्रूयते य सुविध्यादिजिनानां ससम्बंतरेषु तीर्थोद्भेदे कंचिज्जाति-

यं गुननिरपेक्षतया बुद्धाः संतो ये सिद्धास्ते स्वयंबुद्धसिद्धाः १३, प्रतीत्येकं कंचिद्बुद्धजा-
दिकं बोधकारणं ये बुद्धास्ते प्रत्येकबुद्धाः, तथा च ये सिद्धास्ते प्रत्येकबुद्धसिद्धाः १४. स्व-
यंबुद्धानां प्रत्येकबुद्धानां च बोधगुपधिश्रुतलिंगकृतो ज्ञेयः, तथाहि—स्वयंबुद्धानां ब्राह्मनि-
मित्तं विनापि बोधिर्भवति, प्रत्येकबुद्धानां तु तदपेक्ष एव. उगधिः स्वयंबुद्धानां मात्रकचो-
त्सपट्टवज्रः पात्रादिद्वादशविधः. प्रत्येकबुद्धानां जघन्येन रजोहरणमुखपोतिका रूपो द्विविधः,
उत्कृष्टतस्तु चोत्सपट्टमात्रककल्पत्रिकवज्रो नवविध इति. स्वयंबुद्धानां पूर्वाधीतं श्रुतं स्याद्वा
न वा, प्रत्येकबुद्धानां पुनस्तस्मिन्माम्नवत्येव, जघन्येनैकादशंगानि, उत्कृष्टतो द्वादशपूर्वा-
णीति. स्वयंबुद्धानां यदि पूर्वाधीतं श्रुतं नास्ति, तदा नियमाद्गुरुसमीपे लिंगं प्रपद्यते, ग-
ह्ये च बिहरति. अथ श्रुतं भवति तदा देवता लिंगं ददाति गुरुर्वा. यदिवा एकाकिविहार-
योग्यता इष्टा चास्ति, तत एकाकिनो बिहरन्ति, अन्यथा गह्ये एव आसते इति, प्रत्येकबु-
द्धानां तु लिंगं देवता एव दत्ते, लिंगवर्जिता वा भवन्ति. यदाह—“एष्यं पचेद्बुद्धसि” . त-
था बुद्धैराचार्यादिजिज्ञोषिताः संतो ये सिद्धास्ते बुद्धबोधितसिद्धाः १५.

तथा दीक्षां पोम्नशधा पोम्नशप्रकारं जल्पन्ति, तद्यथा—छंदा रोसा परिजुषा । सुवि-
 णा य पन्निस्सुया ॥ सारणिया रोगिणिया । अणाढिया देवसन्नत्ति ॥ १ ॥ वरथाणुवंधिया
 जणिय-रुखिया बहुजणस्स समुइआ ॥ अरकाया संगारा । वैयाकरणी सयंबुद्धा ॥ २ ॥ तत्र
 ठंदात् स्वकीयादभिप्रायाजोविंदवाचकस्येव परकीयाद्वा त्रातुवशत्रवदत्तस्येव या दीक्षा सा
 छंदा १. मात्रादितिरस्कारजाताद्गोपाधिवचूत्तेरिव या सा रोया २. परिचूनाद्धारिद्र्यात् काष्ट-
 हारकस्येव या सा परिचूना ३. स्वप्नापुष्पचूलाया इव या सा स्वप्ना ४. प्रतिश्रुतात्प्रति-
 दाताया सा प्रतिश्रुता, शालिजद्रजगिनीप्रति कृतप्रतिज्ञस्येव ५. सारणाया सा सारणि-
 का, श्रीमद्विस्मारितजन्मंतराणां प्रतिबुद्धादिभूगानामिव ६. रोगं आलंबनं विद्यते यस्यां
 सा रोगिणी सनत्कुमारस्येव ७. स्वजनाधिरनादृत्य या सा अनादृता, नंदिपेणस्येव ८. दे-
 वसंज्ञतेर्देवप्रतिबोधनाया सा देवसंज्ञतिर्मेतार्यस्येव ९. वत्सः पुत्रोऽनुबंधो यस्यां सा वत्सा-
 नुबंधिका वज्रस्वामिमातुरिव, उपलक्षणत्वात् पित्राद्यनुबंधिकापि मनकादेरिव १०. कन्यया

दीक्षायाः ११. बहुजनस्य संमुदिता प्रमोदहेतुर्या सा जंबूस्वामिन इव १२. परणाख्यात
धर्मं श्रुत्वा या सा आख्याता प्रजवस्येव १३. प्राग्जवकृतेन संगरेण संकेतेन या गृह्यते सा
संगरा, द्युकाराध्ययनोक्तपुरोहितपुत्रयोरिव १४. संदिग्धेऽयं जिनादिना व्याकृते या सा
वैयाकरणी गौतमस्येव १५. स्वयंबुद्धा प्रतीता तीर्थकृतामिव १६. ॥ १५ ॥ ननु एवं अनेक-
गुणरत्नरत्नाकाराणां परममुनीनां कियंतो गुणाः संख्यायन्ते? तत उपसंहरन्नाह—

॥ मूलम् ॥—एवं गुणबुद्धीष्ट ॥ एगुत्तरियाइ नार नेयवा ॥ अछारसइससिद्धांग-संग-
या जा मुणी हुंति ॥ २६ ॥ व्याख्या—उत्तानार्था, तदेवं व्याख्यातं श्रवणगुणद्वारं, अ-
याहोरान्नकृतं विजणिपुराह ॥ २६ ॥

॥ मूलम् ॥—साहू निसाइचरिमे । जामे वेरत्तियं गहियकालं ॥ सज्जायं कुणइ तद्दा
। असंजया जइ न जग्गंति ॥ २७ ॥ व्याख्या—साधुर्निशायाश्रमे यामे चतुर्थीशलक्षणे
विगता रात्रिर्विरात्रिस्तस्यां जवं वैरात्रिकं कालं गृहीत्वा मंदस्वरेण तथा स्वाध्यायं सूत्रार्थ-
परिवर्तनादिरूपं करोति, यथाऽसंयता गृहगोधादयो महिषादयो वा न जाग्रति. एतेन सं-

यतान् जागरयतोऽपि न दोष इत्युक्तं. काखग्रहणविधिश्च यथासंप्रदायमवसेयः. ॥ २७ ॥

॥ मूलम् ॥—तो पन्तिकमिनु कालस्स । तस्स पाजाइयं च गहिऊण ॥ पहरस्स चउ-
रयंसे । ठविह्मावस्सयं कुणइ ॥ २७ ॥ व्याख्या—ततः स्वाध्यायकरणानंतरं “तस्सस्ति”
पंचम्यर्थे पष्ठी प्राकृतत्वात्. तस्माद्द्वैरात्रिकात्कालात्प्रतिकम्य प्रजाते जवं प्राजातिकं कालं
गृहीत्वा तस्यैव प्रहरस्य चतुर्थींशे सावशेषे सति पञ्चविधमावश्यकं करोति. तत्करणविधिः—
पहमं चिय सामाइअं कहुऊण चरित्तविसुद्धिनिमित्तं पणवीसूसासपरिमाणं काउसगं करं-
ति, तउ नमुक्कारेण पारित्ता दंसणविसुद्धिनिमित्तं चउवोसत्थयं पढंति. पणवीसूसासपरि-
माणमेव काउसगं करंति. तउ नमुक्कारेण पारित्ता सुअनानाणविसुद्धिनिमित्तं सुअंनानाणत्थुइ
करंति काउसगं च तस्सुद्धिनिमित्तं करंति. तत्थ य पारुत्तिपत्थुइमाइयं अहिगयकाउस-
गापज्जंतमइयारं चित्तंति. तउ नमुक्कारेण पारित्ता सिद्धाण थुइं काऊण उअकुरुअ निविद्या
मुदणत्तयं पन्तिकेहिता स सीसोवरियं कायं पमज्जंति. तउ वंदित्ता आलोयंति. तउ सामा-
इयपुअयं पन्तिकमंति, तउ वंदणपुअयं खामंति. तउ कयकिइक्कमा सामाइयपुअयं काउस-

भं करंति, तस्य य चिंतंति कस्स निर्णेगे नउत्ता वय, ५९५ ॥ अरिसं तवं पवज्जामो
 जारिसेण तस्स हाणीन जवइ. तओ चिंतंति छम्मासखमणं करेमो. एगदिवसेण ऊणं तद्दवि
 न सक्केमो तउं वत्तीसइमं तीसइमं जाव चउत्थं आर्यविलं एगठाणं एगासणं पुरिमहुं नि-
 विगइं पोरिसिं नमुक्कारसहिंयं चत्ति. एवं जं समत्था तत्रं काउं तमसइभावाहिं य ए करं-
 ति. पष्ठा वंदिता गुरुसत्थियं पयज्जेति. सवे नमुक्कारइत्तगा समगं उहुंति वोसरावंति निस्सी-
 यंति य. एवं पोरिसिमाइसु विजासा. तउं तिन्नि शुइंअ अणसहगं दिंति, जहा घरकोइ-
 लाइसत्ता न उहुंति. तउं बहुवेखं संदिसावंति, जइ चेइयाइं अरियतो वंदंति, एवं च पक्कि-
 क्कमणकालं तुजंति, जहा पक्किंत्ताणं थूइ अवसाणे चेव पक्खिइहणा जवइत्ति. ॥ २७ ॥

॥ मूक्षम् ॥—तो सबदोसमुक्कं । अबलमणणोवगलंगमुक्कमुजे ॥ अंगोवहिपक्खिइं ।
 करेइ तो सोहए वसहिं ॥ २९ ॥ व्याख्या—तत आबश्यकानंतरं उत्कुटकः पुतास्पृष्टभूत-
 तः सन् अंगोपध्वेः शरीरपरिजोग्यानां मुखपोतिकाद्युपकरणानां प्रतिलेखनां करोति. ननु कः
 प्रतिलेखनायाः प्रारंभकाक्षः? उच्यते—स्तुतिचणनानंतरं—मुहणस्य रयहरणे । इ निसि-

जा चोलपट्टकप्पतिष् ॥ संथारुत्तरपट्टे । इकारसमे तद्वा दंडे ॥ १ ॥ इत्येतावत्सूपकरणेषु य-
था सूर्यं उदेति, तथा प्रतिलेखना प्रारब्धव्या, एतेन ये पाणिरेखानिरीक्षणे प्रतिलेखनाद-
ए इति मन्यन्ते ते निरस्ताः, सप्रकाशाप्रकाशोपाश्रयभेदेन पाणिरेखानिरीक्षणस्यानैकांतिक-
त्वात्. उक्तं च—अरुणावासगपुत्रं परुषरं पाणिपडिलेहा एए उ अणाएसत्ति. पंचकल्पेऽ-
प्युक्तं—सुरोदये जिण्णाणं । पन्निसेहणियाइ आढवणकालो ॥ येराणणुगयंमि । उवहिणा
सो तुलेयवो ॥ १ ॥ कथं प्रतिलेखनां करोतीत्याह—सबदोसमुक्कमित्यादि त्रीण्यपि क्रिया-
विशेषणानि, सर्वैः प्रतिलेखनादोपेमुक्तं यथा भवत्येवं ते च पद, यदाह—आरतना समं-
दा । वज्जेयद्या य मोसली तद्ध्या ॥ पप्फोरुणा चउत्थी । विस्कित्ता वेड्या ठठा ॥१॥ तत्र वि-
परीतकरणात्त्वरितं वान्यवस्त्रग्रहणादारजटा प्रतिलेखना १. वस्त्रांतः कोणसंवलनेनोपघेरुप-
रि निविश्य प्रतिलेखनाकरणेन वा संमर्दा २. तिर्यगूर्ध्वं अधो वा वस्त्रेण कुड्यादिसंग्रहना-
दामोसत्विति प्राकृतत्वादामर्शवती ३. रेणुगुंफितस्य वस्त्रस्य गृहस्य वस्त्रकर्पेण धूननात्प्रस्फो-
टिका ४. प्रत्युपेक्षितस्य वस्त्रस्याप्रत्युपेक्षिते केषणाद्वस्त्रांचलानां वा उद्ध्वं विक्षेपणाद्विक्षि-

सा ५. पट्टी वेदिका, अत्र मंत्रदाय.—“वेद्या पंचविंश पत्रता, स जहा-उद्वव२५।”
 अहोवेद्या २, तिरियवेद्या ३, दुहर्त वेद्या ४ एगर्त वेद्या च ५. तस्य उद्ववेद्या उवरि
 ज्ञाणुगाणं इत्ये कऊण पन्निसेद्देइ. अहोवेद्या अज्ञांजाणुगाणं इत्ये कऊण पन्निसेद्देइ.
 तिरियवेद्या संनामयाणं मञ्जेणं इत्ये नेऊण पन्निसेद्देइ. दुहर्त वेद्या वाहाणं अंतरा
 दोवि जाणुगा कऊण पन्निसेद्देइ. एगर्त वेद्या एगं जाणुगं वाहाणं अंतरे कऊण पन्निसे-
 द्देइति. इमे दोषाः प्रतिज्ञवनायां त्याग्याः अन्येऽपि-पत्तिद्विपलंबलोला । एगामोसा अ-
 नेगरुवधूणा ॥ कुणइ पमाणे पमायं । संकिप्प गणणोवयं कुजा ॥ १ ॥ अहर्त वन्नं गृह्णतः
 प्रक्षिप्पिला, त्रिपमप्रहणेन वन्नांचल्लानां प्रलंबनात्प्रलंबा, भूमो पाणो वा प्रत्युपेक्षमाणवन्न-
 म्य सास्रनाद्योला, मध्ये गृहीत्वा हस्ताभ्यां वन्नं धर्यंघंघ्निभागशयं करोतीत्येकामर्शा. संख्या-
 तिक्रमेण आम्होटादिकरणायुगपदेनैकवन्नप्रत्युपेक्षाहानेकरूपधूनना, प्रमाणे प्रस्फोटा-
 द्विसंख्यायां प्रमादं करोति, संकिते संदेहे सति गणनांघुत्रिरेखास्पर्शनादिना द्वित्रिसंख्या-
 पिक्का नामुपगच्छति गणनोपगमं यथाचवत्येवं प्रस्फोटादिकं कुर्वन्तो दोषः कथं तर्हि प्रति-

दोषानां कुर्यादित्याह—‘अचलंति’ अचलं दृढं यथा ज्वल्येवं. अचलप्रदृष्टेन शेषा अपि
 नदगुणाः सूचिताः, तद्यथा—उदं थिरं अतुरियं । सद्यं तावत्समेव पन्दिहे ॥ तो वीर्यं
 पस्फोडे । तद्यं च पुणो पमज्जिजा ॥ १ ॥ अणञ्चात्रियं अवलियं । अणणुवंधि अमोसल्लि
 जेव ॥ छप्पुरिमानवबोडा । पाणीपाणपमज्जणं चेव ॥ २ ॥ अनयोव्याम्या—तत्र ऊर्ध्वं
 कायतो वन्नतश्च. कायत उत्कुटिको वन्नतस्तिर्यक् प्रसारितवन्नः, न तु कायत उत्थाय व-
 न्नं वा ऊर्ध्वीकृत्य प्रक्षुपेदयेते. तथा संप्रदायत्वात्. स्थिरं दृढहस्ततया गृहीतं, अत्ररितं
 अद्भुतं यथा नवत्येवं सर्वं वन्नं तावत्प्रक्षुपेकेत निरीकृत. न तु प्रस्फोटयेत्. तत्र च यदि
 जंतून् पश्यति ततो यतनयान्यत्र संक्रमयति, तददर्शनेन ततो द्वितीयमिदं कुर्यात्. यद्भुत
 प्रस्फोटयेत्. तृतीयं च पुनरिदं कुर्याद्यद्भुत प्रमृज्यात, कथं पुनः प्रस्फोटयेत् प्रमृज्यादित्याह—
 अनर्तितं यथा वपुषो वन्नस्य वा नर्तनं न जवति. अवलितं यथात्मनो वन्नस्य वा चलनं
 मोटनं न भवति. अननुबंधि न निर्व्यवच्छेदं, किंतु लक्ष्यमाणप्रस्फोटनादिविनाशं. ‘आमो-
 सल्लि’ तिर्यगूर्ध्वमथश्च कुड्यादौ परामपरहितं यथा ज्वल्येवं. किमित्याह—‘पुरिमत्ति’

पदपूर्वाः, पूर्वं क्रियमाणतया तिर्यक्कृतवस्त्रप्रस्फोटोटात्मकाः । क्रियावशया येषां ते पदपूर्वाः,
 ततो नवाखोटकाः प्रस्फोटनरूपाः कर्त्तव्याः. पाणो प्राणिनां कुंवादीनां प्रमार्जनं प्रस्फोटन-
 त्रिकत्रिकोचरकालं त्रिसंख्यं प्राणिप्राणप्रमार्जनं कर्त्तव्यमिति माथार्यः. तथा “अणुसोवने-
 गति” अमन्योपयोगं प्रतिब्लेखनाव्यतिरिक्तोपयोगरहितं यथा जवत्येत्रं. यदाह—पमिलेह-
 णं कुणतो । मिहो कहे कुणइ जणययकहे वा ॥ देइच्च पच्चस्काणं । वाएइ सयं पमिल्लइ
 वा ॥ १ ॥ पुढवीआउक्काए । तेऊवाऊवणस्सइत्तसाणं ॥ पमिलेहणापमत्तो । उएहंपि विरा-
 हगो होइ ॥ २ ॥ एवं प्रातस्यां प्रतिब्लेखनां कृत्वा प्रतिब्लेखनासमाप्तिमकालं चोद्गते
 सूर्ये वसतिं शोधयति प्रमार्जयति. “तउ वत्तहिं पसज्जियकालं निवेयंति. अणे जणंति
 शुइसमणंतरमेव कालं निवेयंती” लघुक्तमपि दृष्टव्यं. ॥ २ए ॥

॥ मूलम् ॥—अहं वंदिऊण सूरि । पुहव कायवमज्ज किं जंते ॥ गुरु आएसेण कुण-
 इ । वेयावचं च सज्जायं ॥ ३० ॥ व्याख्या—अथ वंदित्वा सूरिमाचार्यं, उपलक्षणत्वादन्त्य-
 मपि पुरस्कृतमुपाध्यायादिकं पृच्छति, यत्पृच्छति तदाह—हे जदंत ! अद्य मया किं कर्त्तव्य-

मिति. ततस्तस्य योग्यतां विज्ञाय वक्ति, जो वैद्यावृत्त्यं कुरु? स्वाध्यायं वा अधीष्वेति. ततः स साधुर्गुर्वीदेशेन करोति वैद्यावृत्त्यं स्वाध्यायं वा, न पुनः स्वबुद्ध्या किञ्चित्कुर्यात्, यदाह-
 उद्वहमदसमदुवा—लसेहिं मामरुमासखमणेहिं ॥ अकरंता गुम्भयणं । अणंतसंसारिया
 जणिया ॥ १ ॥ ३० ॥ ततश्च—

॥ मूलम् ॥—किञ्चूणपोरसीए । अपक्किंतो य नरमकावस्त ॥ सुअविहिणा आसी-
 णो । पन्निसेहइ पत्तनिजोगं ॥ ३१ ॥ व्याख्या—इह चतुर्द्धाविचक्तस्य नत्तसो यदा प्रथमं
 जागं किञ्चिन्न्यूनं सूर्यः प्राप्तो भवति तदा किञ्चिदूना पौरुषी. अस्याश्च परिज्ञानाय—आ-
 सादे मामे दोषया । पोमे मासे चउप्पया ॥ चित्तासोएसु मासेसु । तिपया हवइ पोरिसी
 ॥ १ ॥ अंगुलं सत्तरत्तेण । पस्केण य दुअंगुलं ॥ वट्टए द्वायम् वावि । मासे मासे चउ अंगु-
 लं ॥ २ ॥ जिह्मामूले आसाढ-सावणे ठहिं अंगुलेहिं पडिसेह्वा ॥ अट्टहिं बीयतीयंमि । त-
 इए दस अट्टहिं चउत्थे ॥ ३ ॥ इत्येतज्जायात्रयं स्मर्य. सुप्रसिद्धत्वाच्च न व्याख्यातं, नवरं
 सत्तरत्तेणिति तत्साहोर्गत्रेण, एतच्च निधिपानपक्वापेक्षयोक्तं. अन्यथा सत्तरात्रेण सारुत्तेति

दृष्टव्यं. तस्यां च किञ्चिद्गूढोद्भवां चरमकालस्य प्राजातिकस्य, तदजावे चरात्रकस्याप्यप्रातः-
 क्रांतिश्चतुर्थीपौरुष्यां तद्वलेन स्वाध्यायमानत्वात्. यच्चूर्णिः--वेष्टितियपाज्ञादया दिवसश्चा घित-
 वा चैव, आसीन उपविष्टः. पुब्रहे अपरले मुहपत्तियमाइ पटिवेहा, इति वचनान्मुखपोति-
 कां प्रत्युपेक्ष्य ततः पात्रनियोगं वा पात्रप्रतिबद्धोपकरणजातं प्रत्युपेक्षते, कथं? श्रुतविधिना
 आगमोक्तरीत्या, श्रुतविधिश्चाय-पायस्त पायबंधो सोया उवउत्तो तल्लेसो मुहुणंतएण गुहं-
 गुल्लइयं गुलीउ पम्पलाणि उवकुमुयजाणवत्थे पल्लिमंथाइमु तन्न जवे ॥ ३१ ॥ अथ द्विती-

यपौनपीकर्तव्यमाह—

॥ मूलम् ॥—वीयाइए पोरसीए । अणुपेहइ पुवगहियसुअमत्थं ॥ जिस्काकाजंमि-
 मुणी । गुरुपुरउं करइ उवउंगं ॥ ३२ ॥ व्याख्या--द्वितीयायामर्थपौरुष्यां प्राप्तायां पूर्वगृही-
 तस्य श्रुतस्वार्थमनुप्रेक्षते स्मरति, ततो जिह्वाकाले प्राप्ते, जिह्वाकालश्चोत्सर्गतस्तृतीयपौरु-
 षीरूपः स्यविरकद्विपकानां, यत्र लोको यदा जुंक्ते तत्र तदानी वा एतेन अकालचर्या निपि-
 ङ्गा, यदार्प-अकाले चरसि निम्बू । कालं नो पम्पिवेहसि ॥ अप्पाणं च किज्जामेसि । स-

द्विवेसं च गरिहसि ॥ १ ॥ तदानीं जिकार्थो मुनिगुरुणां पुरत उपयोगं करोति, अत्रोप-
 वृत्तिः—पठममापुष्ठइ यदुत संदिस्सहः उवउगं करेमिं, उवउगकरावणिअं करेमि काउस्स-
 गं, अछहिं उसासेहिं नमोकारं चित्तेइ, तउ नमोकारेण पारित्ता जणइ, संदिसह आयरि-
 उ जणइ साभो, साहु जणइ तहत्ति. तउ आवरिउ जणइ, जह गहिंयं पुवसाहूहिंति, त-
 उ आवस्सियाए जस्स जोगुत्ति जं जं संजमस्स उवगारे वहुइ, तं तं गिह्मिस्सामिस्सि
 ॥ ३२ ॥ ततः किमित्थाह—

॥ मूलम् ॥—आवस्सियाइ चलिउ । अच्चखित्तो अणाउलो असडो ॥ जुगमिस्सदत्त-
 दिठ्ठी । आपपरविराहणविमुक्को ॥ ३३ ॥ अचियत्तं पक्किट्ठं । मामगं वा कुलं विवज्जंतो
 ॥ हिंनइ घराघरं सो । उक्कोसं जाव दोकोसं ॥ ३४ ॥ व्याख्या—निक्रमणकात्तेऽवश्यकर्तः
 दयत्वादावश्यकीतया चलितः स्वोपश्रयादिति गम्यते. अव्याकृतो गोतादिव्यासंगरहि-
 तः, अनाकुलः सर्वजिह्वाकेभ्यः पूर्वमदं गन्धामि, येन प्रभृतां जिह्वां प्राप्नोमीत्येतदुपपरहि-
 तः, अशतः सरलचित्तः, शत्रो हि सारं वस्त्वशुद्धमपि शुद्धीकृत्य गृह्णीयात्, असारं च शु-

द्रमध्यशुद्धीकृत्य परिहरेदिति, तथा युगं चतुर्हस्तप्रमाण तन्मात्र पुरः क्षेत्रे दत्ता न्यस्ता
 दृष्टिः स युगमात्रदत्तदृष्टिः अतिदूरचक्षुपातिसूक्ष्मसत्त्वानिरीक्षणात्, अत्यासन्नलोकने तु स-
 हसा जीवं दृष्ट्वा पादसंहरणयोगात्, उपलक्षणात्वात् श्वानादीनां रक्षणार्थं पृष्टतः पार्श्वतो-
 ऽपि दत्तोपयोगः, तथा “आयपरेत्यादि”, पंक्त्याणुगर्तश्चानसंग्रामघेनुहयहस्यादिहरीज-
 वनादारामविराधनया बीजहरिदादिर्वर्जनत्परविराधनया च विमुक्तः, “अचियत्तति” अ-
 प्रीतिकं यत्र साधुप्रवेगो दृहिणां न प्रीतिः, प्रतिकुष्टं निषिद्धं, अत्र चूर्णिः—पन्नि कुष्ठं पुवि-
 हं इत्तरियं आवकहियं च, इत्तरियं मयगसुयगाइ, आवकहिगं अचुज्जा नौवमायंगादि,
 “मामगंति” यत्र गृहाध्यदो वक्ति मा मम गृहं कश्चिदागन्नस्त्विति, तेदेवं कुलं विवर्जय-
 न् स साधुगृहाइगृहं गृहपरिपात्रेत्यर्थः, हिंरुते, कियंती भूमिं यावदित्याह—उत्कर्षतो या-
 वद् द्वो कोशौ, परतो हि समानीतमशनादि मार्गतिक्रांतदोषपुष्टं स्याद्, यदाह विवाहप्र-
 कृतिः—अहं जंते खित्ताइकंतस्स काळाइकंतस्स मगाइकंतस्स, पमाणाइकंतस्स पाणनो-
 यणस्स के अट्टे पएत्ते! गोयमा! ज्ञेणं निगंथे या निगंथी वा फामुअं एसणिजं अएण-

पाणखाइमसाइमं अणुगए सूरिए पडिगहिता, उगए सुरे आहारमाहरेइ, एसणं गोय-
मा ! खिताइकंते पाणजोयणे ॥ १ ॥ जेणं निगंथो वा निगंथी वा जावसाइमं पढमाए
पोरिसीए पन्निगहिता पढिमं पोरिसिं उवायणविता आहारमाहरेइ, एसणं गोयमा ! का-
साइकंते पाणजोयणे ॥ २ ॥ जेणं निगंथो वा निगंथी वा जाव साइमं पन्निगहिता परं
अरुजोयणमेराए वीइक्कमाविता आहारमाहरेइ, एसणं गोयमा ! मगाइकंते पाणभोयणे
॥ ३ ॥ जेणं निगंथो वा निगंथी वा जाव साइमं पन्निगहिता परं वत्तीसाए कवसाणं कु-
वकुन्निअंनपमाणं आहारमाहरेइ, एसणं गोयमा । पमाणाइकंते पाणजोअणे ॥ ४ ॥ ३४ ॥
अथैवं हिंनुमानो यद्धिधत्ते तदाह—

॥ मृदुमू ॥—वज्रिय वत्तीस गवे-सणाइगहणेसणाइ दस दोसे ॥ गुरु अतिहिगिला-
णाणं । पविज्जत्तं गिएहए जत्तं ॥ ३५ ॥ व्याख्या—इष्यते साधुभिरित्येषणा जक्तादिशु-
द्धिः, सा च गवैपणेषणा ग्रहणेषणा ग्रसैपणेतति त्रिधा. तत्र जितृक्षिनस्य जक्तादेर्निरीक्षणं
गवेषणा, तद्विपयेषणा गवैपणेषणा. ग्रहणं तस्यैवादानं तदर्थं एषणा ग्रहणेषणा, ग्रसो

ग्रहीतस्य प्रकादेः परिभागस्तारूप्य। एषणा आसंयणा। इयं च पुरस्तारूप्य०, जोजनकाण
 एव तस्याधिकृतत्वात्। गवेपणैपणायां च द्वात्रिंशद्वोपा वज्याः। यथा—साधूनामाधया संक-
 ह्येन सचित्तस्याचितीकरणमाधाकर्म ॥ १ ॥ यद्व्यहिणा स्वार्थं राहं, पश्चाद्ब्रतयुद्देशेन पृ-
 थक्कृतं तदोद्देशिकं त्रिधा, तत्र यद्यथोद्धृतं तत्तथाभूतं यावदर्थिकादीनां चतुर्णामुद्दिश्य-
 मानमुद्दिष्टोद्देशिकं ॥ १ ॥। यत्पुनरुद्धृतं कूरादिदृष्ट्यादिना संस्क्रियते तत्कृतोद्देशिकं ॥ २ ॥।
 यत्पुनर्यादिना जीवारंजेण संस्क्रियते तत्कर्मोद्देशिकं ॥ ३ ॥ एतत् त्रिविधमपि चतुर्धा, या-
 वदर्थिकार्थमुद्देशं, पालंढ्यर्थं समुद्देशं, निर्ग्रथार्थं च समादेशमिति द्वादशधौद्देशं। यद्विशु-
 द्धकोटिसंगामुद्धमप्यशनादि दूष्यते, तत्पूर्तिकर्म द्विधा, तत्राधाकर्मिकधूमबाष्पादिसंपृक्तं
 सूक्ष्म तदत्याज्यं, वादरं तु आधाकर्मिकचुह्वीजाजनादिस्पृष्टं त्याज्यं। आधाकर्मिकयद्दमपि
 तद्दिनाद्दूष्यं दिनत्रयं त्याज्यं पूतिदुष्टमिति ॥ ३ ॥ यद्व्यहिणा स्वस्य यावदर्थिकानां पालं-
 म्निनां यतीनां वा कृते मिलितमेव पक्वुमारभ्यते, तन्मिश्रं त्रिधा ॥ ४ ॥ पक्तिगतशृङ्गत्रय-
 मध्यादेकगृहे साधौ निशं गृह्णाति द्वितीये साधौ दत्तोपयोगे तृतीयशृङ्गादानीं स्वहस्तादि-

स्थापितं जक्तमानयति, साञ्चिरस्थापनाकट्या. यत्साध्वर्थं गृही स्थापयित्वा मुंचति सा चि-
 रस्थापना. ॥ ५ ॥ यत्पुत्रादौ भोजनं याचमाने साध्वर्थमुत्थिता तवापि दास्यामीति व्रूते
 सा सूक्ष्मा, यच्च यतीनांगंतून् यियासून् ज्ञात्वावाक् परतो वा गृही विवाहादिकं करोति,
 सा वादरा चेति प्राञ्चृतिका द्विधा ॥ ६ ॥ यदंधकारस्यस्य वस्तुनो यत्तर्प्य दीपादिना प्रक-
 टनं वह्निरानयनं वा तत्प्रादुःकरणं द्विधा ॥ ७ ॥ यत्स्वपरसत्कान्यां द्रव्यजावाभ्यां विसा-
 धितं तत्क्रीतं चतुर्धा. ॥ ८ ॥ यदुद्यन्नं याचित्वा गृही दत्ते तत्प्रामित्यं ॥ ९ ॥ यदसारेण व-
 स्तुना सारं परावर्त्य गृही दत्ते तत्परावर्त्तितं ॥ १० ॥ यत्स्वग्रामात्परग्रामाद्वा संमुखमानीतं
 तदन्याहृतं, हस्तशतांतरानीतं च कल्पते ॥ ११ ॥ यन्मुद्रितकुंतुपादिमुखं यतिहेतोरनु-
 म्नापरिजोग्यं कषाटं चोदघात्य प्रदत्ते तदुद्भिन्नं ॥ १२ ॥ यन्मालांदिभ्य उत्तार्य कुंजादिभ्यो
 वाकृष्य करदुर्माहं दत्ते तन्मालापहृतं जघन्यादिभेदात्त्रिधा, पाण्ड्युत्पाटनमात्रेण शिक्कादे-
 र्यद्वात्री ददाति तज्जघन्यं, मंचकायारोहेण मध्यमं, निःश्रेष्ठारोद्वेगेनोत्कृष्टं ॥ १३ ॥ स्वा-
 मी राजादिः, प्रचुर्यद्वाध्यक्षः, एतौ स्वायत्तमनुष्येभ्यः, स्तेनाश्च पांथादिभ्यो वलाहुदाढ्य

यत्साधुभ्यो ददति तदायथ । त्रिधा ॥ १० ॥ तत्सत्कं
 दुर्विकप्रहितहालिकजोजनमध्यात्तयोरननुकया कश्चित्साधवे दत्ते, जडो हस्ती, तत्सत्कं
 पिंको राज्ञा गजेन वाननुज्ञातं यदाधोरणः साधवे दत्ते, तत्साधारणचोक्षजजुजेदादनिष्टष्टं
 त्रिधा ॥ १५ ॥ यद्वृष्टिणा मूलारंजे स्वार्थं कृते. पश्चाद्यावदायैकानां पात्रं किनां यतिनां वा
 कृतेऽधिकं गृही क्षिपति सोऽध्यवधूरकस्त्रिधा. ॥ १६ ॥ इति पोकशोक्तमदोषाः ॥ इह आ-
 धाकर्म कर्मैहिशिकश्च पालंकिभ्रमणनिग्रथरूपं जेदलयं. आहारपूतिः, मिश्राध्यवधूरकयोश्चां-
 त्यं जेदद्वयं, बादराप्रचृतिका चेलविशुद्धिकोटि तद्वेनापि सृष्टं सर्वं त्यजति, अनिवर्हि तु
 विविच्य तदेव त्यजति, घृतादिकं तु तावन्मात्रमेव त्यजति, न शेषमिति. अथोत्पादनादो-
 षाः पोकश यथा बालस्य क्षीरपानमज्जनमंरुनक्रीडनांकथात्रीत्वेन लब्धः पिंको धात्रीपिंरुः
 १. संदेशनयनानयनरूपेण दौत्येन लब्धो दूतपिंरुः २. लात्रालात्रादिनिमित्तकधनेन लब्धः
 पिंको निमित्तपिंरुः ३. जातिकुलगणकर्मशिष्टपैरात्मनो गृहस्थस्य तुल्यतारुण्यपनेन लब्ध
 आजीवनापिंरुः ४. यो दाता यन्नक्तस्तत्पुनः स्वमपि तन्नक्तं दर्शयन् यद्वचते स वनीपकपिं-

कः ५. दातुरेपध्यादिकधनेन वेद्यादिसूचनेन वा लब्धश्चिकित्सापिकः ६. बलविद्यातपः सं-
 पन्नस्य क्रोधजयादृष्टही दत्ते, सकोपपिकः ७. प्रशंसितोऽपमानितो वा दातुरन्निमानेन यदा-
 दत्ते स मानपिकः ८. पुनः पुनर्ग्रहणार्थं नानारूपकारिणो मायापिकः ९. यष्ट्या बहुतरमट-
 तो लोचनपिकः १०. मातृपितृश्वश्रुरादिसंबंधं कुर्वतः पूर्वं पश्चाद्वा दातारं स्तुवतो वा
 संस्तवदोषः ११. विद्यामंत्रौ प्राग्व्याख्यातार्यौ, चूर्णमदृश्यांजनादि, योगः पादप्रक्षेपादिः, त-
 त्प्रयोगेण लब्ध्या विद्यामंत्रचूर्णयोगपिंडाः १५. गर्भाधानपरिशठाकरणादिनाऽवाप्तौ मूलकर्म-
 पिकः १६. एते च मिलिता द्वात्रिंशजवेपथुपणादोषाः. ग्रहणैपणायां च दोषा दश, तद्यथा-
 शुरुमपि पिंडमाधाकर्मादिशंकया गृह्यतः शंकितदोषः १. सचिचेन पृथ्व्यपवनस्पतिरू-
 पेण, अचिचेनापि लोकागमगर्हितेन मधुमद्यमूत्रोच्चारादिना खरंढितेन करेण प्राजनेन वा
 गृह्यतो ब्रह्मिस्तदोषः २. सचिचेपु पृथ्व्यादिष्वनंतरं परंपरं वा यन्निक्षिप्तं, तद्गृह्यतो निक्षि-
 तदोषः ३. सचिचेन फलादिना तन्नं वस्तु गृह्यतः पिहित्तदोषः ४. हस्ते प्राजने वा स्थितं
 सचिचेऽचिचे वा निधाय तेन हस्तेन प्राजनेन वा यदि दात्री दद्याति तदा संहतदोषः ५.

स्थविरादिभिर्दोषमान शुक्लता दायकदोषः ६. यदाह—घेरपट्टपंथुविवर—आरंभधत्तमत्त-
 म्मते ॥ करचरणविन्नपयलिअ—नियलंदुयपालयारुढे ॥ १ ॥ खंरइ पीसइ जुंजइ । कत्तइ
 लोढेइ बिखिणइ पिंजइ ॥ दलइ विरोलइ जेमइ । जा गुविणि वालववा या ॥ २ ॥ तहत्थ-
 काए गिल्लइ । घट्टइ आरत्तइ खिवइ दहु जइ ॥ साहाएणचोरियगं । देइ परकं परठं वा
 ॥ ३ ॥ ठवइ वल्लं उवत्तइ । पिट्ठराय तहसपच्चवायाजा ॥ दिंतेसु एवमाइसु । उहेण मुणी
 न गिल्लति ॥ ४ ॥ योग्यमयोग्यं च हे अपि संमिअ यदा ददाति तदा उन्मिश्रदोषः ५. अप-
 रिणतं छिधा, द्रव्यज्ञावज्ज्ञेदात्, तत्र सचित्तं वस्तु द्रव्यापरिणतं, ज्ञात्वापरिणतं छिधा, दायकज्ञा-
 हकज्ञेदात्, तत्र ह्योः साधारणेऽज्ञाद्वेकन दीयमाने छितीयस्य ज्ञावो न दानपरिणामवानिति
 दायकज्ञात्वापरिणतं, ग्राहकज्ञात्वापरिणतं तु यत्र ह्योः साध्वोर्मध्ये एकस्य मनसि तदज्ञा-
 दिकं शुद्धं परिणतं, अन्यस्य च तदेवाशुद्धमिति ६. दध्यादिद्वेषकृत्स्नं, तत्र च संसृष्टाभ्यां
 पात्रकराभ्यां सावशेषद्रव्येण चाष्टौ भंगाः, अत्र समजोगेषु शुद्धतो विसदोषः, तेषु निरवशे-
 षद्रव्यतया पश्चात्कर्मदोषस्य परिहर्तुमशक्यत्वात् ७. यत्र दीयमाने परिशार्तिर्भवति स छ-

दित्तदोषः १०. एवं एते सर्वेऽपि मिलिता द्विचत्वारिंशदोषाः. अथ गार्थः—एवमुक्तान्
 गवेपणाया द्वात्रिंशतं, ग्रहणैपणायाश्च दश दोषान् वर्जयित्वा साधुर्गुर्वेतिथिगत्वानेभ्यः प्रवि-
 जक्तं विभागेनेत्यर्थः, जक्तं उपलक्षणत्वात्पानकमपि शृङ्गाति. यदागमः—अइ तरुणो निर-
 वहिर्ल । जुंजइतो मंरुलीइ आयरिउं ॥ असुहुस्सवीसुगहणं । एमेव य होइ पाहुणए ॥१॥
 आचार्यस्य पृथक् जक्तादिग्रहणेऽमी गुणाः—सुतत्थयिरीकरणं । विणउं गुरुपूअ सेहवहु-
 माणो ॥ दाणवइसळ्ळिबुळि । बुढीवल्लवळ्ळणं चेव ॥ १ ॥ “गिलाणंमिति” चतुर्थेऽर्थे प-
 टी प्राकृतत्वात्, न त्वतिथिर्गौरव्याद् ग्लानश्चाशक्तत्वात् निद्वार्थं पर्यटतीति, आह—

॥ मूलम् ॥—अइसयसुअवायकहा-इएहिं गुरुउं जिणुव आयरिउं ॥ तो सो सयं न
 हिंमइ । जिक्काए परिचरे संते ॥ ३६ ॥ व्याख्या—अतिशयो देवादिकृतो महिमा, श्रुतं
 स्वपरसमयात्मकं, वादः परवादिवदनमुद्रादायी तर्कविशेषः, कथा घमोपदेशः, आदिशब्दा-
 द्योगानुयोगदानादयः, एजिर्गणेजिनस्तीर्थकर इव आचार्यो गुरुर्गौरव्यः, ततः स आचार्यः
 न्वयं निद्वार्थे न हिंरुते. अयं भावः—आचार्ये निद्वार्थं ब्राम्ह्यनि अहो ! दुष्टशिल्पका अ-

स्म भगवते नक्तमात्रमपि नानयन्तीति प्रकुपिता देयता गन्धमपि प्रीतिशयत्, ध्रुत च तस्य
 भूरिभ्रमणश्रान्तस्यापरावर्तनया परिगृह्येत्. परवादी वादार्थमागतस्तं निश्चाकमालोक्यावही-
 लयेत्. चातुर्वर्ण्यपूर्णे सदसि धर्मदेशनां वितत्य निक्षार्थं भ्रमन्नयं महिम्ना प्रश्येत्, अतः
 स्वयमाचार्यो न पर्यटति. उक्तं च-उज्ज्वलनाणा जह नो अमंति । चउत्तीसनुकाइसया जि-
 णंदा ॥ एवं गणी अठगुणोववेले । सत्थात्र नो हिंरुइ निस्सकज्जे ॥ ३ ॥ अत्रापवादमाह-
 'परियरेऽसेत्ति' असति साधुपरिवारहितस्य तस्यापि विहरणानुष्ठानात्. सत्यपि परिवारे
 एषणाविशेषशुद्ध्यर्थं जिनकटपादितुलनार्थं वा स्वयमपि पर्यटतीत्यपि दृष्टव्यं. ॥ ३६ ॥ अथ

चारित्रस्याहारशुद्धिमुलत्वादेयणाविषयं विशेषोपदेशमाह—

॥ मूलम् ॥—दुहपीनियावि रोगा-उरावि अट्ठाण परिकिलंतावि ॥ जिंदंति नाविय-
 मणा । समणा न हु एसणं पायं ॥ ३७ ॥ व्याख्या—स्पष्टा. नवरं प्रायोग्रहणादामाहकार्ये
 पंचकपरिहान्याऽनेपणीयमपि गृह्यतोऽपुष्टा एवेति. ॥ ३७ ॥ अथ दृढीतस्य नक्तस्य विधिमाह-
 ॥ मूलम् ॥—तो वसहीए पविट्ठो । निसीहियाए पन्निक्कमे इरियं ॥ विट्ठिणालोइयनि-

मिमय-सज्जालं वीसमेद्वखणं ॥ ३७ ॥ व्याख्या—ततो नक्तगृहणानंतरं वसतो प्रविष्ट “इ-
रियंति” ईर्यापथिकीं प्रतिक्रामति. कथं प्रविष्ट इत्याह—“निसीहियाएत्ति” बाह्यव्यापारनि-
पेधेन निवृत्ता नैपेधिकी. तथा इयं च शेषसामाचारौ सूचयति, सा चेयं-गोचरमागतः साधुः
प्रथमं नसत्तेरप्रद्वारे मध्यदेशे मूलद्वारे च त्रिषु स्थानेषु नैपेथिकीं विधत्ते. ततः सागारिका-
ज्ञावे पादौ प्रमाष्टि, गुरुदर्शने च नमो खमासमणायमिन्नुक्त्वा इषन्नमज्ञं जखिवंधं रचयति.
उपर्यधश्च शुवं प्रमृज्य दंरुकं स्थाने मुंचति, कटपादिकं चोपधेरुपरि मुंचति. पटलकानि च
पात्रकोपरि स्थापयति, सति सन्नवे कायिक्यादिव्युत्सर्गं विधाय गुरोः पुर ईर्यां प्रतिक्रामति,
कायोत्सर्गे तु आनिर्गमप्रवेशं गोचरातिचारान् चिंतयति. “काउत्सर्गंमि विठं चिंतइ स-
मुदाणिइ अइयारे” इत्योषनिर्गुक्तिवचनात्. तथा च चूर्णिः—

“सो य अइयारो साहुणो गमणे पफुच्च होज्जा जत्तपाणा वा यिप्पमाणे जो अइयारो
तं अणुचिंतेऊण उत्सारेइ.” ततश्चतुर्विंशतिस्तवं जणित्वा-अव्वखिचाउत्तं । उव्वसंतमुव्वड्ढियं
च नाउण ॥ अणुन्नवि त्त मेहावी । आलोइज्जा ससंधण ॥ १ ॥ इति वचनाद्व्याक्षेपादिरहितं

गुरुं विज्ञाय उपयुक्ते गुरो संदिसत्तालोचयामीत्यनुज्ञाप्य तत्पुरोऽनुत्पन्नगान्यमोटयन्नन्यदल्लप-
 स्तच्चित्तो मूकं नातिगाढस्वरं संयतन्नापया श्रोत्रेण श्राविकया वा व्यापारं कुर्वत्या येन जा-
 जनेन हस्तेन वा यद्यथादत्ते तत्तथालोचयति. यदि पुनर्दिवसः स्वल्पः, स्वयं चासौ श्रांतः,
 गुरुर्वा कुक्षादिकार्येण व्यापृतः, ग्लानस्य वा वेलातिक्रमः स्यात् तदा “पुरकम्पष्ठकम्पे अ-
 प्य असुखे उह्मालोप” इति वचनात् पुरःकर्म पश्चात्कर्म अद्वयं न किंचिदस्तीत्यर्थः. अशु-
 खं वाऽधाकर्मादि अख्यं नास्तीत्योद्यत एवालोचयति. ततो मुखपोतिकया शिरः सपटलं च
 पतद्ग्रहं प्रमाज्यं मार्जारयापातशंकया ऊर्ध्वमधस्तिर्यक्दृशं ददानो हस्तधृतपतद्ग्रहोऽर्धा-
 वनतकायो नक्तपानं च गुरोर्देशयति. यच्च न सम्यगालोचितं तदतिचारशुद्ध्यर्थं “पन्तिक-
 मामि गोअरन्नरियाए निस्कायरियाए” इत्यादि दंशकमुक्त्वा कायोत्सर्गं करोति. तत्र च
 “अहो जिणेहिं सावजा” इति गाथां चिंतयति, नमस्कारं गाथाद्वयं चेत्यन्ये. ततः पारयि-
 त्वा चतुर्विंशतिस्तवं जणित्वा यदि पूर्वं न प्रस्थापितस्तदा स्वाध्यायं प्रस्थापयति. ततः क्षणे
 जघन्यतो गाथान्नयमानं स्वाध्यायं करोति, उत्कृष्टतो महाप्राणध्यानवलाच्चतुर्दशपि पूर्वा-

एतन्मुहुतेन परावर्तयति. एवं च धातुद्वौजादयो दोषाः परित्यक्ता भवन्ति. एतदेवाह—“वि-
हिणालोदयनिम्मितसज्जातं वीतमैश्च खणं” इत्युक्तार्थः ॥ ३७ ॥ ततः—

॥ मूलम् ॥—कथञ्चाञ्जराइकज्जो । संवरणं पारिजं वहिं पएहिं ॥ जुंजेइ अपरिसामी ।
आलोए पंचगयदोसं ॥ ३९ ॥ व्याख्या—कृतानि, आतुरगलानाः, आदिशब्दाह्वलशृङ्गादय-
स्तेषामोपधपथपरिष्ठापनिकादीनि कार्याणि येन स कृततुरादिकार्यः, यदार्प—जे गिलाणं
पक्कियइ ते मं पक्कियइ, जे मं पक्कियइ से गिलाणं पक्कियइ चि. ततः संवरणं प्रत्याख्यानं
पुरिमार्थोदिकं पारयित्वा पङ्क्तिः पदैराहारकारणैः, तानि चामूनि—खुट्ठेदनोपशमार्थं १, वै-
यावृत्त्यर्थं २, ईर्ष्याशुष्ठ्यर्थं ३, सतदशधा संयमपालनार्थं ४, प्राणधारणार्थं ५, स्वाध्यायादि-
धर्मचिंतार्थं वा जुंक्ते. ६. न निष्कारणं जुंक्ते इत्यर्थः. यदाह—ठह्ममएयरे ठाणे । कारणं मि
य आगए ॥ आहारिज मेहावी । संजएसु समाहिए ॥ १ ॥ वेयए वेयावचे । इरियहाए
य संजमहाए ॥ तह पाणवच्चियाए । ठहं पुण धम्मचिंताए ॥ २ ॥ कथं जुंक्ते इत्याह—अ-
परिसाटिः कवलान्मुखाच्च परिशाटिमकुर्वन्, क जुंक्ते ? आलोके सूक्ष्मजीवरक्षार्थं सप्रकाश-

स्थाने, न पुनर्यहस्थादीनामालोकं, जुगुप्सादिनिबन्धनत्वात्. उक्तं च—उक्तायदयायंतोवि ।
 संजलं दुल्लहं कुण्डं वोहिं ॥ आहारे नीहारे । दुर्गच्छिष् पिङ्गहणे य ॥ १ ॥ “ पंचगयदो-
 सत्ति ” क्रियाविशेषणं, पंचसंख्यागता अज्ञावं प्राप्ता दोषा प्रासेपणासत्का. यत्र भोजने त-
 त्वचगत्तदोषं यथा ज्ञवत्येव. ते चामी—वस्यतेर्वहिर्मध्ये वानुरूपाणि खंनमंनकादीनि द्र-
 व्याणि संयोजयतः संयोजनादोषः १. आहारस्य प्रमाणं द्वात्रिंशत्कवज्ञादिरूपं, यावता य-
 स्मोदरं पद्मागोनं पूर्यते, तावद्वा तदतिरिक्तं जुंजानस्य प्रमाणदोषः २. दृष्टमेतदिति रागेण
 जुंजानस्यांगारदोषः ३. अनिष्टमेतदिति द्वेपेण जुंजानस्य धूमदोषः ४. सत्याहारकारणेऽजु-
 ज्ञानस्य कारणान्नावे च जुंजानस्य कारणदोषः ५. आहारकारणानि प्रागेवोक्तानि, अकार-
 णानि चामूनि—ज्वराद्यातंकशमनार्थं १, क्रुद्धदेवताद्युपसर्गवारणार्थं २; पुरुषवेदाद्युदये न-
 ह्यधारणार्थं ३, दृष्टिमहिकादी प्राणिदयार्थं ४, चतुर्थोदितपश्वरणार्थं ५, अत्यकाले शरीर-
 त्यागार्थं ६, वा न जुंजीत. यदाह—आयंके उवसगे । तित्तिस्त्रया वंजचरगुप्ती य ॥ पा-
 णिदया तवहेतुं । सरीरवेहेयणद्वा ॥ १ ॥ एषहिं गहिं गणेहिं । अणहारा उ जो जवे ॥

धम्मं नाइक्कमे चिरू । जाणजोगरओ चवेत्ति ॥ २ ॥ जोजनविधिश्चायं—निद्धमहुराणि
पुत्रं । पिताइपसमणट्ठया जुंजे ॥ बुद्धिवधवरूणठा । दुक्कं च विगंचित्तं निद्धं ॥ १ ॥ असु-
रसुरं अचचचं । अट्टयमविलंबियं अपन्निसाहिं ॥ मणवयणकायगुत्तो । जुंजे अहपखिव-
णसोही ॥ २ ॥ ३ए ॥ ततः किं कुर्यादित्याह—

॥ मूलम् ॥—वहियावियारमतग-धावणपमुहे करित्तु तो कज्जे ॥ पहरम्मि चउत्थे-
सो । पन्निसेहइ पत्तवथाइं ॥ ४० ॥ व्याख्या—वहिविचारः संज्ञार्थं गमनं, तद्विधिश्चायं-
इह सधात्रो युक्तोत्थिताः शुद्धोदकमादायावश्यकीपूर्वं निःक्रम्य युगलिताः समश्रेणिस्था
इत्यर्थः, अत्वरमाणा विकथारहिताः स्थंक्लितासन्नचुवं प्राप्य पूर्वं उपविश्य उगलकानि गृही-
त्वा तल्लगजीवापनोदाश्च तानि प्रस्फोटयंति. तत उत्थाय गुणयति स्थंक्लिन्ने संन्नासकं प्र-
माज्यनुजानातु यस्यायमवग्रहमित्युक्त्वा वामोरुनिवेशितरजोहरणदंफका दक्षिणकरगृहीत-
पात्रा दिवा पूर्वोत्तरयोर्दिशोः, रात्रौ तु याम्याया अपि, तथा पवनस्य ग्रामस्य सूर्यस्य च गृष्टमद-
रात्ता निरीजंति गः संमल्लग्नानीकः स कम्पास्त्रिगार्थं नायागं निवसते, अथ छाया ना-

स्ति तदा व्युत्पद्य मुहूर्तमात्र तिष्ठेत्, ते क्रमयः स्वयमेव परिणमतः स्याद्वल्लगुणाश्चामी—
 अणावायमसंलोपः । परस्सणुवधाइए ॥ समे अणुसिरे यावि । अचिरकालकृत्यंमि य ॥ १ ॥
 विविणे दूरमोगाडे । नासन्ने विद्वज्जिए ॥ तसप्पाणवीयरहिए । उच्चारार्इणि वोसिरे ॥
 ॥२॥ अनयोलेशतो व्याख्या—आपातोऽप्यागमः, संलोको दर्शनं, तत्र मनोऽसंसयतवर्जमि-
 तरस्परपक्षपातसंलोककहिते. परस्यानुपयातिके यत्र कस्यापि बाधा न भवतीत्यर्थः. समे
 लुग्नरहितेऽणुपिरे तृणादिरहितेऽचिरकालकृते यस्मिन्नुतो अन्यादिना यत्स्थंमिदं जातं;
 तस्मिन्नेव कृतो नान्यत्र, यत्र च ग्राम एकमपि वर्षं उपितस्तत्र द्वादश वर्षाणि यावत्स्थंमि-
 दं स्यादित्यागमः. विस्तीर्णे जघन्यतोऽपि हस्तप्रमाणे, दूरमवगाढेऽन्यादिना येनाधो जघ-
 न्यतोऽपि चरययंगुलानि प्रासुकीभूते, शेषं स्पष्टं. ततः संज्ञां व्युत्पद्य स्थंमिदमासन्ने त्रिभि-
 शुलुक्काराचमंति. ततो यथा गतास्तथा व्यावृत्य नैपेधिकोर्ध्वमुपाश्रये विशंतीति. मात्रकं का-
 यिक्यादिचाजनं, तस्य धावनं द्वावनं, प्रमुखशब्दास्त्वाध्यायवैयावृत्त्यादिसंग्रहः. ततो जो-
 जनानंतरं बहिर्विचारमात्रकधावनप्रमुखानि कार्याणि कृत्वा प्रागुक्तकारणवशाज्जाति चतुर्थे

प्रहरे स मुनिः पात्रोपकरणानि वस्त्राणि शरीरिकानि प्रत्युपेक्षते. अत्रापि पूर्वं मुखवस्त्रिकां प्रत्युपेक्षते. यद्युपोषितस्तदा गुर्वादिसत्कमुपधिं प्रत्युपेक्ष्य, ततः स्वे पात्रकोपधी प्रत्युपेक्षते यावदंते चोत्तपटं, पुक्तवांश्च वेत्तदा मुखवस्त्रिकानंतरं चोत्तपटं प्रत्युपेक्षते, ततः स्वं पात्रकं, ततो गुरुणामुपधिं, ततस्ताननुज्ञाप्य स्वमुपधिं रजोहरणं चांते प्रत्युपेक्षते. ॥ ४० ॥

॥ मूलम् ॥—तो कांते सञ्ज्ञायं । तुरियंसे पम्किममित्तु कालस्त ॥ सत्तावीसं पेहेइ । थंमिक्षे तत्तुमज्जासो ॥ ४१ ॥ व्याख्या—ततः प्रत्युपेक्षणानंतरं स्वाध्यायं कृत्वा उत्तपटं एतत्पादमप्यपि त्रैधातृस्यादिकं कृत्वा तुर्यांशे तस्यैव प्रहरस्य चतुर्थजगे सावशेषे सति कात्वात्प्राजातिकादौ रानिकाद्या प्रतिरुध्य “दिवसचरिमयोरि-सिए चउप्रागावसेसाए ॥ का-लगहणभूमिउ । तउ पम्किमेहियवाउ ॥१॥ इति चूर्णिवचनात्. त्रीणि कान्तयोग्यानि जघन्यतोऽपि हस्तांतरितानि स्थंमिक्षानि, तथा द्वादशद्वादशोच्चारप्रश्रवणयोः, तत्र द्वारस्यांत-रासेने मध्ये घूरे च त्रीणि अध्यासिकानि स्थंमिक्षानि संज्ञांतः सन् यानि सुखेन यायात्.

तथा त्रीणि अनध्यासिकानि तन्याऽथक् स्थानि, अतीवातुराऽध्यासकानि यावज्जु-
मशक्तो येषु संज्ञामुत्तृजेत्. एवमेतानि द्वारस्यांतः पदं, एवं द्वाराद्वहिरपि पदं, यथा एता-
नि द्वादशोच्चारस्य, तथा द्वादश प्रश्रवणस्यापि, सर्वांगेण सप्तविंशति स्थानिज्ञानि प्रत्युपेक्ष्य ततः
कोऽनन्यध्यानः सन् सा साधुः प्रत्युपेक्षते, यथा चतुर्विंशति स्थानिज्ञानि प्रत्युपेक्ष्य कालस्स ॥
कालस्थानिज्ञानि प्रत्युपेक्षते. यदाह—चतुर्नागवसेसाए । चरिमाए पक्किमिनु कालस्स ॥
उच्चारं पासवणे । गणे चउवीसइ पेहे ॥ १ ॥ अहियासिया य अंते । आसहे चेव मज्ज
हूरे य ॥ तिन्नेव अणहियासि य । अंतो उच्च वाहिरलं ॥ २ ॥ एमेव य पासवणे । वारस
चउवीसइ तु पेहित्ता ॥ कालस्स य तिन्नि जेवे । अह सूरु अरथमुववाइ ॥ ३ ॥ ४१ ॥

अथ साध्यं विधिमाह—

॥ मूलम् ॥—अथमिष्ट दिवनाहे । सध्विवियारस्स उ गुरुसमरुं ॥ निहिय पर्लसकालं
। पहरं पकरेइ सज्झायं ॥ ४२ ॥ व्याख्या—स्थानिप्रत्युपेक्षणासमकालं अस्तमिते मन्मार्ध-
दिवे दिननाथे सूर्ये गुरोः समक्षं सत्यापितावश्यकाः, अत्र विधिः—यदि चैत्यगृहे स्थिता-

स्तादा पूर्वं चैतानि वंदते. यद्व्यवहारचूर्णिः—अहं चेद्ग्रधरे विद्या वेयाखियं कालं पन्थिकंता
 अकए आत्रस्सएगे से कए आवस्सए चेइए न वंदंति मासलघु. ततो यद्यव्याक्षितो गुरु-
 स्तदा सर्वे गुरुणा सह प्रतिक्रमिषुमारजंते. यदि पुनर्धर्मकथादिना व्याक्षितो गुरुस्तदा सा-
 धवो गुरुनापृच्छय यया ज्येष्ठमावश्यकभूमौ संतिष्ठते. तस्य पन्थिकमंताए इमा ठवणा, तस्य
 य पुषामेव ठायंता करेमि जंते सामाइयमिति सुत्तं करंति. ततः कायोत्सर्गेऽपि स्थिताः सू-
 त्ताथी स्मरंति, तावथावद् गुरुरागच्छति. ततो गुरुः सामायिकसूत्रमाकृष्य कायोत्सर्गस्थो दे-
 वसिकमतीचारं चिंतयति, तेऽपि कायोत्सर्गस्था एव देवसिकमतीचारं चिंतयंति. अयं चा-
 वश्यकविधिरामूलं चूर्णुक एव निरुह्यते—इह किर साहुणो कयसयलवेयाखियं करणिज्जा
 सूतस्यमणवेक्षाए सामाइयाइं सूत्तं कट्ठिता दिवसाइयाराचैतणत्थं काउत्सर्गं करंति. तस्य
 य गोसमूहणंतगाइयं अदिग्गयचिद्धा काउत्सर्गपज्जवसाणं दिवसाइयारं चिंतंति, तउ नमु-
 द्धारेण पारित्ता चउविसत्थयं पढंति. तउ संकासगे पन्थिकेहिता उक्कुमुअनिविद्धा मुहुणंतयं
 पन्थिकेहिता ससिसोनरियं कायं पमज्झंति. तउ परेणं धिणएण तिगरणसुद्धं किइकम्मं क-

रति. एवं वंदित्ता उरुथाय उनयकरगद्वियरलहरणा अरूावर्यणकाया पुवपरिचिंतिए दोसे
जहा रायणियाए संजयचासाए जहा गुरुसुणंति, तहा पवहुमाणसंवंगा मायामयविष्पमुक्का
अप्पणो विमुद्धिनिमित्तमाखोयंति. जइ नत्थि अइयारो ताहे सीसेण संदिसहसि जणिए
गुन्हिं पन्निक्कमहसि नाणिपवं. अह अइयारो पायछित्तं पुरिमहाइ दिति, तउ गुरुदिन्नपाय-
छित्ता विहिणा निसीइत्ता समजावजाविया सममुवउत्तो अणवरथपसंगजीया पए पए सं-
वेगमावज्जमाणा वंसमसगाइ अगणेमाणा पयंपएण सामाइयमाइयं पन्निक्कमणसुत्तं कंठेति.
जाव तस्स धम्मस्सति पयं. तउ उच्छुद्धिया अत्तुद्धिउमि आराहणाए इच्चाइं जाव वंदामि
जिणे चउनीसंति जणिता खामणानिमित्तं किइक्कम्मं करित्ता जणंति, इत्थामि खमासमणो
उवट्ठिउमि अप्रतरेवेवसियं खामंउं जंकिंचियं अपत्तियं इत्यादि. पत्ता साहुदुगं खामंति,
तउ आयरियस्स अद्वियावणनिमित्तं किइक्कम्मं करंति. आयरिअ उवट्ठकाए गाहा, एए-
णाचिसंवयेण वंदणाणंतरं खमावणा. तउ सेसगावि जीवा खमावेयथा. तउ दुराखोइयं वा
दुष्पन्निक्कंतं वा हुज्जा, अणत्तोंगाइणा कारणेण तउ पुणोवि कयसामाइयसुत्तुच्चारणा चरि-

उति संथारपट्टयं उत्तरपट्टयं च पन्निह्विता दोवि एगत्थत्ताएउ उरुम्मि उवति, संथारथ-
 भूमिं पमज्जति, संथारयं च अच्छरंति, उत्तरपट्टं तत्थ य लग्गा मुहपोत्तिथाए उवरिद्धं कायं
 पमज्जति, हिष्ठिद्धं रयहरणेणं कप्पे वामे पासे उवति, पुणो संथारए चमंता जणंति जिंठ-
 जाइणं पुरंउं चिठंताणं अणुजाणह पुणो सामाइयं तिन्निचारे कट्ठिऊण सोवई. कथं स्वपि-
 तीयुच्चयते, बाहूपधानेन वामपाशेन कुक्कुटीपादप्रंसरेण, यथा कुक्कुटी पूर्वमाकाशे पादो
 प्रसारयति, एवं साधुनापि प्रथममाकाशे पादो प्रसार्यो, यदा एवं स्यातुं न शक्नोति, तदा
 बुवं प्रमृज्य पादो स्यापयति, संकोचयंश्चोरुसंदंशके प्रमाज्य संकोचयति, शयनैश्च दौ हस्तो
 परस्परमंतरे कार्यो. यदाह—“ दो हत्थे उ अवाहा नियमा साहुस्स साहुउ ” रजोहरणं
 तु नोञ्जीपिके न वामतश्च मोक्तव्यं, किंतु दक्षिणत एव, यन्निशीथसूत्रं—जे भिक्खू तुयदं ।
 रयहरणं सीसपट्टविज्जाहिं ॥ पुरंउं व मगगं वा । वामे पासे निसन्नो वा ॥ १ ॥ सो आणां
 अणचत्थं । मित्थत्तविराहणं नद्दा दुविहं ॥ पावइ जम्हा तेणं । दाहिणपासंमि तं कुल्ला ॥
 ॥ २ ॥ अनेन रात्रौ स्वापविधिभणनेनोत्सर्गनः साधूनां दिवा न्वापो निषिद्धः, यदाह—‘ त-

अहणं कप्पणं न दिवा ' अपवादतस्तु मार्गश्रमादिकारणैः सोऽपि कल्पते. ॥ ४३ ॥ एवं
स्वापविधिमुक्त्वा अथ विधिशेषमाह—

॥ मूलम् ॥—जायंमि अहस्ते । गिन्हइ तो अहुरत्तियं कालं ॥ अइनिहवसएणं । न
साहुणा कहवि च्चवियवं ॥ ४४ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, न वरं उत्कृष्टो विधिरुक्तः, यदाह—
कालचउक्कं उक्को—सएण जहन्नत्तियं तु बोधवं ॥ बीयपयंमि दुगंतं । मायासयविप्पमुक्के-
णत्ति ॥ १ ॥ ॥ ॥ अथ याममर्यादाविधिमाह—

॥ मूलम् ॥—सवे पढमे जामे । वसहा बीए तहा गुरु तईए ॥ जभंति चरमपहरे ।
सवे एसा हु गणमेरा ॥ ४५ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, नवरं समर्था गीतार्थाश्च साध्वो वृषजाः,
यसत्ति एपः, हु अग्रधारेण गणस्य समुदायस्य मेरा मर्यादा, यत्र च समुदायो न स्यात्तत्र
यथायोग्यं स्वापजागरो कार्यौ, न चास्य विधेरवकाशः. ॥ ४५ ॥ एवमहोरात्रानुष्ठानमुक्तत्राय
नित्यचिंतामाह—

॥ मूलम् ॥—किं तव चरणं चिन्नं । किमहीयं किं कयं कत्रणकजं ॥ किं वा मे कय-

सेसं । चिंतयति दिवं एवं ॥ ४६ ॥ व्याख्या—सुत्रोपा, नवरं अनया चिंतयाऽप्यदमपि
 सेवमानः सात्त्विकत्वान्न विराधकः, यदार्प—काहं अत्रिंति अटुवा अहिंसं । तत्रोत्रहाणेमु
 य उक्तमिंसं ॥ गणं च नीहं बहुस्सारविंसं । सात्त्विकसेवी समुवेह मुक्तं ॥ १ ॥ ४६ ॥ इ-
 युक्तं सप्रपंचं साधूनां दिनकृत्यं, अथ फलं वक्तव्यं, तच्च द्विधा, जघन्यत उत्कृष्टतश्च. तत्र
 उत्कृष्टतोऽपि द्विधा, अकर्मजां सकर्मजां च. तत्र सापेक्षं प्रथममुत्कृष्टफलमाह—

॥ मूलम् ॥—इयं विहरंतो साहू । आरूढो खगसेदितिनस्तेषि ॥ धृष्टकम्मा तंमि
 भये । लहेइ लोअग्गिमं ताणं ॥ ४७ ॥ व्याख्या—अत्र कृपकश्रेणिर्यथा जवति तथा दश्यते—
 इह कृपकश्रेणिप्रतिपत्ता उत्तमसंहननोऽविरतप्रमत्ताप्रमत्तानामन्यतमो विशुद्धपरिणामो वि-
 क्षेयः, तत्र पूर्वधरोऽप्रमत्तः शुक्लध्यानोपगतोऽप्येतां प्रतिपद्यते, शेषास्त्वविरतादयो धर्मध्या-
 निन एव, क्षणक्रमश्चायं, तद्यथा—प्रथममंतर्मुहूर्त्तनानंतानुबंधिनश्चतुरोऽपि क्रोधादीन् शु-
 गपत् कृपयति, तदंतंतजागं च मिथ्यात्वे प्रक्षिपति, ततो मिथ्यात्वं सहेव तदंशेन कृपय-
 ति, यथा सदांरुणो दावानलोऽर्धदग्धेधन एवैधनांतरमासायोजयमपि निर्देहति, एवमसाव-

पि तीव्रशुभ्रपरिणामत्वात्सावशेषमन्यत्वं प्रक्षिप्य क्षपयति, ततस्तथैव सम्यग्मिथ्यात्वं. इह
 च यदि बद्धायुः प्रतिपत्तानंतानुबंधिदये च विरमति, ततः पश्चात्कदाचिन्मिथ्यात्वोदये पु-
 नरप्यनंतानुबंधिददृष्टये वध्नाति. तस्यावंगतकारणत्वात्. क्षीणमिथ्यात्वस्तु तत्र वध्नाति,
 कारणजावात्. तस्मिंश्चानंतानुबंधिचतुष्टये क्षीणेष्वप्रपरिणाम एव यदि भ्रियते, तदा सु-
 रसोकमेव व्रजति. एवं दर्शनसप्तकद्वयेऽपि कृते वाच्यं. चष्टपरिणामस्तु यदि भ्रियते, तदा
 नानामतिस्वान्नानागतिको जवति, उक्तं च—वद्भाल अपन्निवन्नो । पढमकसायस्कए जइ
 मरिज्जा ॥ तो मिथ्यत्तोदयउ । चिणिज्ज जुज्जो न खीणंमि ॥ १ ॥ तन्मि मउ जाइ दिवं ।
 तत्परिणामो य सचए खीणे ॥ उवरयपरिणामो पुण । पच्छा नाणामइगइउ ॥ २ ॥ यदि च
 बद्धायुरिमां श्रेणिमारजते, तदा दर्शनसप्तकं क्षपयित्वा नियमाद्विरमति, ततो यत्रायुर्वद्धं
 तन्नोत्पद्यते, यः पुनरबद्धायुः स निःशेषमपि एतां श्रेणिं समाप्यत्येव. उक्तं च—वद्भाल
 पन्निवन्नो । नियमा खीणंमि सचए ठाइ ॥ इयरो अणुवरउ ध्विय । सयलं सेडिं समाणेइ
 ॥ १ ॥ तस्य चायं क्रमः—

सम्यक्त्वस्य द्रष्टव्येऽतिष्ठमान एव अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानवरणरूपाया-
 दृकं सममेव द्रष्टव्यितुमारजते, एतैश्चार्द्धद्रष्टितैरेवान्याः पुरुशकर्मप्रकृतीः द्रष्टयति, तद्य-
 था—नरकतिर्यगानुपूर्व्यौ नरकगतितिर्धगती एकद्वित्रिचतुरिन्द्रियरूपाश्चतस्रो जातयः आ-
 तपोद्योतस्यावरसाधारणसुदमाणि निद्रानिद्राप्रचलाप्रचलास्त्यानद्धिरूपास्तिस्रो निद्राश्चेति
 १६. एतत्क्षपणोत्तरकालं कपायाष्टस्य यथेष्टं तत्क्षपयति. ततो नपुंसकवेदं, ततः स्त्रीवेदं, ततो
 द्वास्यादिपदकं, ततः पुरुषवेदं खंनत्रयं च कृत्वा खंनद्रयं युगपत्क्षपयति, तृतीयं खंनं तु
 संज्ञवलनक्रोधे प्रक्षिपति, पुरुषे प्रतिपत्तिरि अयं क्रमो बोधव्यो, नपुंसकादौ तु प्रतिपत्तिरि
 उदितवेदस्य पश्चात्क्षपणं, अनुदितवेदद्रष्टयस्य तु मध्येऽधमवेदस्य प्रथममितरस्य तु तदनंतरं
 क्षयो वाच्यः, ततः क्रोधादींश्चतुरः संज्ञवलनान् प्रत्येकमंतर्मुहूर्त्तकालेन द्रष्टयति, क्षपणं चे-
 पां खंनत्रयादिक्रमेण पुरुषवेदवाच्यं. यदाह—सर्वस्य सायसेसे मग्निद्वे लगद् पुरिद्वेति
 क्रोधसत्कं च तृतीयखंनं माने प्रक्षिपति, मानसत्कं मायायां, मायासत्कं च लोके, क्षरण-
 कालश्च प्रत्येकं सर्वत्रांतर्मुहूर्त्तमानोऽवगंतव्यः, लोचतृतीयखंनं तु संज्ञेयानि खंनानि कृत्वा

पृथक् पृथक् कालत्रेदेन कपयति, एषामपि संख्याततमं चरमखंमसंख्येयानि खंमनि क-
रोति. तान्यपि समये समये एकैकं कपयन्नंतमुहूर्त्तेन सर्वाण्यपि कपयति. इह च दर्शनतके
क्षीणे निवृत्तिवादर उच्यते, न पुनस्तत्र किञ्चित्कपयति, तत ऊर्ध्वं त्वनिवृत्तिवादरो याव-
त्संख्याततमं क्षोजखंडं, तत ऊर्ध्वमसंख्येयानि तत्खंमनि कपयन् सूक्ष्मसंपरायोऽभिधीय-
ते, यावच्चरमक्षोजांशकयः, तत ऊर्ध्वं क्षीणमोहो जयति, सर्वापि चैयं श्रेणिर्महतांतमुहूर्-
त्तेन समर्थ्यते. स्थापना यथा—

ततः क्षीणमोहवृद्धस्यः कालस्यांतमुहूर्त्तमानस्य योऽसौ द्विचरमसमयस्तत्र निद्रां प्रच-
क्षां कपयति, चरमसमये तु पंचविधं ज्ञानावरणं चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणचतुष्टयं पं-
चविधमंतरायं च कपयित्वा सकलमूर्तामूर्त्तज्व्यपर्यायप्रकाशकं केवलज्ञानमानोति, ततश्च
जघन्यतोन्तमुहूर्त्तमुत्कृष्टतो देशानां पूर्वकोटीं विहृत्य मुक्तिं गियासुरसौ प्रथममवर्जीकरणे
गच्छति. आवर्ज्यतेऽभिमुखीक्रियते मोक्षोऽनेनेत्यावर्ज्यः, शुभमनोवाक्कायव्यापारविशेषः
“ एतस्य तस्य करणं ” इति च्विप्रत्यये आवर्जीकरणं, अन्ये त्विदं “ आजसिसयकरणं ”

इत्याहुः. ततश्च यदि स जगवान् स्वमायुर्वेदनीयादिकर्मजिः सह प्रदेशत. स्थितितश्च समं वेत्ति, तदा आत्रर्जीकरणानंतरमेव योगनिरोधमारजते. यदि पुनरायुषो वेदनीयाद्यं कर्माधिकं पश्यति, तदा तत्समीकरणाय समुद्रघातं करोति. तस्य चायं क्रमः—प्रथमसमये स्वदेहविप्लवंजवाहृदयमायामनस्तूर्ध्नाधोलोकांतगामिनं जीवप्रदेशान् देहान् निर्वास्य केवलज्ञानाजोगतो ध्यानवलेन दंडं करोति, द्वितीयसमये तु तमेव दंष्टं पूर्वापरदिग्द्वये वितत्य तिर्यग्लोकांतगामि कषाटमिव कषाटं करोति. तृतीयसमये तु तमेव कषाटं दक्षिणोत्तरदिग्द्वयप्रसारणान्तिर्यग्लोकांतगामिनमेव मंथनमिव मंथनं करोति. एवं च लोकस्य प्रायो ब्रह्मरितं भवति, मंथान्तराणि त्वपूरितानि जीवप्रदेशानां विश्रेणिगमनाज्जादिति. चतुर्थसमये तान्यपि सह लोकनिष्कृष्टैः पूरयति, तथा च सर्वोऽपि लोकः पूरितो भवति. एवं पूरणक्रमेण चतुर्भिः समर्थैर्मंथान्तरमंथकषाटदंडानपि संहृत्य देहस्य एव भवति. समुद्रघाते च मनोवाग्योगौ न व्यापारयति प्रयोजनाज्जात्, काययोगं पुनरोदारिकोदारिकमिश्रकर्मणरूपं शुनक्ति. न शेषं. उक्तं च—यस्य पुनः केवलिनः । कर्म भवत्यायुषोऽतिरिक्ततरं ॥

समुद्रघातं भगवान्-नथ गच्छति तत्समीकर्तुं ॥ १ ॥ इदं प्रथमं समयं । कृपात्मकं ॥ ५ ॥
 या समये ॥ मंथानमथ तृतीये । लोकव्यापी चतुर्थे तु ॥ २ ॥ संहति पंचमे त्वं-तराणि
 मंथानमथ पुनः पष्ठे ॥ सप्तमके तु कृपाटं । संहति ततोऽष्टमे दंडं ॥ ३ ॥ औदारिकप्रयो-
 का । प्रथमाष्टमसमययोरसाविष्टः ॥ मिश्रादारिकयोक्ता । सप्तमपष्टितीयेषु ॥ ४ ॥ कर्मण-
 शरीरयोगी । चतुर्थके पंचमे तृतीये च ॥ समयत्रयेऽपि तस्मिन् । ज्वलनाहारको नियमात्
 ॥ ५ ॥ एवमष्टसामयिकं समुद्रघातं कृत्वा निवृत्तः सन् योगत्रयमपि युनक्ति, यतः स जग-
 वानद्याप्यंतमुहूर्तं तत्राविमोक्षः, ततस्तस्मिन् काञ्चे ययनुत्तरसुरादिना मनसा पृच्छ्यते, तर्हि
 तद्व्याकरणाय मनःपुञ्जान् गृहीत्वा मनयोगं युनक्ति. एवं मनुष्यादिना पृष्ठो वायोगमपि,
 काययोगं पुनर्भुजानः स आगच्छेन्नृत्तिप्रेक्षीयेत्, प्रातिहारिकं पीठफलकाद्यं प्रत्यर्पयेत्.
 तदेवमंतमुहूर्तं यथायोगं योगत्रयमपि व्यापार्य, ततो वेश्यातीतं परमनिर्जराहेतुध्यानं प्र-
 तिपत्सुरवश्यं योगनिरोधाय उपक्रमते, योगे सति यथोक्तध्यानस्यासंभवात्. योगनिरोधं च
 कुर्वन् प्रथमं पर्याप्तसंज्ञिपञ्चैन्द्रियस्य प्रथमसमये यावान् मनोद्रव्यव्यापारस्तस्मादसंश्लेष्यगु-

णहीनं मनोयोगं प्रति समयं रुंधानोऽसंख्यैः समयेऽस्तमपि सामस्येन रुणद्धि. ततो ह्यीदृज्य-
 स्य पर्याप्तस्य लघन्ययोगिनः सत्काष्ठाभ्योसादसंख्यगुणहीनं वाग्योगं समये समये रुंधानोऽ-
 संख्यैः समयेऽस्तमपि साकल्येन रुणद्धि. ततः सूक्ष्मस्य पनकजीवस्य प्रथमसमयोत्पन्नस्य यः
 काययोगः, तस्मादसंख्यगुणहीनं काययोगं समये समये रुंधन्नसंख्यैः समयेऽस्तमपि सर्वं रु-
 णद्धि. तदा च सूक्ष्मक्रियमप्रतिपाति ध्यानमारोहति, तत्सामर्थ्याच्च वेदनोदरादिविवरपूरणेन
 संकुचितदेहत्रिणागवर्तिप्रदेशो भवति. एवमयोगताम्रमुखो भूत्वा नातिदुतं नातिदं बितं
 हृत्पंचाक्षरोन्निरणमात्रेण कालेन विशिष्टां चांतर्मुहूर्तिकी सर्वसंवररूपां शैलेशीं प्रतिपद्यते,
 तदानीं च व्यवहृन्नक्रियमप्रतिपाति ध्यानं ध्यायति. तस्यां शैलेश्यद्वायां वर्तमानः प्रतिसम-
 यमसंख्येयान् कर्मस्कंधान् विपाकतः प्रदेशतो वा वेदनेन क्षपयन् चरमसमये वेदनीयमायु-
 र्नामगोत्रमित्येताश्चतुरः कर्मांशान् क्षपयित्वा ततोऽन्तरसमये औदारिकैर्जसकर्मणशरीरा-
 णि सर्वथा त्यक्त्वा तस्मिन्नेव समये कोशबंधविमुक्तैरंरुफलमिव स भगवान् कर्मबंधविमुक्तोः
 ऽविग्रहगत्या सम्पगांतरप्रदेशांतरास्पर्शनेन कजुश्रेणि प्रपन्नः साकारोपयुक्त ऊर्ध्वलोकान्तमु-

वेति. न हि लोकाग्रप्राप्तिमात्रेणैव सर्वज्ञविरतेः सम्यक् फलं मन्यते, संततसुखानुभवाथर्थमेव
तेषां प्रवृत्तेरित्याह—

॥ मूलम् ॥—जन्मजरमरणआयव—भयवाहिविविज्जिह्वं विडं तस्य ॥ सोऽणंतना-
णंदं सण—विरलं सुहमणुवहइ निचं ॥ ४८ ॥ व्याख्या—स साधुस्तत्र लोकाग्रे स्थितः सन्
नित्यं सर्वकालं सुखं परमाहादलक्षणं अनुभवति स्वयं वेदयति. कुतस्तत्र शाश्वतसुखानुभव
इति विशेषणद्वारेण हेतुमाह—जन्मेत्यादि, जन्म नूतनदेहप्राप्तिः, जरा वयोहानिः, मरणं
प्राणत्यागः, आपदो बधबंधरोधाद्याः, जयं इहलोकादि, व्याधयो रोगास्तैर्विवर्जितः. ननु ज-
न्माद्यन्त्रावे उपलसकलकल्पोऽयं नविध्यतीत्याह—अनंतानि स्वाचारकर्मक्षयादप्रतिपातीनि
ज्ञानदर्शनवीर्याणि यस्य सोऽनंतज्ञानदर्शनवीर्यः. ततो जन्मादिदुःखरहितत्वादन्तज्ञाना-
दिमयत्वाच्च स सिद्धिपदं प्राप्तः केवलजीवस्वभावजं परमानंदनिःस्पंदरूपं संसारीजिजीवैः
स्वप्नेऽप्यनुभूतं शाश्वतं सुखं भुवंते इत्यर्थः. तदेवमुक्तमकर्मापेक्षमुक्तफलं ॥ ४८ ॥ अथ
सकर्मपेक्षं तदाह—

॥ मूलम् ॥—उठेणं मुणी जं खिचइ । कम्मणा तितिण्ण सेसेण ॥ होइ लवसत्तमो वा । जहन्नउ जाइ सोहम्मे ॥ ४९ ॥ व्याख्या—वा इत्युक्तफलस्यैव पक्षांतरसूचनार्थः, पठेनो-
पवासद्वयेन मुनिर्निर्धयो यत्कर्म क्षिपति निर्जरयति, तावन्मात्रेण कर्मणा शेषेणायुषः समा-
सत्त्वादनिर्योनेन स साधुलवसत्तमसुरो जवति. पूर्वजवे सिद्धिगमनयोग्यविशुद्धाध्यवसाय-
वानपि सप्तयत्रमुष्टिलवनमात्रेण कालेन न्यूनायुक्तया सिद्ध्यगमनाद्योऽनुत्तरविमानेन पूष्यते,
स देवः समयजापया लवसत्तम उच्यते. तथा च श्रीविवाहप्रज्ञप्तिः—

अस्थिणं जंते लवसत्तमा देवा हंता अस्थि, से केणंठेणं जंते एवं बुच्चइ लवसत्तमा देवा?
गोयमा ! से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे जावनिणसिप्पोवगए साखीण वा, बीहीण वा,
जाव जवाण वा, पक्काणं परियायाणं हरियाणं तिस्रेणं नवपजएणं असिपएणं पन्निसाह-
रिय साहरिय जावइणमेव तिकदइ सत्तखवे लविज्जाजोइणं गोयमा ! तेसिणं देवाणं एव-
इयं कालं आउअं पहुण्पंते तेणं ते देवा तेणं एव जवगहणेणं सिज्जंता जाव अंतं करंता,
से तेणंठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ लवसत्तमा देवा. अणुत्तरोववाइयाणं जंते देवा केवइएणं क-

पाचइयं वृद्धजतिष् समणे नि-

ममावसेसेणं अणुत्तरोववाइय दवत्ताए उववथा. तदेवमुक्क-
गंथे कम्मं निज्जारेइ. एवइणं कम्मावसेसेणं अणुत्तरोववाइयेदवत्ताए उववथा. ज-
पुतोऽकर्मणः सकर्मणश्च चारित्रफलमुक्त्वाथ जघन्यतस्तदाह—“ जहन्नले ” इत्यादि. ज-
घन्यतः साधुस्तादृग्मनःसंहननादिवलहीनोऽपि यथाशक्ति पूर्वोक्तक्रियानिरतः सौधर्म क-
ट्यं याति. यदाह—अविराहियसामन्नस्स । साहुणो सावगस्स य जह्खो ॥ सोहम्मं उव-
वाडे । भणिडे तिल्लुक्कदंसीहि ॥ १ ॥ तदेवमुक्तं फलद्वारं, तद्गणने च समर्थिता सर्वापि
सर्वविरतिवस्कट्यता, तत्तत्संपदकंपसदपरमज्योतिःसमुन्मीलन-ध्वस्ताज्ञाननमोजरः सुरनर-
श्रेणीन्निरप्यर्चिनः ॥ कळ्याणप्रत्तवः प्रभावजवनं धार्यः सुधीर्जिर्मनो-मंजूपासु सुखं तनोतु
कृतिनां चारित्रचिंतामणिः ॥ १ ॥ क्रोधः स्फूर्जद्विरोधो निकृतिरुपचिता सावधानोऽभिमानो
। लोभः क्रोचस्य मूलं रतिरतिकरी दुर्व्यपोहश्च मोहः ॥ जातोन्मादः प्रमादः कुसुमशरशरा
दुर्निवारा जगत्यां । तावद्यावनमहौजा भजति रणचुवं नैष चारित्रयोधः ॥ १ ॥ इति श्रीअं-
चलगङ्गाधिराजश्रीमहेन्द्रप्रजसुरिक्षिष्यश्रीजयशेखरसूरिविरचितायां स्वोपज्ञोपदेशचिंतामणि-

टीकायां चतुर्थः सर्वविरत्यधिकारः समाप्तः ॥

अथाशेषं पूर्वोक्तमर्थमुपसंहरन्नाह—

॥ मूलम् ॥—इह दुल्लहसामग्री—पूर्वा विरहं मए दुहाञ्जिहिया ॥ जं आथणिय भ-
विया । नणु जिणधम्मे पयइंति ॥ ५० ॥ व्याख्या—इत्युक्तप्रकारेण दुर्लभसामग्रीपूर्वा मया
देशनः सर्वतश्चेति द्विधा विरतिरञ्जिह्यता. तत्र द्वितीयेऽधिकारे सामग्रीदुर्लभता, तृतीये
देशविरतिः, चतुर्थं सर्वविरतिश्च, यां विरतिमाकर्ण्य ज्ञव्या आसन्नसिद्धिका ननु निश्चितं
जिनधर्मे प्रथमाधिकारव्याख्याते प्रवर्तते, ज्ञानश्रद्धानाचरणैरुच्यतेति, तेन चतुर्णामप्यधिका-
राणां परामर्शः कृतः ॥ ५० ॥ इदानीं जिनधर्मप्रवृत्तानां विशेषस्थैर्यापादनार्थमाह—

॥ मूलम् ॥—अप्पत्थियं सुहं एइ । जाइ अनिसेहियं दुहं तेसिं ॥ जेसिं जिणोवइहेसु ।
होइ अर्येसु अणुराउ ॥ ५१ ॥ व्याख्या—उत्तानार्था, नन्वेवं सकलसुखानां सुखभेदेऽप्युपाये
किमद्यापि विश्वव्यापि संतापमनुभवन्ति जंतव इत्याह—

॥ मूलम् ॥—जे संसारपरित्ता । ग्रम्भ जत्ता गणेस आउत्ता ॥ तेसिं चिय जिणवन्ते ।

तत्तं परिणमइ चित्तंमि ॥ ५१ ॥ व्याख्या—ये जीवा एवंविधा जवन्ति. कोट्टशा इत्याह—
 परीत्तः तथा जव्यत्वपरिपाकवशात्स्वल्पीभूतः संसारो येषां ते परीत्तसंसारः, क्कान्तस्य पर-
 तो निपातः प्राकृतत्वात्. तथा गुरुषु धर्मोपदेष्टृषु जक्का विनीताः, तथा गुणेषु क्कान्तिमार्द-
 वार्जवादिषु आयुक्ता आहताः, तेषामेव चित्ते जिनोक्कं तत्त्वं उपदेशरहस्यं परिणमति स्थि-
 रीजवति. ॥ ५१ ॥ अथ व्यतिरेकमाह—

॥ मूलम् ॥—जे उण चरणे अलसा । कम्मगसा पव्वणे अपसरसा ॥ तेसिं ऊसरबु-
 छिव । निष्फला होइ जिणवाणी ॥ ५३ ॥ व्याख्या—जिनानां जगवतां वाणी तेषु श्रोतृषु
 ऊपरक्षेत्रेषु वृष्टिरिव निःफला जवति. तेषु केवलित्याह—“ जे उणेत्यादि ” पुनः शब्दः पू-
 र्वेच्यो व्यतिरेकज्ञापनार्थः. ये चरणे साधुश्राद्धक्रियायामलसाः प्रमादिनः, तथा कर्मणां प्रस्ता-
 वादशुचानां मिथ्यात्वाद्धानादीनां वशा आयत्ताः. अत एव प्रवचने द्वादशांगीरूपे पीयूष-
 रसप्रायेऽपि अप्राप्तस्य अलब्धत्वादाः, यो हि यत्रालब्धत्वादः स स्वादुन्यपि तत्र वस्तु-

नि न रज्यते, इति प्रतीतमेव. ॥ ५४ ॥ यत एवं ततः—

॥ मूलम् ॥—निचमिमे उवएसा । सुपुरिसपरिस्ताइ चिअ धरणिज्जा ॥ मा निवडंतु
 कुपत्ते ॥ कयाचि दुळंत्त सोवीरे ॥ ५५ ॥ व्याख्या—इमे प्रायुक्ता उपदेशा विनयविवेकवैरा-
 ग्यादिगुणप्रामादिरामतया सुण्डु शोभनाः पुरुषाः सुपुरुषाः, तेषां परिपट्ट घटा तस्या एव धर-
 रणीयाः संग्रहणोन्निताः, मा कदापि सोवीरे दुग्धमिव कुपात्रे तित्तिणिकरवादिदोषदुष्टे निपतं-
 तु, यथा हि स्निग्धमधुरमपि दुग्धं सोवीरे कांजिकं पतितमात्रमेव स्निग्धमधुरमधुरत्वादित्त्व-
 स्वरूपापाद्भूयति, दधिघृताद्युत्तरकरणस्य चायोग्यीभवति, तथा सरसा अपि पुरुषदेशाः कु-
 पात्रे निपतितमात्रा एवास्मरणादिना विनश्यति, सम्यक्स्वदेशविरत्यादिस्वकार्यस्यायोग्यी-
 भवति, यदाह—आमे घडे निहितं । जहा जलं तं घनं विणासेइ ॥ इय सिळंतरहस्सं ।
 अप्पाहारं विणासेइ ॥ १ ॥ ततोऽस्मी सुपुरुषपरिपट्टैव धार्याः, यथा न लभन्ते कदाचिदपि
 दुर्जनसंकटमिति गायार्थः ॥ ५५ ॥ अथ सहृदयहृदयं प्राप्तानामेषां फलातिशयमजित्तर-
 त्तिदमाह—

॥ मूलम् ॥—एसा उवएसात्री । साखीव विबुह्हियपण्णेषु ॥ सुह नावसन्नित्तिता ।

फलतेऽप्यत्र विषयफलेण ॥ ५६ ॥ व्याख्या—एषा प्राग्निर्दिष्टा उपदेशाली उपदेशश्रेणिरुज्ज्व-
लत्वान्मंगल्यत्वाच्च शालिरिव विबुधानां विदुषां हृदयान्येव सुमंवृतत्वाद्विस्तारहेतुत्वाच्च
स्थानानि केदाररज्जुमयस्तेषु निहिता, ततः शुभो जावो मनःपरिणामः, स एव निर्मलत्वात्
सलिलं तेन सिक्ता सती मनोवांछितफलेन ऐहिकपारत्रिकसुखप्राप्तिसिद्धकृतेन फलतु. शालि-
हिं केदारेपूतो जलेन सिक्तः कर्पुकमनोवांछितेन फलेन फलतीत्युपमार्थः सुबोधः. ॥ ५६ ॥ अथ
प्रकरणकारो जग्यंतरेण निजानिधानमज्जिदधानः स्वस्य गुंफश्रमस्याफलतादोषं परिहरन्नाह—

॥ मूलम् ॥—कुंजरनगरव्रित्तिता—हृत्सरसपसूणवरिसमज्जाए ॥ सरित्सकरनामेणं ।
रश्मिमयं सपरवोहद्व्या ॥ ५७ ॥ व्याख्या—कुंजर नगर व्रित्तिता आहव सरस पसूण वरिस
इत्येते शब्दाः प्राकृतरूपा एव समश्रेण्या उत्तरार्थेण संस्थाप्यन्ते, ततश्च एषां ये मध्यवर्णी
जयन्ति, तत्सदृशाक्षरं प्राकृतजायया नाम यस्य, तेन रचितं गुंफितमिदं प्रकरणं, किमर्थं?
सपरवोधार्य, स्य आत्मा, परे स्वव्यतिरिक्ताः साधुश्रावकास्तेषां बोधः स्वस्वाचारकोशलं,
तदर्थं. ॥ ५७ ॥ अथास्य सुवर्णार्थसंबन्धधुरस्य निरस्तसमस्तदौर्गत्यक्लेशस्य परमनिधानदे-

अस्य उपदेशचिन्तामणिप्रकरणस्यायतो स्थिरावस्थायित्वमाशंसुरिदमाह-

॥ मूलम् ॥-जाव सिरिवीरनित्यं । ताव इमा पंक्त्याण हिययंमि ॥ तह रयणा रय-
णावलि-सरिता सिरिसाहणी होज ॥ ५७ ॥ व्याख्या-यावदिह श्रीवीरस्य वर्धमानस्वामि-
नः श्रेयःश्रेणिविश्राणनसमर्थं तीर्थं शासनं विजयते, तावदियं मम रचना धर्मधिकारक्रमो-
पन्यासरूपा पंक्तानां धीमतां हृदयैतःकरणे-स्थिता सती श्रियो वांजिताः संपदः साध्यंते-
ऽजयेति श्रीसाधनी संपरसंपादयित्री जवतु. कथंभूता रचना? सुसंहतत्वेन सद्गुणत्वेन नि-
र्भूतत्वेन च रत्नावलीसदृशी. रत्नावली हि हृदये वदसि धृता श्रियं सोजायशोभां साधय-
तीति, ॥ ५७ ॥

अथ ग्रंथकारप्रशस्तिः—यंशे वीरविजोरभूदिति बहन् वीरत्वमस्यूजितं । मिथ्यात्वादि-
विपरुवारणविधौ धर्मोद्यमे चोत्तमे ॥ जातः पूर्वमिहार्थरक्षितगुरुश्चक्रे श्रीदेवतां । साक्षात्कृ-
त् तपोजिरंचलगणं विस्तारयन् भूतले ॥ १ ॥ मौलिं धुनातिस्म विलोक्य यस्य । निःसंग-
तां विमित्तचित्तवृत्तिः ॥ श्रीसिद्धराजः स्वसमाजमध्ये । सोऽभूत्तनः श्रीजयसिंहसूरिः ॥ २ ॥

तत्पट्टपकरुहराजहंसः । सदा सदाचारकृतप्रशंसः ॥ गुरुर्निस्तान्यमन्तप्रद्योपः । श्रीधर्मघोषः
स्वगणं पुपोप ॥ ३ ॥ येनाज्ञानतमोघवाच्यकिरणैर्दूरागतश्रावक-स्वांतांजोरुहतश्चतुर्भिरधि-
काशीतिः सुवद्वा अपि ॥ रोवंवा इव दूरिताः प्रथमकालोकेऽप्यहो संशयाः । श्रीमानेप
महेंद्रसिंहसुगुरुं जेतो जानुवत् ॥ ४ ॥ सिंहप्रजो गुरुरथ प्रथितस्ततोऽपि । रेजे जगत्प-
जितसिंहगुरुगुणाब्धिः ॥ पापद्विपक्षणसिंहसमानशक्ति-देवेन्द्रसिंहगुरुरच्युदयाय तस्मात्
॥ ५ ॥ जावारिनिष्कृतपःकरवालशाली । धर्मप्रजः सुगुरुराज इतो राज ॥ पीयूषत्रिदुसह-
शाक्षरवाग्विलासः । श्रीसूरिसिंहतिलकश्च ततः प्रतीतः ॥ ६ ॥ तत्पट्टनंदनवन-कदपद्रुम-
समश्रियः ॥ जयति सांप्रतं श्रीमन्महेन्द्रप्रजसूरयः ॥ ७ ॥ यत्पाणिमाहुः कृतिनः श्रियश्च
। गिरश्च मैत्री घटनैकतीर्थ ॥ संपर्कतस्तस्य जनो विनीतः । श्रीमांश्च धीमांश्च किमन्यथा
स्यात् ॥ ८ ॥ येषां कीर्तिजरे जरेण धवलीकर्तुं जगत्प्रोद्यते । नाभूत्कोऽपि स यो ददाति त-
मसस्त्रस्तस्य शश्वत्पदं ॥ जग्राशस्य च तस्य निर्जितचरैर्दुर्वादिर्गुदैः स्फुरत्-कारुण्यैरिव वास-
भमिरचला रवीन्ने सुखेऽदीयत ॥ ९ ॥ तेषां शिष्याः श्रीमन्मुनिशेखरसूरयो नयो पेताः ॥

श्रीजयशेखरसूरिः । श्रीसूरिर्मैरुतुंगश्च ॥ १० ॥ एतेषु शिष्यः खलु मध्यमोऽहं । मोहं कु-
 बोधप्रपन्नं विहाय ॥ गुरुरूपदेशादुपदेशचिन्ता-मणिश्रुतं सूत्रतया व्ययुक्तं ॥ ११ ॥ व्यथां च
 तस्य न्वयमव्यलीकां । टीकां कथासारविचारहृद्वा ॥ दंढायुधांजोनिधिचन्द्रसंख्ये (१४३६) ।
 वर्षे पुरे श्रीनृसमुद्रनाम्नि ॥ १२ ॥ अनुजश्च सतीर्थश्चा-स्माकं टीकामिमां मुदा ॥ सिद्धेस्व
 प्रथमादर्शे । मानतुंगगणिगुणी ॥ १३ ॥ प्रत्यक्षरं निरूप्यास्यां । ग्रंथमानं विनिश्चितं ॥ सह-
 स्ना द्वादश श्लोका-श्चतुःषष्ट्यधिका इति ॥ १४ ॥ मांलोऽसौ कलिरुक्तः किल पदुप्रज्ञो-
 ऽङ्कितोऽयं जनः । श्रेयःकार्यमवार्यविघ्नविवशं विद्वत्सत्ता दुर्लभा ॥ एवं सत्यपि सिद्ध्यतिन्म
 यदयं गुणप्रयासो मम । श्रीमदेवगुरुप्रसादमहिमा मन्ये तदत्यद्भुतः ॥ १५ ॥ वय्तुः कोऽपि
 विशेष एव महिमा जेनागमस्योक्तयः । श्रूयन्ते बहुशः श्रुता अपि जनेरुत्कैरपूर्वा इव ॥ गो-
 धूमाः खलु ते तदेव च घृतं सैवेह खंकावली । संस्कृतुः कलयाश्रतोऽजिनवतां किंल ४ धत्ते
 रसः ॥ १६ ॥ अपार्श्वमुत्सूत्रमप्रयोगं । मया यदासूत्रितमत्र किञ्चित् ॥ परोपकारैरसैरखि-
 श्रे-स्त्वनोध्यमेवाशु वधैः प्रसय ॥ १७ ॥ उन्मीलनीयचूचः प्रवरणालुनक्तंठिकः लण्णकांति-

Bharatiya Vidya Bhavan's Granthagar

BOOK CARD

Call No Ach/ny/15956 Title _____

Upadesa chankam Pt IV

Author Sayasekharaswami

Date of issue	Borrower's No	Date of issue	Borrower's No